

VIGILIA

1999/1

ANTALÓCZY PÉTER MÁRTON: A megújulási mozgalmak
az egyházban

LUKÁCS LÁSZLÓ: Az egyház: communio és mozgalom

PUSKELY MÁRIA: Edith Stein, a pedagógus

KELEMEN JÁNOS: A Szentlélek poétikája
az Isteni színjátékban

Kalász Márton dokumentumregénye

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Végjátszma	1
PULAY GYULA:	Keresztény, magyar és európai (uniós)	2
PUSKELY MÁRIA:	Edith Stein, a pedagógus	9
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Az egyház: communio és mozgalom	16
ANTALÓCZY PÉTER MÁRTON:	A megújulási mozgalmak a mai egyházban	29

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

A békesség lehetőségeiről

Szépe György és Tringer László	35
--------------------------------	----

SZÉPÍRÁS

KELEMEN JÁNOS:	A Szentlélek poétikája	40
VASADI PÉTER:	Viharban; Az éj közepén (<i>versek</i>)	46, 47
KALÁSZ MÁRTON:	Tizedelőcédulák (<i>próza</i>)	48
ERDÉLYI ZSUSZANNA:	Gloriát énekellünk (<i>Népi újévi énekek</i>)	59

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LOVÁSZ IRÉN:	Erdélyi Zsuzsannával (II. rész)	63
--------------	---------------------------------	----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	76
---	----

Végjátzsma

Ahogy múlnak fölöttem-rajtam az évek, úgy növekszik bennem a múltó idő tudata. Fialal koromban az idő csak jövőbe nyíló tervként vagy a múltat rendszerező történelemként volt ismerős. Az emberélet középefelét átlépve kezd kinyílni bennünk a világ idő-dimenziója. Története lesz a saját életemnek, másokénak, története a tárgyakknak, az emberi kapcsolatoknak.

A gyerek a pillanat jelenidejében él, az öregkor felé induló felnőtt az időt is figyelembe veszi az események és az emberek értékelésénél. S az évek múltával, akárcsak napos nyári délutánon, egyre hosszabbodnak az árnyak. Aki megismerte az idő múlását, az messzebbre lát a pillanatnál. Tudja, hogy barátságok nemcsak születnek, de meg is szakadhatnak. Mai szerelmes fellángolások, kitérő lelkesedések holnapra, holnaputánra el is lohadhatnak. Aki az iskolapadban ígéretes tehetség, az végül talán nem viszi semmire. Amelyik gyerek viszont most szürke kis egérnek látszik, az később sokra viheti az életben.

Fiatalón csak a gyors, szemmel azonnal látható változásokat érzékeljük. Napokban, legfölsjebb hetekben-hónapokban élünk. Azokról nem veszünk tudomást, amelyek csak évek-évtizedek alatt mennek végbe, bár hatásuk jóval mélyebb, mint a felszíni gyors mozgásoké. Az idős kor felé közeledve fölfedezzük, hogyan munkálja-formázza az emberek arcát az idő: hogyan változnak a nekünk kedves arcok, hogyan szelídülnek meg, szellemülnek át, talán torzulnak el.

Fiatalón pillanatfelvételeket készítünk az emberekről. Idősebb fejvel látjuk bennük a múltjukat, a beléjük épült, általuk formált éveiket is. Nemcsak alkotásaikat-teljesítményüket értékeljük, hanem legfölsjbb alkotásukat, saját személyiségüket is.

Az élet múlása válthat ki belölünk melanchóliát, akár depressziót is. Sokan egyre fájdalmasabb számadást készítenek életükéről, mint Babits Mihály: „Barátaim egyenkint elhagytak, / akikkel jót tettem, megtagadtak: / akiket szerettem, nem szeretnek, akikért ragyogtam, eltemetnek.” Az idős kor tehet óvatosabbá, kétkedőbbé az emberekkel, az új kezdeményezésekkel, ötletekkel szemben, annyira, hogy egyre inkább el is zárhat minden újtól. Formálhat azonban bölcsőbbé, megfontoltabbá, megértőbbé, szelídebbé is. „Csak bukdácsoló patakok csevegnek, / folyók a torkolatnál csendesednek.” (Áprily Lajos: *Kérés az öregséghez*)

Ezen a ponton már nem csupán a múltó idő perspektívájával gazdagodik a valóság képe, hanem az elmúlással és az örökléttel. A Nagy Jubileumot, a 2000. évet megelőző esztendőbe léptünk. Ezredvégi állapotunkban ezek a távlatok nyithatják rá a szemünket életünk igazi mélyeire.

Keresztény, magyar és európai (uniós)

PULAY GYULA

Született 1956-ban Budapesten. Okleveles közgazda. Jelenleg a Szociális és Családügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára.

Európa — viharos történelme ellenére — a magyarok számára évszázadokon át *a kereszténység és a korszerűség szimbóluma volt*. Európához vágyott tartozni első szent királyunktól kezdve, a középkor mesterlegényein és protestáns lelkésztanulóin át a vasfüggöny mögé zárt kortársainkig sok-sok magyar. Mégis most, amikor karnyújtásnyira kerültünk ahhoz, hogy csatlakozzunk az Európai Unióhoz, sokan elbizonytalanodtunk. *Megmaradhatunk-e majd az Európai Unióban kereszténynek és magyarnak, vagy saját arctalan képére formál a globalizáció és a fogyasztói társadalom gyakorlati materializmusa? E nem lebecsülhető veszéllyel szembe kell néznünk!* Ennek érdekében a következő kérdésekre keresem a választ:

Mi a globalizáció?

A globalizációnak része, vagy ellenpontja-e az Európai Unió létrehozása?

A globalizálódó világban, az egységesülő Európában mi a magyar keresztények mozgásteré, felelőssége?

Tőkekonzentráció, globalizálódás

A globalizációt meghatározó legfontosabb törvényszerűség a tőkekonzentráció, vagyis az a jelenség, hogy a technika fejlődésének következményeként a legtöbb termék (szolgáltatás) gazdaságos termelésének megszervezéséhez egyre több tőkére van szükség. *Ez a műszaki és gazdasági összefüggéseken alapuló törvényszerűség átkot és áldást egyaránt hozott az emberiségnek*. Áldást, mivel a gazdasági növekedés hordozója volt, átkot, mert a termelékenyebb gazdasági formáció létrehozásával összerombolta a korszerűtlenebb gazdasági szerveződéseket, nyomorba taszítva az itt dolgozókat. Elég a céhek vagy a gyarmati kultúrák pusztulását említeni példaként.

A tőketulajdonosok és kiszolgálóik meggazdagodtak, mások elszegényedtek. Elszegényedésük azonban a tőke profitja növekedésének gátjává vált, mivel nem volt kinek eladni a termékeket. Az így keletkező túltermelési válságok és a tömegek nyomorának egyéb, kedvezőtlen következményei fogadtatták el azt a — már korábban megszületett és XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikája óta a katolikus egyház által hivatalosan is hangoztatott — felismerést, hogy *sziükség van a gazdasági folyamatokat szabályozó, a kiszolgáltatottságot csökkentő állami beavatkozásra*. Az ennek

nyomán a fejlett országokban létrejövő szociális piacgazdaságok, jóléti államok sok évtizedes kiegyensúlyozott gazdasági fejlődést tudtak elérni, amely fejlődésnek a hasznából szinte minden állampolgárunk részesült.

Vállalatbirodalmak

A tőkekoncentrációs folyamat azonban hamar túllépett a nemzetgazdaságok keretén. Multinacionális vállalatbirodalmak jöttek létre, amelyek tőkéjüket az új piacok, a fontos vagy olcsó erőforrások és a kedvezőbb szabályozási feltételű országok felé mozgatják. A tőkekoncentráció mára világméretűvé vált. Már nemcsak egy-egy termékre, hanem a termékek sokaságára jellemző az, hogy döntő módon export formájában értékesítik. Még látványosabban növekedtek és gyorsultak fel a nemzetközi tőkemozgások. A kommunikáció és az információ-technológia fejlődése következtében *a világ áru- és pénzpiacai összekapcsolódtak, az áruk és főleg a pénz mozgása függetlenedett fizikai mozgathatóságuktól*. E jelenségekre mondhatjuk összefoglalóan azt, hogy a gazdasági élet globalizálódott.

Jelenleg a termékek igen jelentős részét csak világcégek képesek előállítani, más részét pedig sokkal olcsóbban tudják gyártani, mint egy nemzeti közép- vagy kisüzem. Ebből következően az egyes nemzetek gazdasági fejlődését döntő módon határozza meg az, hogy a multinacionális vállalatok milyen arányban hoznak létre az adott országban telephelyeket, alközpontokat, és a hazai vállalkozások e világcégek beszállítóivá, partnereivé tudnak-e válni.

A tőke szabályozásának szervezeti

A tőkének az országhatárokat messze túllépő mozgását próbálta követni a gazdasági szabályozás nemzetköziesítése is, amely egyfelől nemzetközi kereskedelem-szabályozási (például GATT), másfelől nemzetközi pénzügyi intézmények (például Világbank, Nemzetközi Valuta Alap) létrehozásában öltött testet. Ez utóbbiak tehát nem a magántőke világintézményei, hanem sokkal inkább tekinthetők a *világméretű gazdasági folyamatokat befolyásolni hivatott „nemzetközi közintézményeknek”*. A nemzetközi szabályozás ezen „közintézményeinek” a tevékenysége — többek között — abban különbözik lényegesen a nemzetállami szabályozástól, hogy csak befolyásoló szerepe van, jövedelem-újraelosztó funkciót nem, illetve csak közvetetten, kölcsönök nyújtásával tölthet be, azaz csak kevésbé képes hozzájárulni az elszegényedés csökkentéséhez.

A nemzetállamok egy másik nemzetközi szabályozási törekvése a nemzetközi integrációk létrehozása volt, azaz *több ország piacának teljes vagy részleges összekapcsolása* egy akkora közös piac kialakítása érdekében, amely gazdaságos méretnagyságot jelent ezen országok egymással versenyző nagyvállalatai számára. Nemcsak Európában, hanem más földrészekén, így Amerikában és a Távols-Keleten is voltak, vannak integrálódó nemzeti piacok.

Az európai integráció mint a globalizációra adott válasz

Az Európai Unió (a továbbiakban EU) lényegesen különbözik a fent említett nemzetközi intézményektől. Ezeknek ugyanis az alapvető célja az, hogy a világkereskedelem és az egyéb *nemzetközi gazdasági, pénzügyi folyamatok minél zavarmentesebb működését segítsék elő, sőt egyes intézmények motorjai a globalizációnak*. Ezzel szemben az EU-nak, illetve bizonyos fokig az európai integráció korábbi fázisainak is az egyik célja, hogy a világméretű tőkekoncentráció miatt *nemzeti szinten eredményesen el nem látható állami funkciókat a tagállamok összességének a szintjén, úgymond közösségi szinten* lássa el, éppen annak érdekében, hogy hatékony gazdasági és szociális védelmet nyújtson a tagállamoknak és állampolgáraiknak. Ilyen szempontból az EU létrehozása sokkal inkább tekinthető a globalizálódásra adott válasznak, semmint a globalizálódási folyamat részének.

Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy a közösségi szintű szabályozás elfogadása által az egyes tagországok lemondanak a nemzeti cselekvés és a hazai piac — vagyis a hazai termelők, munkahelyek — védelmének számos lehetőségéről. Az EU-ban lényegében megvalósult az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlása és a közös valuta közeli bevezetésével, illetve az ezt megalapozó összehangolt gazdaság- és pénzügypolitikával a tagállamok a nemzetállami döntéshozatal további alapvető kérdéseiben vállalnak önkorlátozást. *A tagországok azonban nem feladják, hanem felfele adják, azaz nemzetek felettivé teszik azokat az állami funkciókat, amelyeket állampolgárai védelmének érdekében eddig a nemzetállamoknak kellett ellátniuk*. Következésképpen a katolikus társadalmi tanítás által a nemzetállamoktól elvárt feladatokat elvileg az EU munkamegosztása mellett is meg lehet valósítani. Nézzük meg, hogy a gyakorlatban mi valósult meg, mi valósulhat meg ebből az EU-ban!

A katolikus társadalmi tanítás tükröződése az EU jogrendjében

A katolikus társadalmi tanítás rendkívül jelentős befolyást gyakorolt a nyugat-európai országok II. világháború utáni államelméleteinek, állami berendezkedésének kialakulására. Nem túlzás azt állítani, hogy *a szociális piacgazdaság egyik legfontosabb elméleti alapját* adta. Természetesnek tekinthetjük ezért, hogy az európai integráció jogrendjébe is beépültek e tanítás fontos értékei. A továbbiakban ezek közül emelek ki négyet.

a) Az állam¹ felelőssége a tisztességes piaci versenyért

Az európai integráció alapvető célkitűzése volt a verseny fokozása a tagországok termelői között, de a versenyt elősegítő szabályok (például a belső vámok megszüntetése) mellett mindvégig

¹Értsd a közösségi intézmények és az egyes nemzetállamok

nagy hangsúlyt kapott a verseny tisztességességét biztosító szabályok meghozatala. A közösségi jogszabályok egyik legátfogóbb területét azok az irányelvek és rendeletek alkotják, amelyek azt tiltják meg, hogy a vállalkozások

- a munkabiztonság veszélyeztetésével,
- a környezet károsításával,
- a fogyasztók megfélemlítésével,
- a dolgozók jogainak megsértésével

érjenek el versenyelőnyt, azaz nem teszi lehetővé a gátlástalan profitszerzést. Az EU az ilyen célú jogszabályok betartásának kikényszerítését is elvárja az egyes tagországoktól, azaz az erős és felelős, *a gazdasági és társadalmi élet tisztaságáért fellépni akaró és tudó állam fontosságát hangsúlyozza.*

b) A szubszidiaritás elve

A katolikus államelmélet sarkalatos pontja, a szubszidiaritás az európai integrációs folyamatnak is az egyik rendező elve. „A szubszidiaritás (kisegítés) elve a legáltalánosabban azt jelenti, hogy a szervezeti hierarchiában magasabb egység csak akkor léphet fel segítően, akkor vállalhatja magára az alsóbb egységek funkcióit, ha azok azt nem tudják ellátni. Mindazonáltal a hierarchiában magasabban álló egységnek kötelessége, hogy az alatta állónak segítséget nyújtson azon feladatok megoldásában, amelyeket az önállóan nem képes végrehajtani.”²

A szubszidiaritás elvének megvalósulása az EU-ban egyfelől azt jelenti, hogy a tagállamok *csak azokat az állami funkciókat — igaz szükségszerűen egyre többet — engedik át a közösségi intézményeknek, amelyeket nemzetállami szabályozással már nem lehet eredményesen ellátni.* Például az oktatás, a kultúra, a szociálpolitika területén alig vannak kötelező érvényű közösségi szabályok, azaz itt nagyfokú a tagállamok önállósága. Másfelől pedig decentralizációs folyamat is végbemegy az EU-ban. Ez azt jelenti, hogy a tagországokon belül az egyes földrajzi régiók önállósága növekszik. Az EU területfejlesztési támogatásainak az elsődleges címzettjei a régiók, amelyek más közösségi programok lebonyolításában is egyre komolyabb szerephez jutnak.

c) Az EU szociális célkitűzései³

A tagállamok állampolgárai munka- és életkörülményeinek javítása a kezdetektől fogva az európai integráció célkitűzései közé tartozott. Ugyanakkor éppen a szubszidiaritás figyelembevétele következtében a szociálpolitika alapvetően a nemzetállamok felelősségi körébe tartozott, és közösségi jogszabályok csak olyan társadalombiztosítási, munkaügyi kérdésekben születtek, amelyek közvetlenül kapcsolódnak az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad mozgásához. Az utóbbi években azonban — elsősorban a növekvő munkanélküliség miatt — egyre több szó esik a közösségi szintű szociálpolitika szükségességéről, az ún. *Európai Szociális Dimenzióról, az Új Európai Szociális Modellről.* En-

²Magagnotti, P.: A
kisegítés

(szubszidiaritás) elve az
egyház társadalmi
tanításában, 1993, Pécs,
7. Az előszót írta:
dr. Kurucsai Csaba

³Lásd erről részletesen:
Az Európai Integráció
Szociális és
Egészségügyi Kérdései
című
tanulmánygyűjteményt
ISM 1996, Bp., (Szerk.:
Bánfalvi István).

nek a törekvésnek a leglátványosabb vívmánya az lett, hogy 1997 nyarán az EU amszterdami csúcskonferenciája egy Szociális Megállapodást fogadott el, amely a tagországok parlamenti döntését követően az EU alapszerződésének részévé válik. A Szociális Megállapodás egyfelől megerősíti a tagállamok elkötelezettségét az Európai Szociális Kartában, valamint a Munkavállalók Alapvető Szociális Jogairól szóló Közösségi Kartában lefektetett szociális jogok iránt, másfelől pedig közösségi szinten is új szociális kezdeményezéseket irányoz elő.

A szép szándékok ellenére tagadhatatlan, hogy az EU szociális tevékenysége mindenekelőtt ajánlások, ünnepélyes nyilatkozatok, cselekvési programok formájában öltött testet, és alig hozott kézzelfogható eredményeket. Mégis állíthatjuk, hogy az EU fontos szerepet játszik az olyan szociális értékek képviselésében, mint a társadalmi szolidaritás, az esélyegyenlőség biztosítása, a kirekesztődés elleni küzdelem. Ez az *értéktudatosítás* különösen szükséges egy olyan világban, ahol a gyors liberalizáció és globalizáció képviselői a jóléti állam és az állami szociális gondoskodás leépítését szorgalmazzák.

Magyarország az Unióban

Természetesen nem remélhető, hogy csatlakozásunk az EU-hoz hazánk lakossága életszínvonalának, szociális ellátásának azonnali és gyors emelkedésével jár együtt. Ugyanakkor az EU-ban jelentős összegeket költenek a szegényebb országok és régiók infrastrukturális fejlesztésének, a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek felzárkóztatásának támogatására. Az úgynevezett Európai Strukturális Alapokból Magyarország is évi több száz milliárd forintos támogatáshoz juthat, ami EU-tagságunk legnagyobb rövidtávú előnyét jelenti.

d) Társadalmi párbeszéd

Az EU-ban egyre nagyobb szerepet kap a társadalmi párbeszéd, azaz erősödik az a törekvés, hogy az egyes társadalmi rétegeket (például munkavállalók, kisvállalkozók, nők, rokkantak) képviselő szervezetek ne csak kormányaikon keresztül, hanem közvetlenül is bekapcsolódhassanak a közösségi döntések formálásába. Ennek a fontosságát nemcsak azért hangsúlyozzák, mert a társadalmi párbeszéd a nemzeti demokráciáknak is jellemzője, hanem azért is, mert az *említett érdekképviselők közösségi szintű véleményalkotása hozzájárulhat egy tényleges európai szellemiség kialakulásához*. Egyre többen hangsúlyozzák ugyanis, hogy az EU nem jelenthet csak egységes piacot, közös pénzt és nemzetek feletti bürokráciát, hanem az *„Európa-tudatot”* is meg kell alkotni. Nyilvánvaló, hogy az európai szellemiség csak sokszínű, többféle kultúrát, gondolkodásmódot toleráló gondolat- és érzésvilág lehet. Van ugyanakkor remény arra, hogy ez a szellemiség értékcentrikus lesz és az európai hagyományokra, köztük a keresztény tanításra épül majd. Ennek érdekében az európai keresztényeknek, köztük nekünk, magyaroknak is sokat lehet és kell tennünk!

A magyar keresztények mozgástere és felelőssége a csatlakozásban

a) *Magyarország jövője* az EU-ban van, annak minden korlátja és nehézsége ellenére is. Ezért az első számú felelősségünk, hogy a csatlakozás lehetőségét nem szabad elszalasztanunk. Kérkedő magyarsággal *nem választhatunk egy még „nemzetibb” utat*, mert az EU védelme nélkül hazánk teljesen kiszolgáltatottjává válna a globalizációnak. Természetesen a magyar érdekeket nem feladva, hanem azokat feltárva és képviselve kell megragadnunk a mielőbbi csatlakozás lehetőségét.

b) *Az EU-ban kell megmaradnunk magyarnak.* A szubszidiaritás elvének érvényesülése erre számos lehetőséget kínál. A gazdasági kérdéskörök egységes, közösségi szabályozása ugyanis a jövőben azt eredményezi, hogy az EU-n belül *azok lesznek a sikeres tagállamok, amelyek a nemzeti felelősségű témakörökben hatékony politikát folytatnak majd.* A korszerűbb oktatási rendszert, emberközpontúbb szociálpolitikát, ösztönzőbb foglalkoztatás-politikát kiépítő tagországok tudják majd jobban kihasználni az egységes európai piac adta lehetőségeket. Az egyenlő gazdasági versenyfeltételekkel rendelkező tagországok közül azok fognak inkább boldogulni, amelyeknek a polgárai kulturáltabbak, erkölcsösebbek, ahol a családok nevelő, gondoskodó funkciójukat képesek lesznek betölteni, ahol több lesz a fiatal munkavállaló. Folytathatnánk még a felsorolását azoknak a nem közvetlenül gazdasági tényezőknek, amelyek az ország versenyképességének meghatározói lesznek, mivel egészségesebb, takarékosabban működtethető társadalmat eredményeznek. Ugyanakkor az egészségesebb, kulturáltabb, erkölcsösebb, család- és emberközpontúbb közösség építése gyönyörű kihívás minden magyar keresztény számára.

c) Fel kell arra is figyelniünk, hogy a nemzetközi tőke csak a gazdaság fő ütőereit (az autópályákat, az információs sztrádákat, a pénzcatornákat, a csúcstechnológiát alkalmazó ágazatokat) hódítja meg, uralja és látja el *„friss vérrel”* (pénzzel, technológiával, munkakultúrával, korszerű ismerettel). A külföldi tőke azonban nem törődik azzal, hogy ez a *„friss vér”* eljut-e az ország minden részébe, minden állampolgárához. Az ehhez szükséges *„hajszálereket”*, azaz nemzeti hálózatokat, kapcsolatrendszereket az országnak magának kell kiépítenie. *Én a „hajszálerezítésben” látom nemzeti mozgásterünk egyik leglátványosabb terepét.*

„Hajszálerezítés” az elmaradott térségek fejlesztése, a kapcsolatépítés Magyarország egyes közzetei között, a szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok iskoláztatása, a munkanélküliek képzése, kisközösségek és civil szerveződések létrehozása. Folytathatnám még a sort azoknak a további *„összekapaszkodásoknak”* a felsorolásával, amelyeken keresztény testvéreink hazánkban ma is munkálkodnak, talán nem is tudatosítva, hogy az egyes emberekért, településekért, iskolákért, szociális intézményekért végzett

szolgálatuk az egész országot gazdagítja és teszi nemzetközileg is versenyképesebbé.

d) A kereszténység eredendő sajátossága az egyetemességre törekvés, valamint a minden ember testvér elvének kibontakoztatása. A *testvérszeretet egyik vonzó megvalósulási formája a hazaszeretet*, az áldozatvállalás a másik ember védelméért, a másik boldogulásának szolgálata attól lelkesülve, hogy ugyanazon néphez, nemzethez tartozik. Az ember természetéből adódik, hogy elsősorban abban a közösségben tudja a szeretetét gyakorolni, amelyet ismer, amelyhez érzelmileg is kötődni tud. E „természetes” szeretet korlátait azonban jól mutatja a hazaszeretet sovinizmussá, a népszeretet rasszizmussá válásának történelmi tapasztalata. Ezzel szemben az EU-t a *kereszténység egyetemessége megélése új terepének tekinthetjük*, ahol a határok eltörlése, a közös célokért való munkálkodás, egymás megismerése évezredek előítéleteket, zsigeri gyűlöletet győzhet le, ahol a korábban ellenséges népek között nemcsak tartós érdek- és értékközösségek, hanem igazi emberi kapcsolatok is széles körben kialakulhatnak. Nem véletlen, hogy az EU himnuszának Schiller versét, a Beethoven IX. szimfóniájában megzenésített *Örömmódát* választotta, amely minden ember testvérré válását hirdeti.

KEDVES OLVASÓINK!

Többen érdeklődtek a Vigilia
régebbi számai iránt:

A Vigilia 1997-es és 1998-as teljes évfolyama
korlátozott példányszámban 500, — Ft-ért
megvásárolható a Vigilia Kiadóhivatalában,
vagy utánvéttel megrendelhető.

(1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. emelet.)
Telefon: 317-7246, Fax: 317-7682

Edith Stein, a pedagógus

PUSKELY MÁRIA

A Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Kongregációjának tagja. Magyar-latin szakos tanár. A 2000 év szerzetessége és művelődéstörténete című enciklopédiája 1998 nyarán jelent meg. Legutóbbi írását 1997. 9. számunkban közöltük.

Iskolai tanulmányok

Az 1998. október 11-én szentté avatott Keresztről nevezett Teresia Benedicta kármelita vértanú 1922 és 1931 között egy domonkos nővérek által vezetett középiskola tanáraként működött. Mivel erről a rejtett munkában telt évtizedről hangzik el a legkevesebb méltatás, a következő oldalakon a „doktorkisasszony” iskolai, majd nemzetközivé táguló oktató-nevelő tevékenységének néhány jellemző vonását, epizódját villantjuk fel.

A breslaui ortodox zsidó család tizenegy gyermekének sorában (négy kicsi korában meghalt) Edith a legkisebb. Nincs még két éves, amikor meghal az apa, Siegfried Stein. A népes család fenntartója, gazdasági ügyeinek irányítója, ugyanakkor gyermekeinek lelkiismeretes nevelője az anya, Auguste Courant Stein lesz. Különös gonddal ügyel leánya értelmi-lelki fejlődésére, nyesegeti akaratos, dacos vonásait, ugyanakkor korán felismeri a kislány rendkívüli képességeit is. Az anya következetes szigora megfékezi ugyan a gyermeket, de bármennyire szeretik is egymást, a kislány igazi bizalmasa nem anyja lesz.

Edith mindig idősebbek társaságában mozog. Az óvodát ki nem állhatja. Az iskolában viszont könnyedén veszi az akadályokat. Tudásszomja csillapíthatatlan. Koraérett, kissé zárkózott, de már az első osztályoktól kezdve szívesen segít társainak, korrepetál. 7-8 éves korától alakul ki benne bizonyos önfegyelem; ahogy a családban ez szokás, bocsánatot kér elkövetett hibáiért, dühkitörései elmaradnak. Igen korán értelme irányítása alá rendeli magát.

A helyi Viktoria Líceumban folytatja tanulmányait. 13-14 éves kora körül mély válságot él át. Két nagybátyja követ el öngyilkosságot, s ez megrendíti benne az élet értelmébe vetett hitet. Kezd kikopni belőle a zsidó értékrend, s fokozatosan kialszik benne a hit világossága. Unja az „okos Edith” szerepet, nem találja igazi önmagát. Minderről azonban hallgat. Anyjától eltávolodik, s úgy látszik, nincs olyan tanára, akihez bizalommal fordulhatna. Elidegenedik környezetétől, s tizennégy éves korában kijelenti: többé nem hajlandó iskolába járni! Hamburgban, Else nővérénél s orvos sógoránál tölt el nyolc hónapot: házimunkát végez és olvas, olykor olyan könyveket is, melyekről később megállapítja: nem valóik egy 15 éves kamaszlány kezébe. Hitevesztett lesz anélkül, hogy a családban beléoltott, olyan alapvető emberi értékeket megtagadna, mint becsület, igazmondás, szorgalom, szerény élet-

vitel, önzetlenség. Fizikailag megerősödve s még inkább befelé fordulva tér vissza Breslauba.

A matematikát leszámítva játék számára a gimnázium: ragyogó eredménnyel sajátítja el a nyelveket (héber, latin, görög, angol, francia, spanyol), kedvence az irodalom és a történelem. Érettségi után David nagybátyja az orvosi pálya felé szeretné irányítani, Edith azonban ellenáll. Majd tanítani szeretne. A breslauer egyetemen germanisztikát, történelmet, filozófiát hallgat, legjobban azonban a pszichológia érdekli, s ezen a szakon ő az egyetlen női hallgató! Közben barátaival sokat jár színházba, operába, kirándulni, szívesen teniszeznek és táncol. A negyedik szemeszter után, csalódva a pszichológia-oktatásban, átiratkozik a göttingeni egyetemre. Itt már szinte teljesen a filozófiának szenteli magát. A körülrajongott Mester, a fenomenológia atyja, Husserl búvőkörébe kerül, s ki is tart mellette mindvégig. Edithet számos barát veszi körül. Elemében van, a legmagasabb szinten folytathat velük eszmecsere; tanul és észrevétlenül tanít. Megbecsülés, tisztelet övezi. Szól ez elsősorban szellemi teljesítményének, ugyanakkor baráti, a végtelenségig becsületos magatartásának. Megszerezve diplomáját és doktori fokozatát, tanítani szeretne. Nő számára azonban elképzelhetetlen az egyetemi katedra. Ambíciójában sebezhetően keresi helyét, önmagát.

A Husserl-tanítvány

„Ez az igazság!”

Avilai Szent Teréz hatása

Avilai Teréz *Önéletrajzának* olvasása (1921 nyarán) jelenti megtérése pillanatát. Keresztsége és elsőáldozása (1922. jan. 1.), majd bérmelegítése (febr. 2.) nyomán engedi, hogy a megtalált Igazság vezesse. Belső magánya feloldódik, szellemi-lelki, pszichikai energiái Krisztus köré összpontosulnak.

„Isten gyermekének lenni annyit jelent, mint kéz a kézben Vele járni, nem a saját, hanem az Ő akaratát teljesíteni, gondjainkat és reményeinket átadni Neki, nem aggodalmaskodni jövőnk miatt. Így találja meg az ember a szabadságot és az örömet. Az Istenbe vetett bizalom csak úgy maradhat szilárd, ha magában foglalja azt a készséget, hogy kezéből mindent elfogadjunk.”¹

Szeretne azonnal Avilai Teréz nyomába lépni, lelki vezetője, Schwind kanonok azonban azt ajánlja: kerülje egyelőre az anyjával való teljes szakítást, vállaljon tanári állást a domonkos nővérek speyeri Szent Magdolna Intézetében.

Edith 1923 elején költözik Speyerbe. A domonkos nővérek tárt karokkal fogadják a doktorkisasszonyt — kit filozófiai munkássága már hírnévvel övez — s azonnal felkérlik a Mannheimbe áthelyezett tanulmányi igazgató helyettesítésére. Az új tanár német irodalmat tanít a végzős osztályokban és a tanítóképzőben. Hamarosan rábízák a fiatal tanuló nővérek és újoncok államvizsgára való felkészítését is. Egy volt tanítványa így rögzíti első benyomásait:

¹*Weihnachtsgeheimnis*,
Ludwigshafenben tartott
előadás, megjelent
Walfrand Herbstrich
összeállításában: *Wege
zur inneren Stille*, Verlag
Gerhard Kaffke, 1978,
Frankfurt.

²Posselt, Renata: *Edith Stein*, Herder, 1962, Freiburg. 63.

Speyeri tanári működése

„Osztálytermünk ablakából pillantottam meg először, amint karjában könyvekkel átment az udvaron, hogy átérjen a tanítóképzőbe. Azonnal megragadott személyiségének varázsa.”²

Edith Speyerben megtalálja azt az életkeretet, amelyben a fiatal nemzedék javára kamatoztathatja irodalmi, nyelvi és filozófiai tudását, ugyanakkor teljes visszavonultságban élhet a megismert Igazság világosságában. Életmódja megegyezik tanártársaiéval. Hivatalosan heti tizenkét órában tanít, szükség esetén szívesen ad latin, angol és francia nyelvű különórákat. Fizetése igen szerény. A domonkos nővérekkel étkezik, a kollégium egy csendes szobájában lakik. Könnyedén alkalmazkodik a ház rendjéhez, különösen értékeli a csendet s a visszavonultságot.

A pedagógus hivatásáról

Született nevelő, iskolai működését igazi apostoli szolgálatnak tekinti. Minthogy a lehető legjobban akarja végezni feladatát, s ismeri saját korlátait, fél napokat készül egy-egy órájára, aprólékos gondnal javítja tanítványai írásbeli dolgozatait. Rendszeresen tájékozódik a pedagógiai és módszertani irodalomban. Felelősségtudatáról így vall barátnőjének (aki egyben keresztanyja): „Gondolkodott már azon, mi is voltaképp a pedagógia? Az ember csak akkor láthat ebben világosan, ha tisztában van az alapelvekkel. Mi pedig egy teljesen eltérő filozófiai képzéssel rendelkezünk, nem is beszélve a teljesen hiányzó pszichológiáról.”³

³*Briefe an Hedwig Conrad-Martius*, 1961, München, 116.

Nem egyszerű elméletről van szó. Íme az említett „alapelvek” dimenziói: „Az a legfontosabb, hogy a tanárokat valóban Krisztus lelke töltse el, hiszen Krisztust testesítik meg életükben. Az is követelmény azonban számukra, hogy megismerjék azt az életet, amelybe a gyermekeknek be kell lépniük. A mai fiatal nemzedék oly sok válságon ment át, hogy minket már nem képes megérteni. Nekünk kell arra törekednünk, hogy megértsük a fiatalokat, s akkor talán segíthetünk nekik egy kicsit.”⁴

⁴*Selbstbildnis in Briefen*, Herder, I. 123.

Sokkal többet ér majd el, mint az az „egy kicsi”, egyrészt mivel állandóan szem előtt tartja tanítványai érdekeit s valóban szereti őket, másrészt személyes aszkézise eredményeképp. Kemény és megalkuvást nem ismerő jellemének azonban még szelídülnie kell. Első évében az is megtörténik, hogy kimegy az óráról, mivel tanítványai nem tudják megtalálni egy szentírási idézet helyét. Kollégái tanúsága szerint „az évek során sokat változott, egészen szelíddé vált”. A doktorkisasszony önmagáról elfeledkezve tanulgatja, hogy másokat meghallgasson, másokra figyeljen. Egy előljárói beszámoló így jellemzi: „Gyorsan meghódította tanítványai szívét. Példaképpé vált mindnyájunk számára és maradt is mind a mai napig. Szerényen, egyszerűen, majd hogy nem hallgatagon és észrevétlenül, nyugodtan járta a kötelességteljesítés útját, ugyanakkor barátságosan nyitott maradt mindazok iránt, akik segítségét kérték.”⁵

⁵Posselt, R.: im. 59.

Edith és a tanítványai

Valamennyi tanítványa elismeri kiemelkedő pedagógiai adottságát, ritka empatikus képességét és nevelői karizmáját. Volt tanítványai beszámolóit alapján meg lehetne rajzolni az eszményi

nevelő portréját. „Stein kisasszony 1926-tól 1929-ig volt német tanárunk. Első pillanattól kezdve megéreztem, mily erős egyéniség és nevelő áll előttünk. Tanítása oly világos volt, hogy lehetetlen volt nem érteni vagy nem érezni a munkára serkentést. Órái valami megmagyarázhatatlan összeszedettség légkörében folytak. Nem emlékszem, hogy ebben a három évben bárki a legkisebb zajjal is merte volna megzavarni óráját. S mégsem mutatkozott soha szigorúnak vagy keménynek. Előadásmódja érdekes volt, komoly s ugyanakkor elragadóan kedves.”⁶

⁶Miribel, Élisabeth:
*Comme l'or purifié par
le feu*, Paris, 1984,
Plon, 88.

Igazságkeresése, a megismert igazságban való mélyülés hatja át szellemét. A saját maga számára felállított szellemi, lelki, erkölcsi követelmények jelennek meg tanító-nevelő hivatása gyakorlásában: „Fogalmazásaink javításában a gondolatok felépítésére helyezte a hangsúlyt. A stílus játéka és a képzelet számára másodlagosnak tűntek. Mindenekelőtt azt kívánta meg, hogy alapos munkát végezzünk. Ő maga jelleménél és képzettségénél fogva mutatott erre példát. Alapvető erkölcsi elveket vésett belénk, kevés jámborságot mondott. Emlékszem még az egyik első fogalmazáscímre: »A világ uralma a bátraké«. Nem katonai hódítókat, még kevésbé földi birodalmak urait értette ezen, hanem azokat, akik legyőzve önmagukat, uralkodni tudnak önmagukon. Egy vizsgatételnek pedig ez volt a címe: »Egy tanár soha nincs készen«. Itt elsősorban a jellem alakítására gondolt. A mester soha nem mondhatja, hogy »készen van«, mivel mindig tágíthatja kutatási területét és fejlesztheti személyiségét”⁷

⁷Miribel, É.: im. 88-89.

Ha tanítványai, tanáruk zárkózottsága miatt néha félnek is tőle, mindig értékeli kiegyensúlyozott kedélyét, türelmét, jószágát, tapintatát s azt a képességét, ahogyan másokat meg tudott hallgatni. Legtöbb tanítványa tanácsadóját és barátját tisztelte benne. „Jelenlétében mindnyájunkat sajátos félelem fogott el, s mégis nagy volt benne a bizalmunk. Feladataimban minden hátsó gondolat nélkül mertem kifejtani legbenső gondolataimat, tudtam ugyanis, hogy ezek nem kerülnek mások kezébe.”⁸

⁸Posselt, R.: im. 63.

Edith mindig talál időt arra, hogy tanítványaival foglalkozzék, vizsgáztalja, vagy egy-egy szóval bátorítsa őket. Egy kevésbé tehetséges s emiatt elkeseredett tanítványát tapintatosan így állítja talpra: „Ne abból ítélje meg, mit értett meg, amit el tud mondani. Amit megértett, az lényé mélyére hatol, onnan kisugárzik, még ha nem tudja is szóban kifejezni. Ha egyszer az ember teljesen Isten kezébe helyezte magát, bízni kell abban, hogy ki tud hozni valamit belőlünk. Őrá tartozik annak megítélése, mire vagyunk igazán képesek. Teljesen haszontalan, hogy ezt mi akarjuk elemezni. Higgye el nekem, hogy azok az emberek, akikről azt hiszi, oly közel vannak a keresztény eszményhez, ha látná bensőjüket, megtudná, mennyire szenvednek tehetetlenségük és szegénységük miatt.”⁹

⁹Posselt, R.: im. 74.

A vallásosan nevelt fiatal leányok elég hamar megtapasztalják e „kisugárzás” titkát: „Megsejtettük, mit jelent a hit és az élet tökéle-

¹⁰Posselt, R.: uo. 57.

Az élet és a tanítás összhangja

tes összhangja. Számunkra, akik fiatalságunk nehéz korszakában voltunk, pusztán magatartása által példaképpé vált.”¹⁰

Többen visszaemlékeznek erre a sugárzó harmóniára:

„Valami egészen ritka dolgot fedeztünk fel benne: a tanítás és a személyes élet összhangját. A szünetek óráiban barátónk lett. Emlékszem, hanyatt-homlok rohantunk, valahányszor jelet adott, hogy este fölmehetünk szobájába. Általában köréje ültünk a földre, hogy ne veszítsünk időt tizenegynéhány szék összehordásával, aztán jókedvűen beszélgettünk. Tudván, mennyire szereti a zenét, megszoktuk, hogy összejövetelünket valami rögtönzött énekkel kezdjük. Egy este oly jól énekeltünk, hogy hirtelen 50 márkát ajándékozott az osztálypénztárnak.”¹¹

¹¹Miribel, É.: im. 89-90.

„Valóban mindent nekünk adott. Még nagyon fiatalok voltunk, de egyikünk sem feledi kedves személyiségét. Nekünk, akik kritikus éveinket éltük, magatartása példaképpé vált. Bajban lennék, ha idéznem kellene valamelyik mondását; nem azért, mert nem maradt meg mélyen emlékezetemben, hanem azért, mert csendes és hallgatólag volt, inkább létmódjával tanított, mintsem szavaival. Amikor korholni kellett, érződött jósága és igazságossága. Soha nem láttuk másnak, mint békésnek, tapintatosnak és hallgatólagosnak.”¹² Tartózkodó, hallgatólag magatartása azonban nem volt akadály annak, hogy alkalmanként megmutassa szíve szeretetét.

¹²Posselt, R.: im. 61.

„Gyöngéd, anyai szeretettel vett körül minket, mégse jutott eszébe senkinek, hogy engedetlen legyen. Ő fedeztette fel velünk Shakespeare színházának szépségét. Nagy szíve volt, nyitott mindenre, ami szép és jó, de titokban egyedül Istennek fenntartva.”¹³

¹³Miribel, É.: im. 87.

Pedagógiai reformok

Szívén viselve tanítványai fejlődését kivívja, hogy az előjárók eltöröljenek bizonyos elavult szokásokat. Ilyen például a színházlátogatási tilalom. Maga is szívesen kíséri őket színházba, szünetekben csatlakozik a kirándulókhoz; egy végzős osztályt elvisz Münchenbe, ott egy hotelben szállnak meg, étteremben ebédelnek, aztán csodálatos estét töltenek együtt az Operában.

Ha a nővérek és kollégái figyelmét felhívja a háború utáni fiatalság jogos kívánságaira, a fiatalokat is arra készíti, fontolják meg, mi mindenben mentek keresztül az idősebbek: „Az idősebb és az új nemzedék közötti megértés számos problémát vet fel, ezt jól láttuk Münchenben. Mégis törekedni kell a kapcsolat fenntartására. Előítéletek nélkül kell tekintenünk az idősebb nemzedék tagjaira, mi több, nézőpontjukon el kell gondolkodnunk.”¹⁴

¹⁴Selbstbildnis I. 90.

Edith egyetlen vágya, hogy észrevétlen maradjon, csak részben teljesül. A nővérek, tanártársai és tanítványai hamar felfedezik kivételes emberi, szellemi és lelki értékeit, s próbálnak ebből hasznot húzni. A kolostor perjelnöje rábízta a fiatal nővérek képzését, s Stein kisasszony igazi mesternőnek bizonyul.

¹⁵Vö. Przywara, Eric:
Edith Stein, Ein neues
Lebensbild in
Zeugnissen, Herder,
1985, Freiburg/Br., 24.

A speyeri Szent Magdolna Intézetben távolról sem csupán tanítványai legjobb nevelője; hála az akkori általános perjelnöi éleslátásának, döntő befolyást gyakorol a nővérekre és az utánpótlásra.¹⁵

Imaéletéből környezete annyit lát, hogy kora reggel, jóval a napi szentmise előtt, már a kápolnában térdel, mozdulatlanul, teljesen elmerülve. Látják kezében a latin breviáriumot. Este ugyancsak hosszan időzik szokott imahelyén, oly összeszedettségben, mint aki számára megszűnt minden más. Napközben sokan keresik, szívesen áll bárki rendelkezésére, hogy aztán mindent imába burkoljon.

„Rendkívül fontos, hogy legyen olyan nyugodt sarok, ahol naponta felkereshetjük Istent, mintha a világon semmi más nem léteznék. Számomra ennek legjobb pillanata a hajnal, mielőtt megkezdeném a munkát. Egyre inkább hiszem, hogy az adott napra ekkor kapjuk meg sajátos küldetésünket anélkül, hogy valamit is mi válasszanánk; s végül eljutunk addig, hogy magunkra egyszerű eszközként tekintünk; azokban az erőkben, amelyekkel különösen dolgoznunk kell — mint például az intelligencia — meglátjuk, hogy azokat nem mi használjuk, hanem Isten használja bennünk.”¹⁶

¹⁶Posselt, R.: im. 55.

Newman bíboros hatása

Isten hívásaként értelmezi, amikor előadásokra (Freiburg, München, Hamburg, Köln, Zürich, Genf, Bécs, Párizs, Prága, Heidelberg, Salzburg, Basel, Aachen...) és további tudományos munkára kéri fel. A tudományos munkát „istenszolgálatnak” tartja. A jezsuita E. Przywara kérésére itt, Speyerben végzi el Newman bíboros *Naplójának* és *Leveleinek* fordítását. 1924-ben Roman Ingardenhez írt levelében bevallja: igen közel áll lélekben az angol konvertita bíboroshoz: „Newman egész élete a vallási igazság keresése volt, ez vezette el őt szükségszerűen a katolikus egyházba.”

Szent Tamás-fordítása

Még be sem fejezi a Newman-fordítást, újabb kihívás éri. Amikor már szinte minden idejét lefoglalják iskolai teendői, szünidejét pedig utazás, előadások töltik ki, E. Przywara azt tanácsolja, fordítsa németre Aquinói Szent Tamás *Quaestiones disputatae de veritate* című munkáját. Edith életére döntő hatást gyakorol az Angyali Doktor. Meg kell ismerkednie a skolasztika szókincsével, el kell mélyednie a középkor sajátos teológiai gondolkodásában. Segítségére szolgál latin tudása, az, a dolgok lényegét kutató gyakorlottsága, amit filozófiai, fenomenológiai képzettségének köszönhet. Megszokott alázatával fog a munkához, tanul s fordít, olykor csak kiszakított fél órákban. „Szent Tamás olvasása közben jelent meg előttem az a lehetőség, hogy a megismerést Isten szolgálatába lehet állítani, az mintegy istentiszteleti aktus; egyedül ezért fogtam neki ennek a tudományos munkának. Úgy látom, minél jobban vonz Isten egy embert, annak annál inkább ki kell lépnie önmagából, elindulnia a világ felé, hogy oda elvigye az isteni életet.”¹⁷

¹⁷*Selbstbildnis* I. 55.

A *De veritate* fordításának két kötete 1931-1932-ben jelenik meg. Edith Stein, a visszavonultan élő speyeri „doktorkisasszony” és előadó neve ekkor már széles körben ismert. A fordítást E. Przywara többek között így méltatja: „Csodálatos, amikor az ember egy olyan fordítással találkozik, amely az Aquinói latinjának mértéktartó világgosságát annak megmásítása nélkül adja vissza német nyelven... Különben a fordító művészete, jégzeteinek magyarázatai annyira

gazdagok, hogy a szellem egészen otthon érzi magát e mű előtt, mintha azt nekünk, modern értelmiségieknek írták volna. A műben Szent Tamás megmarad Szent Tamásnak, mert a fenomenológia szókinccse (amelynek a fordító ismert mestere) nem sérti a szent nyelvezetét. S mégis, úgy tűnik, Husserl, Scheler és Heidegger is jelenlévők, s tanításukat összevetik Aquinói Tamáséval, aki leszállt korunk filozófiájának küzdőterére, s a két világ közötti ajtók minden erőfeszítés nélkül feltárnak.”¹⁸

¹⁸Miribel, É.: im. 107.

A nők helyzetéről az egyházban

Konferenciái révén szélesedik pedagógiai szolgálata, Nyugat-Európa számos nagyvárosába kap meghívást, tart előadást. Figyelmet leköti az előretörő nemzetiszocializmus réme. Ellenállásra serkent, az erősödő téboly ellen a szellem, a krisztusi szeretet fegyvereit ajánlja. E veszélyes helyzetben gyakran foglalkozik a nő társadalmi helyzetével, értékmentő hivatásával; ugyanakkor világos tekintettel méri fel a nő egyházi megítélésének problémáit is. Merésznek tűnő gondolatai, tanítása ma is prófétikus erővel hatnak. Dr. Edith Stein feminista a szó legnemesebb, evangéliumi értelmében: „Az egyházjog jelenlegi helyzetében nem lehet azt állítani, hogy a férfi és a nő ugyanazt a pozíciót foglalják el, mivel az egyházban a nő ki van zárva a miniszteriális szolgálat minden funkciójából. A jelenlegi helyzet visszalépést jelent az egyház első korszakához képest, amikor a nők megszentelt diakonisszaként szolgálati funkciót láttak el. Az a tény, hogy e területen fokozatos elszegényedés állapítható meg, magában foglalja az ellenkező irányú fejlődés lehetőségét. A mai egyház élete arra utal, hogy jogunk van reménykedni az ilyen irányú fejlődésben, minthogy már látjuk: az egyház életében a nők egyre nagyobb számban vesznek részt: a szeretetművekben, a lelki tanácsadás szintjén és pedagógiai szolgálatban. Általánosságban ezt mondhatjuk: a törvények megfogalmazása azon életformák jogi elismerését eredményezi, melyek már hatékonyan bizonyultak a gyakorlatban. Ma még nem lehet megmondani, milyen messzire visz ez a fejlődés.”¹⁹

¹⁹*Die Frau, Ihre Aufgabe nach Natur und Gnade*, 1959.
„Keréketört karrier”

1931-ben elhagyja Speyert, 1932-ben a münsteri Tudományos Pedagógiai Intézetben tanít, közben folytatja „népnevelő” előadásait, és befejezi a *De veritate* fordítását. A Collegium Marianum lakója, ahol rendhagyó módon együtt étkezik a hallgatókkal s hosszú (jobbára hajnali és esti) órákat tölt a kápolnában. 1933-ban azonban, az ismert politikai eseményeket követően, távoznia kell. „Nem-árja”, többé sehoh sem taníthat: „Nyugodtan fogadtam a hírt. Csak ennyit mondtam: Ha itt, ebben az Intézetben nem tűrik tovább tanító működésemet, ez annyit jelent, hogy Németországban számomra nincs többé tanári katedra.”²⁰

²⁰Miribel, É.: im. 135.

Pedagógiai pályafutása — látszólag — véget ért. Kivándorolhatna Dél-Amerikába, ott esetleg még taníthatna. E helyett régi vágyának megfelelően kolostorba lép, s életét ajánlja fel népéért.

Eletére, életművére a Kereszt égeti rá a hitelesség pecsétjét.

Az egyház: *communio* és mozgalom

LUKÁCS LÁSZLÓ

Megújulási mozgalmak az egyházban

Született 1936-ban Budapesten. A Piarista Hittudományi Főiskola tanára. A Vigilia főszerkesztője.

¹Hans Urs von Balthasar: *Spiritus Creator*, Johannes 1967. 218.sk

A harmadik évezred küszöbén című enciklikájában a Szentatya a II. Vatikáni zsinatot a jubileumi felkészülés legnagyobb eseményének nevezte. Amikor a Szentlélek működését vesszük szemügyre az egyházban, akkor a zsinat pünkösdi eseményéből, s a zsinat által kiváltott belső megújulásból kell kiindulnunk, abból a zsinatból, amelyet méltán neveztek „a Szentlélek zsinatjának.”¹

A történelemteológia művelői nemegyszer megpróbálták „tetten érni” a Szentlélek működését, hatékony jelenlétét az egyház történetében. XXIII. János pápa karizmatikus egyénisége, s az általa meghirdetett zsinatnak váratlan fordulatokban bővelkedő krónikája önmagában is elegendő bizonyíték arra, hogy Krisztus Lelke valóban jelen van egyházában.

A zsinat középpontjában az egyház élete és annak megújítása állt. Az egyház lényegének újragondolása azonban nemcsak teológiai és jogi-közigazgatási feladatot jelentett. Elvezetett a krisztológiához, majd Krisztuson keresztül a magát kinyilatkoztatató-közlő Istenhez, az ökonomikus és az immanens Szentháromsághoz. A *communio*-ekkléziológia gyökerei a merev monarchiánus monoteizmussal szemben az első századok krisztológiai vitái nyomán kialakult szentháromságtanba, a nyitott, „*communio*-monoteizmusba” nyúlnak vissza. Így jutottak el a zsinati atyák is a Szentlélekhez, s az ő szerepét vizsgálták a Szentháromságban, az üdvösségtörténetben, az egyházban, a szentségekben.

A zsinat kiemelte az egyházat immanens-szekularizálódott ön-elégültségéből, az intézményes rendszer magabiztosságából, megnyitotta Isten szavára, a misztériumra, a Lélekre, másfelől viszont a világra, a kinyilatkoztatás címzettjére. E missziós dimenzióban megmutatta annak eredetét Istenben, és Istennek az emberiség egészére irányuló egyetemes üdvözítő akaratát. Ezáltal jelölte ki az egyház helyét is a történelemben és az üdvösség történetében. A zsinaton a krisztológiai ekkléziológiát kiegészítette a pneumatológiai ekkléziológia.² Az így megújult egyházban és pneumatológia adja a háttérrel ahhoz, hogy a megújulási mozgalmakat megérthessük, és helyüket kijelölhessük az egyház életében.

A II. Vatikáni zsinat olyan alapvető reformokat hozott az egyház életében, amilyenekre csak néhányszor került sor kétezer éves történelme során. A zsinat által hozott új szemlélet s a nyomában elrendelt változások mellett azonban egy másik folyamat is elin-

²Joseph Ratzinger: *Vom Wiederauffinden der Mitte*, Herder, 1997, 148.

Reform és megújulás

dult — váratlanul, minden központi tervezés és rendelkezés nélkül. A zsinat nyomán — s részben már azt megelőző-előkészítve — páratlanul gazdag bőségben jelentkeztek megújulási mozgalmak az egyházban.

A megújulási mozgalmak lényegüknél fogva különböznek az egyházi reformoktól. A reform a visszaéléseket szünteti meg, új törvényeket fogalmaz meg, új szervezeti formákat hoz létre. A megújulási mozgalom viszont elsősorban nem elveket, szabályokat akar érvényre juttatni, hanem a hitnek, a megtérésnek ad új lendületet és lelkesedést, a Lélek szerinti életre ihleti az embereket. A reformok „felülről”, az egyházkormányzat felől indulnak el, a megújulási mozgalmak „alulról”, Isten népéből.³ A felülről irányított reformok végrehajtása is csak akkor érhet el valódi eredményt, ha vele párhuzamosan keletkeznek olyan mozgalmak, amelyek belülről újítják meg az egyház életét, személyesebb, odaadottabb, hitelesebb krisztusi életre inspirálják a krisztushívőket. A lelkiségi népmozgalmak viszont csak akkor teszik valóban előbbé az egyházat, egységének veszélyeztetése nélkül, ha eltalálnak az egyház vezetéséhez, s befogadásra is találnak általuk. Ideális esetben persze a kettő összetalálkozhat: olyan egyházfőkben, akik nemcsak jó szervezők és törvényhozók, hanem vonzó életű, sokakat megihlető szentek is, másrészt az Isten népéből támadó olyan szentekben, akiknek mozgalma intézményesen is beleépül az egyház életébe (Benedek, Ignác, kalkuttai Teréz anya). Nem kisebb teológus, mint Yves Congar írta le a mondatot: „Csinálják bár a reformot teológiai zsenik, ha nem szentek, akkor nem fogják elérni a benső, lelki és erkölcsi megújulást.”⁴

Egy azonban kétségtelen: bár hisszük anyaszentegyházunk szent voltát, objektív és szubjektív szentségét, mégis tudjuk, hogy ugyanakkor a bűnösök egyháza is, amely folytonosan rászorul reformokra is, megújulásra is (ecclesia semper reformanda — et renovanda: instauranda in Christo!). S hogy a reformok önmagukban nem elégségesek, annak oka nem csupán az, hogy a felülről elrendelt szabályok konszenzusos elfogadása mindig csak részleges marad, rászorulnak tehát az alulról induló, „népi” támogatásra. Ennél sokkal mélyebb ok az, hogy az egyház — egyáltalán: az ember — fejlődése végső soron nem (csak) az emberi erőfeszítés eredménye, hanem (elsősorban) Isten kegyelméé. Nem mi tesszük magunkat megigazulttá, hanem Krisztus kegyelme, nem magától szép Krisztus jegyese, az egyház, hanem isteni Völegénye teszi azzá. A próféta gyönyörű szavával: „Nem hívnak többé »Elhagyottnak«..., hanem így neveznek: »Gyönyörűségem«; ... és amint a völegény örül a menyasszonynak, úgy leli örömét benned Istened” (Iz 62,1-5). A reformoktól is, a megújulási mozgalmaktól is csak akkor várhatjuk az egyház megtisztulását, ha a Lélek áll mögöttük, ha Krisztus jelenléte válik erősebbé és sugárzóbbá.

³Claude Gérest:

Geistliche Bewegungen und kirchliche Institution, in: Concilium 1973. 619.

⁴Yves Congar: *Sainte Église*, Cerf 1964, 152.

Az apostoli egyház Az egyház életének legkiváltságosabb és legistenibb ideje az apostoli egyház élete volt. Az egyház ebben az időben a Szentléleknek egészen különös inspirációját élvezte, hiszen ez a kor még részét alkotja a kinyilatkoztatás történetének. A karizmatikus és a hierarchikus szolgálatok még nem válnak el élesen egymástól, hanem kölcsönösen kiegészítették és átjárták egymást. Jelentkeztek az első feszültségek is, s Pál ezért fogalmazza meg az együttműködés, a később oly sokat emlegetett „lelkek megkülönböztetésének” három alapszabályát az 1Kor 12-14-ben: 1. Bármilyen sokfélék is a kegyelmi adományok, a Lélek egy és ugyanaz. 2. A Lélek: Jézus Krisztus Lelke, az egység alapja és mércéje tehát az Evangélium. 3. Mindenfajta szolgálat és törekvés csak akkor jogosult, ha az egyház egységét és építését segíti.

⁵Fernando Urbina:

Religiöse

*Erweckungsbewegungen
und christliche*

Unterscheidung der

Geister, in: Concilium

1973, 633sk.

Az egyház életének ez a korszaka az, amikor egyfelől reform és megújulás, felülről és alulról induló kezdeményezések elválaszthatatlan egységet alkotnak; másfelől viszont elválaszthatatlanul egybekapcsolódik Isten műve és az ember törekvése: a Lélek szabadon tevékenykedhet a reá teljesen megnyílt, készségesen rendelkezésére álló hívőkön keresztül.⁵

A 12. század mozgalmi

Az egyháztörténelem egyik „legmozgalmasabb” kora a 12-13. század volt. Az ekkor keletkező mozgalmak sorsa sok tanulsággal szolgál. A wormszi konkordátum (1122) az egyház győzelmét hozta az investitúra-harcban. Az egyháznak sikerült függetlenné válnia a világi fejedelmektől, viszont saját, egyre növekvő hatalmának és gazdagságának foglyává lett. Ebben a helyzetben indulnak el azok a népi mozgalmak az egyházon belül, amelyek az evangéliumi szegénység nevében lépnek fel az intézményes és hatalmi egyházzal (s hozzátehetjük: társadalommal) szemben. Az Evangéliumhoz nyúlnak vissza, s annak eredeti tisztaságát akarják helyreállítani. Az egyház azonban nemcsak a rendteremtés és a kirekesztés eszközeivel lépett fel ellenük; a belső megújulás is megindult, mégpedig több síkon: a szerzetesek reformjára legjobb példa az 1098-ban alakult Cîteaux, majd annak újraélesztése Szent Bernát karizmatikus tevékenységével; a kanonokok életét Szent Norbert kezdeményezése újította-reformálta meg (hány rokon változatban hangzott el később Norbert jelszava: „Mezítelenül követni a mezítelen Krisztust”!).

Hogy mekkora kockázatokkal járnak azonban ezek a megújulási törekvések, s milyen könnyen bomlasztani kezdik az egyház egységét, arra csupán egyetlen példát említünk. A waldiak mozgalmát végül is elítélte az egyház, később viszont befogadta a waldi eszméket követő csoportokat, a „katolikus szegényeket”. Nem feledhetjük: ez utóbbi már III. Ince pápasága alatt történt, aki Szent Ferenc kezdeményezésére is áldását adta. Az egyházért való felelősség tehát mindenkit terhel. Mind alul, a népi szinten,

mind felül, a kormányzati szinten olyan emberekre van szükség az egység megőrzésére, az egyház építő megújítására, akik nem abszolutizálják sem a saját karizmájukat, sem a saját hatalmukat, hanem nyitottak egymás és a Lélek befogadására.⁶

A lelkeségi mozgalmak háttérére

A zsinat ekkléziológiája

A lelkeségi mozgalmak teológiai gyökereit a II. Vatikáni zsinat ekkléziológiájában és pneumatológiájában kell keresnünk.

Az egyházzól szóló dogmatikai konstitúció számos képpel írta le az egyházat, ezek között azonban első helyre nem az évtizedek óta egyre szélesebb körben tért hódító „Krisztus misztikus teste” kifejezést tette, hanem — szintén bibliai alapokon s az előző képnél jóval tágasabb üdvösségtörténeti horizonttal — az „Isten népe” kifejezést. Az egyház Istennek a történelemben a végső üdvösség felé zárandókló népe, s mint ilyen, az üdvösség szentsége. Joseph Ratzinger, a zsinat egyik peritusa, már 1967-ben részletesen kifejtette a különbséget a régebbi krisztológiai és a zsinaton megfogalmazott *pneumatológiai ekkléziológia* között. Az egyház krisztológiai szemlélete annak intézményes jellegét hangsúlyozza; a megtestesülésből indul ki, s a feltámadás eseményét átugorva a testben megjelent Isten folytatását látja az egyházban. A zsinat folyamán azonban — nem kis részben a patrisztikus és a keleti hagyományok figyelembevételével — kikristályosodott egy másik, „nyitott ekkléziológia”: „A találkozás és a szabadság ekkléziológiája, ahol a hangsúly nem annyira az intézményre és annak fenntartására

⁷Joseph Ratzinger: *Vom Wiederauffinden der Mitte*, Herder, 148.

kerül, hanem a szabadon megnyilvánuló Lélek jelentkezésére.”⁷ Az egyháznak ez a felfogása tehát az egyháznak nem annyira az intézményes-hierarchikus oldalát hangsúlyozza, hanem inkább a közösségi-családi jellegét, a Lélekre nyitottságát. Természetesen ez a közösség is igényli a felelős tekintély irányítását, amelyet szintén a Szentlélek egyik karizmájának tekint.⁸

⁸Agostino Favale: *Riflessioni conclusive, In: Movimenti ecclesiali contemporanei*, 1982, Roma, 520.

Lucas Moreira Neves, 1987-ben még a Püspöki Kongregáció titkára, azóta Brazília bíboros primása, a megújulási mozgalmak második nemzetközi találkozásán így foglalta össze a II. Vatikáni zsinat ekkléziológiáját II. János Pál pápa értelmezésében: „Az egyházat, titokzatos Testét, Krisztus két rendből alkotott egységnek akarta: az intézmény rendje, amely által az egyház tagjai a szolgálatok hierarchiája szerint gyakorolják saját szerepüket és feladataikat; és a karizmák, a kegyelem és a szentség rendje, amely által a Szentlélek, a hierarchikus fokozatoktól függetlenül annak adja sajátos kegyelmeit, akinek akarja, magának az egyháznak növekedésére és a világban való missziójára.”⁹ A két rend különböző, de egymást kiegészítő, egylényegű s egymáshoz tartozó valóságot alkot az egyház életében és küldetésében. Kettőjük között tehát nem lehet megoszlás vagy versengés: elítélendő, ha

⁹Lucas Moreira Neves: *I movimenti ecclesiali nel magistero di Giovanni Paolo II*, In: *I movimenti nella Chiesa*, 1987, Nuovo Mondo, 90.

¹⁰II. János Pál pápa beszéde az 1987-es kongresszus résztvevőihöz, In: im. 25.

szembeállítják egymással az intézményt és a karizmát, hiszen együtt kell működniük Krisztus Testének építésére.¹⁰

További igen fontos közös jellemzője Isten népének, hogy együtt részesednek *Krisztus egyetemes papságában*. A II. Vatikáni zsinat itt az Újszövetséghez tért vissza, amely a „pap” kifejezést egyedül Jézusra alkalmazza, „hitünk követére és főpapjára” (Zsid 3,1; vö. 2,17; 4,14; 5,5-10; 6,20; 7,26; 8,1; 9,11; 10,21). Rajta kívül csak a „szent nemzetséget” mondja papnak: „királyi papságnak” (1Pét 2,9). „Krisztus... szeretett minket, vérével megváltott bűneinktől, és Istennek, Atyjának országává és papjaivá tett” (Jel 1,6). Az igazak a mennyben „Isten és Krisztus papjai lesznek”, akik új éneket énekelnek a Báránynak (5,10; 20,6).

Csak a 2. század végétől kezdik aztán ezt a kifejezést használni a fölszentelt papokra, s csak a 3. századtól terjed el, főleg Hippolitosz és Ciprianosz révén. Az eredeti használat azonban sokáig tovább él. Ágoston szerint a keresztények „mindnyájan papok, mivel az egyetlen papnak tagjai.”¹¹ Ambrus pedig így beszélt az újonnan kereszteltékhez: „Mi ez a nép, ha nem papi nép?... Mindnyájatokat a papságra s az országra kentek föl, de ez lelki ország és lelki papság.”¹² A II. Vatikáni zsinat ezt az őseredeti meggyőződést erősítette meg a hívők egyetemes papságának kiemelésével: „A világi hívők részesei Krisztus papi, prófétai és királyi tisztének” (AA 10). „A hívők egyetemes papsága pedig és a szolgáló, azaz hierarchikus papság egymáshoz van rendelve, jóllehet a lényegben különbözik egymástól, és nemcsak fokozatban” (LG 10).

Van a II. Vatikáni zsinatnak még egy gondolata, amely expliciten nem jelenik ugyan meg a dokumentumokban, voltaképpen azonban a zsinat egyháztanának lényegéhez tartozik. II. János Pál pápa ismételten mozgalomnak nevezte az egyházat. „Az egyház maga mozgalom, amely *in statu missionis* él, átjárja a szívet és a lelkiismeretet; mozgalom, amely beléíródik az ember és az emberi közösség történetébe.”¹³ Ez a mozgalom Istenből indul el az emberhez, hogy megajándékozza üdvözítő kegyelmével Krisztus és a Szentlélek által. Istennek az emberre irányuló szeretete azonban viszontszeretet, az embertől Istenhez visszafelé irányuló mozgást vált ki: az ember választát Isten szeretetére a hit engedelmisségében és a cselekvő szeretetben Isten és ember iránt. E kettős mozgás az egyetlen közvetítőnek, Krisztusnak személyében valósult meg tökéletesebben, ez folytatódik azonban az egyházban a feltámadt Krisztus Lelkének ereje által. Ennek az embertől Istenhez és az embertárhoz visszairányuló mozgásnak az egyház híveiben és közösségeiben, közösségeiben kell folytatódnia. Amint a Szentatya írja: „Az egyház ölen lévő mozgalmak, Isten népe azt a sokféle mozgást fejezik ki, amellyel az ember válaszol az Evangélium ki nyilatkoztatására; az élő Isten felé tartó mozgást, aki oly közel jött az emberhez.”¹⁴

¹¹*De civitate Dei* 20,6: „Omnes sunt sacerdotes, quoniam membra sunt unius sacerdotis.”

¹²*De sacramentis* IV 1,3; *De mysteriis* 6,30

¹³Discurso del 27 settembre 1981.

¹⁴L. M. Neves: im. 88.

A zsinat pneumatológiája

¹⁵Theodor Schneider szerk: *A dogmatika kézikönyve*, 1996, Budapest, I. 555.

¹⁶II. János Pál pápa: *Dominum et vivificantem*, SZIT 1987.

¹⁷Bár rendkívül gazdag az elmúlt évtizedek pneumatológikus irodalma is. A pneumatológia újabb önálló témakörként helyet kap a szisztematikus teológiában

A lelkiségi mozgalmak háttérében ott áll a Szentlélek „fölfedezése” is. „Az erősen krisztocentrikus, a megtestesülés modelljéhez igazodó ekkleziológia pneumatológiai szempontokkal egészül ki a hármasság Isten életére irányuló *communio-egyház*tanban”, írja Bernd Jochen Hilberath.¹⁵ Elsősorban a szentségekkel kapcsolatban „fedezték fel” a Szentlélek tevékenységét — kérdés azonban, vajon a rubrikák megváltoztatásán túl valóban befogadást nyert-e a Szentlélek a szentségek ünneplésébe. Maguk a zsinati dokumentumok nem fejtik ki ugyan részletesen és rendszerezett formában a Szentlélek működését, a szövegekben azonban igen sok utalást találunk a Szentlélekre. VI. Pál pápa a zsinat végén sürgette a pneumatológia rendszeres kidolgozását. II. János Pál pápa pedig 1986-ban külön enciklikát ír a Szentlélekről.¹⁶ A doktrinális kifejtésnél is nagyobb hatással mutatja be azonban a Szentlélek működését az az „új pünkösöd”, amelynek — nagyrészt éppen a lelkiségi mozgalmak révén — az egyház tanúja lehetett az elmúlt évtizedekben. A Szentlélek oly hatalmas erővel s annyi formában jelentkezett az egyház életében századunk második felében, hogy az többlet elárul róla, mint bármilyen absztrakt definíció.¹⁷

Tematikusan, mintegy zászlajára tűzve a Karizmatikus Megújulás mozgalma állítja a keresztény élet előterébe a Szentlelket, valójában azonban a megújulási mozgalmak mindegyikében megnyilvánul: a személyes, élő istenközelségre való törekvés, Isten személyes jelenlétének megtapasztalása, a megtérés élménye, az elkötelezett keresztény élet sürgetése, a karizmák sokfélesége mind a Szentlélek ihlető, elevenítő jelenlétére vall. Jézus nemcsak az apostolokat küldte a világba, hanem Szentlelkét is: úgy is, hogy az apostolokra épülő egyháznak megígérte *Lelkének* jelenlétét az idők végéig, de úgy is, hogy a Szentlélek mindig megőrzi szabadságát, hatékonysága, szabad, elevenítő ereje túllép az egyházi intézmények, sőt az intézményes egyház határain, s „ott fű, ahol akar”.

Spirituális háttér

A megújulási mozgalmak spirituális háttérét is a II. Vatikáni zsinatban kell keresnünk (vagyis magának az egyháznak leglényegében, amely megújult fényben ragyogott fel ezen az egyetemes zsinaton is). A *Lumen gentium* megfogalmazása szerint a szentség nem egyesek kiváltsága, hanem az egyház minden tagjának felkínált ajándék és mindegyiküktől elvárt feladat. A keresztény tökéletesség nincs fenntartva a szerzetességnek, s a laikusok nem tekinthetők sem az egyházban, sem az üdvösség rendjében másodrendű állampolgároknak. A zsinat leszögezi: *mindenki meghívást kapott az életszentségre*, a papok és a szerzetesek éppenúgy, mint a házasságban vagy éppen magányosan a világban élők. „A különféle életformákban és hivatásokban ugyanazt az életszentséget ápolják mindazok, akiket Isten *Lelke* sürget” (LG 41; vö. 39-42). „Minden Krisztus-hívőnek kötelessége azon igyekezni, hogy állapotának megfelelően szent életet éljen” (CIC 210).

Ez a meghívás istengyermekségünk állapotának egzisztenciális megvalósítását sürgeti, szoros kapcsolatban áll tehát keresztségünkkel. Többé vagy kevésbé valamennyi lelkeségi mozgalom hangsúlyozza a keresztség szentségének elkötelezett, tudatos átélését, újráfelfedezését, s a megkeresztelt állapothoz, tehát az istengyermekséghez illő életet — legtudatosabban talán a Neokatekumenátus Útja. Szentek, „meghívott szentek” vagyunk mindnyájan keresztségünk napjától fogva, hiszen Krisztus él a megkereszteltekben.

A közelmúltban lezajlott egyházmegyei zsinatok is megmutatták: a lelkipásztori munka egyik legkényesebb kérdése, hogy milyen feltételekhez kössék a keresztség, a bérmlás, a házasság szentségének feladását. A statisztikák riasztó tényeivel valójában nem merünk szembenézni: a megkeresztelt túlnyomó többsége nem jut el a valódi, érett, elkötelezett hithez. Ontológiai értelemben az egyház tagja ugyan, egzisztenciálisan azonban nem vállalja el egyháztagságát. A különböző pünkösdista új vallási mozgalmak alámerítései, Lélek- vagy tűzkeresztségei evvel a kiábrándító, s a keresztség (és a keresztyénység!) hitelességét kétségtelenül lényegesen csökkentő ténnyel szállnak szembe. A problémát azonban nem oldottuk meg ezeknek az abszolutizált és kétségtelenül félreértelmezett szertartásoknak elítélésével, igaz, csupán felülről elrendelt reformjával sem. Az intézményes egyház intézményes lelkipásztori szolgáltatásait végzőknek, a keresztséget és a többi szentséget kiszolgáltató, arra fölszentelt papoknak komolyan újra kellene vizsgálniuk ezeket a fájdalmas tényeket a megújulási mozgalmak tapasztalatának fényében.

A mai lelkeségi mozgalmak jellemzői

1988-ban, a rendszerváltás küszöbén történelmi találkozási sor Budapesten: az ismertebb megújulási mozgalmak képviselői közös tanácskozást tartottak a Magyar Katolikus Püspöki Karral. Sok aggodalom és kétkedés előzte meg a találkozót, hiszen a java-részt külföldről érkezett mozgalmak csak névtelenül s rejtve, személyes kapcsolatokon s az engedélyezett egyházközi pasztoráción keresztül működhetek. A cél az volt, hogy a magyar egyház vezetői és a mozgalmak vezetői kölcsönösen megismerhessék egymást, eloszlatva evvel sok bizalmatlanságot és félreértést. A találkozáson négy elméleti előadás hangzott el, köztük Cordes püspöké, a Laikusok Pápai Tanácsának titkáráé. Az előadások után a jelenlévő kilenc mozgalom mutatkozott be: a Fokoláre, a Neokatekumenátus Útja, a Katolikus Karizmatikus Megújulás, a Hit és Fény, a Comunione e Liberazione, a Taizéi Közösség, a Ferences Család, a Regnum Marianum és a Házasság Hétvége.¹⁸

¹⁸Lásd Vigilia 1988, 481-507. A Vigilia 1998. júliusi és augusztusi számában mutatkoztak be a hazánkban ma működő mozgalmak.

Az előadások betekintést adtak a lelkiségi/megújulási mozgalmak belső életébe, áttekintették legfőbb jellemzőiket. Többféle elnevezéssel illetik őket, részben országonként is változóan. Az olaszok szívesebben használják a *movimenti* szót (maga a pápa is így jelöli meg őket az általánosabb értelmű *aggregazione*, *gruppo*, *associazione* helyett), a franciák inkább *communautés nouvelles*-ről beszélnek, a német *geistliche Bewegungen*-t, az angol *renewal* vagy *revival movement*-et emleget. Többen közülük tiltakoznak a „mozgalom” kifejezés ellen, hogy jelezzék: nem kívánnak létrehozni önálló szervezetet még az egyházon belül sem: céljuk a hit ébresztése, a keresztség kegyelmének felélesztése, a krisztusibb és egyházasabb élet.

¹⁹Jó betekintést ad a fontosabb mozgalmak történetébe az alapítókkal készített beszélgetéseket tartalmazó kötet: Frédéric Lenoir: *Les Communautés Nouvelles*, 1988, Fayard

Nemcsak az elnevezések különfélék, de az egyes mozgalmakban jelentkező karizmák is, mégis találunk olyan közös vonásokat, amelyek mindegyükre jellemzőek, s amelyekben az egyház életének fontos életmegnyilvánulásai jelennek meg. Csak a legfontosabbakat említjük meg.¹⁹

Az egyház: Isten népe. E mozgalmak többsége „alulról”, az Isten népéből, a hívő világiak köréből elinduló laikus kezdeményezés, amint erre II. János Pál pápa is többször utal beszédeiben. E mozgalmak sajátos szervezetéből adódik, hogy maga az alapító s a mozgalom vezetősége is általában világi hívő, akkor is, ha papok vagy akár püspökök is csatlakoznak hozzájuk. Rendszerint kisebb csoportokból, közösségekből épülnek fel nemzetközi közösségekké, és épülnek bele a területileg szervezett egyház közösségébe.

Laikus mozgalmak

A legtöbb mozgalom „magában” olyan emberek állnak, akik életüket egészen Istennek és embertársaiknak szentelik, többnyire az evangéliumi tanácsok (fogadalommal vagy anélkül történő) vállalásával is. Életkörülményeiket és foglalkozásukat tekintve azonban ők is a hívő világiak életét élik, tehát egyedül vagy néhányadmagukkal „civil” otthonukban laknak, nem hoznak létre kolostorokat. Hans Urs von Balthasar, aki külön könyvet írt az egyházban lévő három életállapotról, felsorol néhány híres világi hívőt, aki világraszóló mozgalmat indított el az egyházban: Benedeket, Assisi Ferencet, Ignácot. Az ő mozgalmukból szerzetesrendek alakultak ki — a mai megújulási mozgalmak viszont, úgy látszik, tudatosan megmaradnak a világi hívek életállapotában, a keresztség ajándékára épülő királyi papságban.²⁰ Többségük azonban előbb-utóbb elindul az intézményesülés irányában: fraternitássá vagy világi intézménnyé válik, vagy más, jogilag is meghatározott módon intézményesül.

²⁰Hans Urs von Balthasar: *Christlicher Stand*, Johannes 1981; *Riflessioni per un lavoro sui movimenti laicali nella chiesa*, in: *I laici e la missione della chiesa*, 1987, Istra, 86.

Evangéliumi radikalizmus

E mozgalmak arra vállalkoznak, hogy feltétlen elszántsággal törekszenek a teljesebb krisztusi életre, az életszentségre. Ennek elvi hátterét megfogalmazza a II. Vatikáni zsinat és az új kódex is: „Mindnyájan meghívást kaptunk az életszentségre” (LG 12); „Minden Krisztus-hívőnek kötelessége azon igyekezni, hogy álla-

potának megfelelően szent életet éljen” (CIC 216).

E törekvés a különböző mozgalmakban némileg eltérő úton-módon valósul meg, számos rokon vonásuk azonban felismerhető. Az egyik: a *keresztség* szentségének hatékony életrekeltése a tagok tudatában, gondolkodásában és életvitelében. A keresztség által az ember „újászületik”, új teremtménnyé válik Krisztusban: ha a keresztségben „meghaltunk Krisztussal, hisszük, hogy vele együtt élni is fogunk” (Róm 6,6,8). Életét ettől kezdve Krisztussal egységben igyekszik alakítani, az ő nyomában járva. Akik e mozgalmakhoz csatlakoznak, azok tudatos döntéssel, belső megtéréssel vállalják a keresztségből fakadó istengyermekség életállapotát, ennek létformáját és gondolkodásmódját.

Fontos eszköze az életszentségre törekvésnek az, hogy *Isten Szavát*, a Szentírást különös gonddal igyekeznek egyre jobban megismerni és elsajátítani. Keresik a személyes találkozást Jézussal, s ennek elsődleges lehetőségét a Szentírás kínálja fel. Különböző módokon, de szinte azonos lendülettel teszik magukévá a mozgalmak Isten üzenetét, az Élet szavát. A havi „életige” adja a Fokoláre folyton változó, mégis ugyanarra a célra törekvő életprogramját. Isten szaváról elmélkedve találhatók rá a legkönnyebben a bennem élő Jézusra.

Jézussal azonban nemcsak a Szentírásban és a szentségekben találkozhatunk, hanem *embertársunkban és a közösségben* is. Jézus két ígérete összekapcsolódik: „Amit egynek a legkisebbek közül tesztek, nekem tettétek” (Mt 25,40);²¹ és: „ha ketten-hárman együtt vannak az én nevemben, közöttük vagyok” (Mt 18,20). A Fokoláre hangsúlyozza leginkább a keresztyén életnek ezt a dimenzióját, de a tevékeny felebaráti szeretet gyakorlása s a krisztusi testvérközösség a mozgalmak többségében hangsúlyos helyet foglal el.

Az átélt, személyes hittapasztalat és a keresztyén testvérközösség élménye fontos helyet kap e közösségek *ünnepeiben*. A hivatalos plébániai istentiszteletek, szentségkiszolgáltatások könnyen rutinszerűvé, merevvé, formálissá válnak — e közösségek viszont gazdag és élő szimbolikával rendezik meg ünnepeiket, az Eucharisziától kezdve a közösség különféle szertartásaiig. S ha néhol találkozunk is az élmény, az érzelmi dimenzió öncélú vagy túlzott keresésével, többségükben mély és hiteles emberi és vallási igényt elégítenek ki kreatívan rendezett ünnepléseikkel, szertartásaikkal, eleven, hatékony, megtartó erejű hagyományaikkal.

E mozgalmak és közösségek különbözőségükben is tanúságot tesznek Krisztus teste egységéről, s állapotuknak és helyzetüknek megfelelően támogatják is az egyház apostoli tevékenységét (vö. LG 12; CIC 216). Ez talán három irányban nyilvánul meg a legkifejezettebben: az evangelizálásban, a szociális-karitatív munkában, az egyház ökumenikus egységének szolgálatában.

²¹Klaus Hemmerle:
Gerufen und verschenkt,
Leipzig, 68sk.

Eltérő formákban, lényegében mégis azonos lendülettel vesznek részt e mozgalmak az egyház *missziójában*. Magukénak érzik az evangelizálásnak, a hit továbbadásának és terjesztésének feladatát: Az egyház misszióját azonban legmélyebb dimenziójában élik meg: annak szentháromságos eredetében, ahogyan az Atya öröktől átadja egész isteni lényegét a Fiúnak, s ahogyan odaajándékozta Fiát a világnak (vö. Jn 3,16: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte”). A feltámadt Krisztus missziója az apostolokban folytatódik Jézus Szentlelke által: Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket... Vegyétek a Szentlelket” (Jn 20,21-23). Az apostoli küldetés azonban a keresztény hivatás lényegéhez tartozik. A világi hívőknek itt egészen megkülönböztetett feladata és felelőssége van: „Jelenlétüket semmi pótolhatja” (AA 16). Hans Urs von Balthasar szerint a hangsúly itt a világiakra tevődik át, hiszen sajátos életállapotukból adódóan ők vannak jelen közvetlenül a világban, nekik kell a kovász szerepét betölteniük.²²

²²Hans Urs von Balthasar: *Spiritus Creator*, Johannes 1967, 221.

A Szentlélek kiáradása, az egyház pünkösdi csodája elsősorban a keresztényekben folytatódik: Isten hatékony szeretetének főleg az egyház tagjaiban és közösségeiben kell megvalósulnia: *önmagunkat kell elsősorban evangelizálnunk* Krisztus küldetésében: „Titeket pedig gyarapítson és gazdagítson az Úr szeretetben, egymás és mindenki iránt, mint ahogy mi is szeretünk titeket.” (1Tessz 3,12). A „belső evangelizálás” folytatódik aztán a missziós küldetésben, kifelé. Csak aki maga megtért, s tudatosan is elkötelezte magát a krisztusi életre, az tud a nem hívők előtt is tanúságot tenni a hitéről. E megtérésnek a legváltozatosabb formáit találjuk meg a különböző mozgalmakban. A mozgalmakhoz csatlakozó s a megtérést vállaló „nem hívők” vagy a „maguk módján vallásosak” jelentős része (ma még) a megkereszteltek közül kerül ki, s e mozgalmak révén válik az egyház élő tagjává: apostolságuk legfontosabb eredménye talán éppen ez az *egyházon belül folytatott evangelizálás*, a „második” megtérés sürgetése.²³

²³Giacomo Biffi: *La missione ecclesiale*, in: *I movimenti nella Chiesa*, 1987, Nuovo Mondo, 60sk.

A felebaráti szeretet parancsát jónéhány mozgalom úgy is értelmezi, éppen a II. Vatikáni zsinat szellemében, hogy felelősen szerepet vállal az emberi fejlődés előmozdításában, a *társadalom szolgálatában*. Többnyire szinte észrevétlenül teszik ezt a társadalom peremére szorultak, a kisemmizettek, az elnyomottak között végzett szolgálatukkal, olykor azonban meglepően nagy hatásuk mutatkozik egy-egy politikai konfliktus megoldásában is, anélkül, hogy kifejezetten spirituális irányvonaluktól eltérnének, s bármilyen erőszakmentes is, de bekapcsolódnának konkrét politikai küzdelmekbe (gondolhatunk például a S. Egidio közvetítéseire több politikai konfliktushelyzetben vagy a Taizéi közösség által kezdeményezett Bizalom zarándokútjára).

E mozgalmak többsége nyitott a nem katolikus keresztények, sőt olykor más vallások tagjai felé is, őket is bevonja sajátos lelki-

ségébe, tevékenységébe, szociális munkájába. A kiengesztelődés útján járva igyekeznek tehát gyógyítani a keresztyének megosztottságának sebeit. Ez az ökumenikus tágasság alapelveként van jelen a Taizéi közösségben, a Bárka és a Hit és Fény közösségben, de jellemző például a Fokoláréra is. E nyitottság persze semmiképpen sem jelenthet hűtlenséget saját hagyományainkhoz, az egyház hitéhez, nem vezethet semmilyen szinkretizmushoz, nem elszegényedést jelent, hanem gazdagodást.

Nehézségek és esélyek

A hierarchikus egyház és a mozgalmak

A mozgalmak nemcsak megújulást, friss lendületet hoztak az egyházba, de jónéhány feszültség is támadt nyomukban.

Láttuk, hogy az intézményes egyházon belül a Szentlélek kiszámíthatatlan, szabad indításaira hogyan jelennek meg karizmatikus egyéniségek, mozgalmak, s töltik meg friss lendülettel, radikális evangéliumi elkötelezettséggel a megmerevedett, elsekélyesedett formákat. Éppen ez mutatja az egyház elevenségét, örök készségét a megújulásra, a megtérésre: a Lélek folytonosan garantálja, hogy az egyház nem térhet le nemcsak az igazság útjáról, hanem az Evangélium útjáról sem, nem tántorodhat el Krisztus követésétől. Ez azonban mindig feszültségekkel, konfliktusokkal, olykor válságokkal, sőt az egyháztól való elszakadással is jár.

Az egyház, hierarchikus felépítéséből is adódóan alapvetően területiális szervezettséget alkot, egyházmegyékkel, azokon belül egyházközségekkel. A mozgalmak viszont átlépik az egyházközségek, sőt az egyházmegyék határait is. Nemzetközi jellegük az egyház univerzális, katolikus voltát tükrözi, ugyanakkor viszont alkalmat ad konfliktusok kialakulására is. Joseph Ratzinger érdekes tanulmányban elemzi a pápai exemptionset élvező kolduló rendek és a világi papság szembekerülését: a Szentszék az egész egyházra szóló prédikálási jogot adott nekik, átlépve evvel az egyházmegyék és a plébániák joghatóságát. Ez viszont sértette a helyi egyházak önállóságát, s jelentős jövedelemtől fosztotta meg őket.²⁴

²⁴ *Das neue Volk Gottes*, Patmos 1979, 61sk.

Az intézményes szervezet és a szabad kegyelmi ajándékok már az apostoli egyház idejében is egymást kiegészítő, olykor egymással szembeeszelő erők voltak, jól mutatja ezt az első Korintusi levél. A sokféle ajándéknak és szolgálatnak azonban mind az a rendeltetése, hogy „felépítsék Krisztus testét”. A szabad kegyelmi ajándékokat megkapják, akik „elöljárnak” és „vezetnek”, s azok is, akik „prófétálnak”. A vezetőknek vigyázniuk kell arra, hogy „a Lelket ki ne oltás”, a más adományokkal rendelkezőknek viszont arra, hogy Krisztus egyetlen testének építését szolgálják (1Kor 12,27; Ef 4,11). Elvileg nem lehet ellentét az intézmények és a lelkiségi mozgalmak között, hiszen a Lélek teremtő ereje egyben

²⁵Claude Gérest (im: 621sk) négy típusba sorolja a lelkiségek és az intézmények kapcsolatát a 12. század történelmében.

az Evangéliumhoz való hűséget is erősíti. A Lélek Krisztus ígérete szerint (Jn 20,22-23) jelen van az intézményben, de jelentkezhet a szabad karizmákban is.²⁵

A napjainkban is többfelé jelentkező konfliktusok a következő főbb okokra vezethetők vissza:

a/ Az intézmények könnyen kisajátítanak maguknak a Lelket, túlbecsülve saját szerepüket mint a Szentlélek eszközeit, s elfelejtve, hogy az „ott fú, ahol akar”. A Lélek ihletésére való érzékeny figyelmet felváltja a szabályoknak való feltétlen engedelmesség, s gyanakodva tekintenek minden prófétai szóra, új kezdeményezésre, elutasítanak minden kritikát.

b/ Avval is előidézhetnek viszont konfliktusokat egyes intézmények vezetői, hogy csatlakoznak valamely lelkiséghez, megújulási mozgalomhoz, azt felkarolják, s megpróbálják kizárólagossá tenni a vezetésük alatt álló közösségben (plébánián, egyházmegyében), vagy legalábbis a megújulás, a hiteles keresztény világi vagy papi élet egyetlen lehetőségeként abszolutizálják. Akire egy helyi egyház gondja van rábízva, annak kötelessége az, hogy egyformán befogadjon minden tiszta szándékú lelkiségi irányzatot, megújulási mozgalmat. Az egyházközségnek is, de még inkább az egyházmegyének a „közösségek közösségévé” kell lennie, amelyben otthonra találhatnak a legkülönbözőbb lelkiségi irányzatok. Ahogyan a Szentatya fogalmazta 1984-ben: „A városi plébánia, bármilyen aktív és jól szervezett is, napjainkban nem tud egymagában megfelelni az evangelizáció és a keresztény nevelés sokféle és bonyolult szükségleteinek... Szükséges ezért, hogy a plébánia olyan közösség legyen, amely nyitott mindazokra a vallásos és apostoli kezdeményezésekre (a mozgalmak és a társulások részéről), amelyek nem indulnak és nem is indulhatnak ki magából a plébániából.”²⁶

c/ A mozgalmakban viszont jelentkezhet az elitista gőg, az engedelmesség hiánya vagy a szektásodás veszélye. Közvetlen kapcsolatot keresnek Isten szavával, s elutasítják az intézményes egyházba való integrálódást, mondván, hogy az a maga lanyhaságával, merevségével, tömegpasztorációjával voltaképpen folyamatosan elárulja az Evangélium szellemét. Elfelejtik, hogy a karizmatikus, prófétai lelkületű egyéneknek és közösségeknek is szükségük van a hagyomány, az intézményes egyház biztonságot adó támaszára, irányítására, hogy csak együtt alkotják Krisztus egész testét. A Hittani Kongregációnak 1973-ban kiadott dokumentuma a Dei Verbumra hivatkozva erősíti meg, hogy „a Szentlélek megvilágosítja és támogatásával segíti Isten népét, amely Krisztus Teste, a hierarchia közösségével egységben. Amint a II. Vatikáni zsinat megjegyzi: „Az apostoloktól származó hagyomány a Szentlélek segítségével kibontakozik az egyházban (...) akár a hívők elmélkedése és tanulmányozása folytán, amikor szívükben el-elgondolodnak rajta, akár a lelki dolgok bensőséges és élményszerű meg-

²⁶Giovanni Paolo II: *Alla Sacra Congregazione per il Clero*, 20 ottobre 1984, *Enchiridion Vaticanum*, 1987, Bologna, Vol. 11.

²⁷ *Enchiridion Vaticanum*,
1978, Bologna,
Vol. 4. 1964.

értése folytán; akár azok igehirdetése alapján, akik a püspöki utódlással együtt megkapták az igazság biztos megtalálásának karizmáját.”²⁷

A lelkek megkülönböztetése

Mivel az egyház nem egyetlen könyv, szabálygyűjtemény vagy szertartásrend vallása, hanem „élet és lélek”, a feltámadt Krisztusnak sok tagból álló Misztikus Teste, nehezebbé válik a feladat, hogy — mint a csodálatos halfogáskor — a sok és sokféle haltól „szét ne szakadozzék a háló”. Napjainkban ezért ismét különös fontosságot kapott „a lelkek megkülönböztetése” (1Kor 12,10): elválasztani az igazat a hamistól, a valódi hitet az álhitektől. Elég itt az Újszövetség legfőbb kritériumaira utalnunk, hiszen a Szentlélek különösen hatékonyan működött az apostoli egyházban, a tisztánlátásnak, a helyes megítélésnek ezért kiemelkedően nagy jelentősége volt (vö. 2Kor 13,5; 1Kor 11,28; 1Tessz 5,1-9-22; Gal 6,4; Róm 12,3; Fil 1,9-10; Ef 5,8-10). Az apostoli egyház elismeri a lelkek, az adományok és a szolgálatok sokféleségét, de határozottan utal a kereszt józanságára, az Evangélium egyértelmű tanítására, az egyház Krisztus akarta egységére, a Krisztus-test építésére, s ezek jelenlétét döntő kritériumként alkalmazza az egyes vélemények, kezdeményezések, „lelkek” megítélésében.”

A lelkek megkülönböztetése a másfélék iránt sok türelmet, tapintatot, a Lélekre intéseire való érzékeny és engedelmes odafigyelést igényel. Több munkát, önmagunkról való nagyobb lemondást, több szeretetet igényel, mint akár az intézmény, akár az egyéni ihletettségek biztonságába vetett magabiztos elutasítása a másoknak — s vele a Szentléleknek. Ennek a tágas, a sokféleségből összeálló egyetlen egyháznak távlatából tekinti a megújulási mozgalmakat a pápa, aki hivatalból a hierarchikus egyház élén áll, irántuk való rokonszenvét s beléjük vetett bizalmát viszont minden adandó alkalommal kimutatja. Ha az ő lelkületével nézik az intézményes egyház pásztorai, tanítói a mozgalmakat, s a mozgalmak lelkes tagjai és vezetői az intézményes egyházat, akkor beigazolódhat Ratzinger bíboros optimizmusa, aki Vittorio Messorinak adott interjújában így folytatja: „Az egyháznak új nemzedéke jelentkezik, és én reménnyel telten nézem őket. Csodálatos, hogy a Lélek újra erősebbnek bizonyul tervezgetéseinknél, és hogy egészen más módon mutatja meg erejét, mint ahogyan elképzeltük. Ebben az értelemben a megújulás folyamatban van, észrevétlenül, mégis hatékonyan.”²⁸

²⁸ Ratzinger:
Beszélgetés a hitről, 39.

II. János Pál pápa pedig így fogalmaz: (A Neokatekumenátus Útjának) „története a mozgalmaknak és egyházi csoportoknak ahhoz a virágzásához tartozik, amely egyik legszebb gyümölcse a II. Vatikáni zsinaton megkezdődött megújulásnak. Ez a virágzás a Szentlélek nagy ajándéka, s a remény ragyogó jele a harmadik évezred küszöbén.”²⁹

²⁹ II. János Pál pápa a
Neokatekumenátus
Útjának tagjaihoz,
1997. január 24-én.

ANTALÓCZY PÉTER
MÁRTON

A megújulási mozgalmak a mai egyházban

Született 1961-ben. Tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Teológiai Karán végezte. 1996-ban szerzett kánonjogi doktorátust a Domonkos Rend Szent Tamás Egyetemén, Rómában. Jelenleg a PPKE Kánonjogi Intézetében az Eljárásjogi Tanszéket vezeti.

¹Rahner, Karl:
Egyházreform, Lehetőség és feladat 1994,
Budapest, 85.

²Rahner: *im.*: 86.

³Zadra, Barbara:
I movimenti ecclesiali e i loro statuti 1997, Roma,
77.

„A jövő egyháza a szabad kezdeményezésű és szerveződésű bázisközösségekre épülő egyház lesz”¹ — vallotta Karl Rahner, a 20. század egyik kiemelkedő német teológusa, aki erősen óvakodott attól, hogy proféta legyen, azonban az egyházon belüli alulról induló kezdeményezések tükrében szavai mégiscsak profétái erővel bírnak. Tanúsítja ezt a világegyházban elterjedt több tucat megújulási mozgalom, amelyekben immár mintegy 18-20 millió Krisztushívó tevékenykedik. Valójában azokról a katolikus egyházon belüli kezdeményezésekről van szó, amelyek a II. Vatikáni zsinatot követően jöttek létre azzal a céllal, hogy a radikális elkötelezettség mellett az Isten szavából és az Eucharisziából táplálkozva a sajátos karizmának megfelelően a keresztény kultúra kétezere éves hagyományáról a szeretetben való egység jeleként olyan hiteles tanúságot tegyenek, amely megszólítja a szekularizált világ önmagába zárkózó emberét. Így jelenlétük mindenképpen bátorító és reményteljes, hiszen a Krisztussal való személyes találkozás egzisztenciális tapasztalatában megsejthető annak az életadó Léleknek a sokszínű működése, amely újra és újra friss erővel tölti meg a misztikus testet. Rahner szerint „az egyház csak akkor fog fennállni, amennyiben az egyén szabad hit-döntései és közösség-képzései által mindig megújulhat egy éppenséggel nem eleve keresztény jellegű profán társadalomban”.²

Az egyház életében a mozgalmak tehát újdonságot jelentenek, ezért még számos pont tisztázásra vár; nem csak az intézményes egyház, a részegyház, azon belül pedig a plébánia és a mozgalmak viszonyát kell meghatározni, de át kell gondolni a szervezeti fennállás, a képzés, a tevékenység és a konkrét életmód kérdéseit is. A teológiai reflexió tükrében viszont arra kell törekedni, hogy a mozgalmak a sajátos természetüknek legmegfelelőbb intézményes formát nyerjék el, amely nem kényszerű beskatulyázást jelent, hanem a karizmák harmonikus kibontakozását szolgálja. A probléma megoldása természetesen nem könnyű feladat, mivel maguk a mozgalmak sem mutatnak egységes képet, nem beszélve az elnevezésbeli jelentős különbségekről. Ugyanis a mindennapi szóhasználatban egyidejűleg fordulnak elő a lelkeségi mozgalom, megújulási mozgalom, egyházi mozgalom, apostoli és lelkeségi mozgalom, csoport, mű, család, szervezet, közösség, új közösség, bázisközösség kifejezések.³ A mai egyházjog egyik fogal-

mat sem használja, a legtöbb mozgalom pedig a Krisztus-hívők magántársulásaként nyer létjogosultságot (321-326.k.).

Általános értelemben mozgalomnak nevezzük a Krisztus-hívők által alkotott olyan tartós jellegű csoportosulásokat, amelyek az alapító sajátos karizmájának megfelelően a hit és a keresztény tanúságtétel pedagógiai metódusa szerint cselekszenek.⁴ A karizma az egyetemes egyház immár kétezer éves hagyományához képest lényegileg nem jelent újdonságot, illetve csak annyiban, amennyiben a történelmi idők és körülmények figyelembevételével a keresztény élettapasztalat kreatív megélésére ösztönöz.

A mozgalmak változó és egyenként is eltérő természete további nehézséget jelent a besorolás szempontjából. Egyesek pusztán szociológiai megközelítésből, mások pedig az ekklezialitás alapján kívánnak különbséget tenni. J. Beyer⁵ teológiai szempontból kiindulva a mozgalmak három fő csoportját különbözteti meg: a *világi mozgalmak*ba azok a Krisztus-hívők tartoznak, akik világi hivatásukat mélyebben megélve kívánnak részt venni az egyház küldetésében. Ők azok, akik a világban élnek, és legfőbb feladatuknak tekintik, hogy életük tanúságával, hitük, reményük és szeretetük ragyogásával jelenvalóvá tegyék az egyházat a családi, valamint a társadalmi élet megszokott keretei között.⁶ Közülük említésre méltó a püspökök és a pápák által is felkarolt Actio Catholica, amely a világiaknak a hierarchikus apostolkodásban való közreműködését tűzte ki céljául. Ezen mozgalmak között találjuk a Chardijn által alapított Katolikus Munkások Ifjúsági Szervezetét, a vidéki és az egyetemi ifjúság különféle csoportjait.

Az előbbihez képest külön kategóriát alkotnak a *lelkiségi mozgalmak*, amelyek a lelki élet elmélyítésének fokozott igényéből jöttek létre. Tagjaik között éppen úgy vannak klerikusok, mint világiak; felnőttek és fiatalok. Ide tartoznak az imaapostolság csoportjai, a máriás kongregációk, az Équipes Notre-Dame, a Keresztény Élet Közössége és más egyéb csoportok. Közülük némelyek ferences harmadrendként, vagy domonkos laikátusként egyesültek, míg mások az Actio Catholica felé közeledtek.

Napjainkban talán a leginkább elterjedtek a harmadik kategóriába tartozó *egyházi mozgalmak*, amelyek az egyház új társulási formáit alkotják. Ezen mozgalmak fizionómiája, szerkezete és belső élete, úgy tűnik, nagyobb figyelmet is megérdemel. Az „egyházi” szó használata arra utal, hogy a tagok Isten népének teljes egészét képviselik. A világiak, a szerzetesek, a papok és a püspökök az alapító karizma köré csoportosulva — a részvétel különböző szintjeinek megfelelően — az „egyházi családok” olyan közösségeit hozzák létre, amelyekben teljes radikalitással az evangéliumi eszménynek szentelik önmagukat.

Az egyháznak a lelkiségi mozgalmakkal fémjelzett új arculatát a Szentatya a következőképpen jellemezte:

⁴Vö.: II. János Pál pápa: *Üzenet a Mozgalmak Világkongresszusának résztvevőihöz*, in: Magyar Kurír 88. évf. 126. 299.

⁵Beyer, Jean: *Istituti secolari e movimenti ecclesiali*, *Aggiornamenti sociali* 34 (1983), 181-200.

⁶LG 31.

Lelkiségi mozgalmak

„...a Szentlélek, aki az idők folyamán az Istennek szentelt élet számos formáját hívta létre, (...) új karizmákat osztogat a mai férfiaknak és nőknek, hogy olyan intézményeket alapítsanak, melyek válaszolni tudnak a mai kihívásokra. (...) Az új közösségek eredetisége gyakran abban áll, hogy férfiakból és nőkből, klerikusokból és világi Krisztus-hívőkből, cölebsz és házasságú emberekből álló vegyes csoportok egy sajátos — olykor valamely hagyományos formát követő, olykor a mai társadalom követelményeire igazodó stílusban élnek. Az evangéliumi életre való elkötelezettség is különböző formákban fejeződik ki a közösségi életre, a szegénységre és az imádságra irányuló általános törekvések között. Illetékességüknek megfelelően a vezetést megosztják a klerikusok és a világi Krisztus-hívők között, és az apostoli cél nyitott az új evangelizáció követelményei iránt...”⁷

⁷Il. János Pál pápa:
Vita consecrata, 62.

Hogyan is lehet értékelni ezt a meglehetősen sokszínű jelenséget különösen akkor, amikor néhány mozgalom már rendelkezik bizonyos kiforrott jelleggel, mások viszont még csak a kezdeti stádiumban vannak. Mindenesetre a szabályzatok és a történelmi visszaillesztés tükrében megállapítható néhány olyan kritérium, amelyek közösnek mondhatók.

A karizma

Az egyházi mozgalmak egyik sarkalatos pontja a karizma, amely a különböző kategóriákból származó személyeket úgy gyűjti maga köré, hogy közben megköveteli tőlük a radikális elkötelezettséget. Ennek jegyében a közösséghez tartozás módja szerint a tagok a karizma intenzív megélésére törekedve nem egyszer magukra vállalják a főként szerzetesekre és az apostoli élet társaságaira jellemző közös életet. Ebben a tekintetben sokszor a megszentelt élet intézményeire közelítenek, viszont a mozgalmak karizmájának sajátossága abban rejlik, hogy olyan személyeket is testvéri közösségbe fogad, akik előzetesen már más hivatásnak kötelezték el magukat. Mivel a tagok között éppen úgy megtalálhatók házasságúak mint papok vagy püspökök, ezért arra a következtetésre jutunk, hogy az egyházi mozgalmak esetében a kollektív karizmán alapuló lelkiség egységes egészbe fogja össze az eltérő státusú személyek cselekvését. Ez természetesen feltételezi a konkrét hivatás verifikálását mind az intézmény, mind pedig az egyén részéről, továbbá a megfelelő képzést és felkészülést.

A mozgalmak fejlődésével egyidejűleg megfigyelhető, hogy a fent említett kategóriákhoz tartozó személyek a radikális Krisztuskövetést a tisztaságra, szegénységre és az engedelmessegre, vagyis az evangéliumi tanácsokra tett fogadalmak, illetve egyéb kötelek keretében kívánják megélni. Ennek következtében a mozgalmakon belül a közösségek olyan formái bontakoznak ki, amelyek monasztikus, apostoli vagy éppen világi jelleget öltenek. A mozgalom tagjai alávetik magukat valamely felelős vezető hatalmának, miközben részt vesznek a teljes vagyongosztással járó közösségi életben.

A jelenség több ponton is vitatható. Az evangéliumi tanácsok vállalása elsősorban a megszentelt élet intézményei tagjaira, tehát a szerzetesekre és az apostoli élet társaságaihoz tartozókra jellemző. Ebből pedig az következik, hogy a mozgalmakban részt vevő házások, akik az evangéliumi tanácsokra tesznek fogadalmat, azokat éppen eredeti hagyományos kontextusukból szakítják ki.

A gyakorlat szerint ilyenkor két esetet lehet megkülönböztetni. Az egyikben a házások a tisztaság tanácsának radikális vállalásával lemondanak a házastársi élet gyakorlásáról, testvérként és nővérként élnek együtt, miközben külsőleg megőrzik a házasság látszatát. A másik esetben a tisztaságon a házastársi élet gyakorlásának azt az emberhez méltó módját értik, amely minden házaspártól megkívántatik. A fogadalom ebben az esetben inkább lelki töltetű, mint konkrét valóság.

További problémát vet fel a meghívás kérdése, mivel a különböző felfogások szerint a házaspárok együtt, de külön-külön is nyerhetnek meghívást a mozgalomban elkötelezett életre. Ez utóbbi esetben a személyes hivatás kibontakozását akadályozhatják a családi kötelezettségek, de útjában állhat maga a másik házastárs is.

Valójában a Krisztus-hívők között három, teológiai és jogi alapon álló, jól körülírható életállapotot ismerünk, amelyek a rájuk jellemző sajátosságokkal rendelkeznek. Az egyházi rendben való részesedés szerint megkülönböztetünk *klerikusokat* és *világiakat*. Az evangéliumi tanácsokra tett fogadalom vagy más szent kötelék szerint beszélhetünk a *megszentelt életet élők*ről, akik az Istennek szentelt életre vállalkoznak. Ez viszont csak akkor lehetséges, ha annak lényeges teológiai és kánonjogi elemei jelen vannak (573.k.). A fentiek alapján úgy tűnik, hogy az evangéliumi tanácsokat magukra vállaló házások az életállapotbeli különbségeket összeszemosva, szerzetesek módjára kívánják élni. II. János Pál pápa világosan rámutat, hogy „nem sorolhatók az Istennek szentelt élet sajátos kategóriájába az elkötelezettségnek azok az önmagukban dicséretes formái, amelyeket egyes keresztény házaspárok egyházi egyesületekben és mozgalmakban próbálnak, amikor szeretetüket, amelyet a házasság szentsége már Istennek szentelt, tökéletessé akarják tenni azáltal, hogy fogadalmat tesznek a házaselet tisztaságának megőrzésére, a szegénységre és az engedelmességre.”⁸

⁸Uo.

A gyerekek helyzete

Említést kell tennünk a mozgalmakhoz kapcsolódó fiatalok és gyermekek számos csoportjáról is, akik a koruknak megfelelő csoportokhoz tartozva szűkebb vagy tágabb értelemben vesznek részt a lelkiség életében. Az együtt lakó családok esetében nem egyszer maga a közösség gondoskodik a gyermekek neveléséről. Ezekben az esetekben viszont a mozgalom szabályzata külön rendelkezik arról, hogy a gyermekek a közösség hivatalos tagjainak számítanak-e vagy sem, és ha igen, akkor hány éves korig.

Nem kevés problémát jelent a mozgalmakban részt vevő papok helyzete, akik a lelkeség segítségével újítyják meg saját plébániái közösségüket. Ők mint egyházmegyes papok az inkardináció, vagyis a szolgálati hovatartozás alapján a megyéspüspöktől függenek. Ez abban az esetben jelenthet nehézséget, ha éppen az egyházmegyes pap érez hivatást valamely mozgalom belső életében való aktív részvételre. Ilyenkor átmeneti megoldás lehet a fikatív inkardináció, amely azt jelenti, hogy a mozgalommal szimpatizáló püspök a saját egyházmegyéjébe veszi fel az illetőt, és egyidejűleg a mozgalom rendelkezésére bocsátja. A nehézség akkor támad, ha a következő püspök nem hagyja jóvá a mozgalommal kötött megállapodást. A megoldást valójában közvetlenül a mozgalomba történő inkardináció jelentené. Ez azonban nem valósítható meg, mert az inkardináció csakis az ordináriusnak, nevezetesen a megyéspüspöknek, a pápai jogú klerikusi szerzetes intézmények és az apostoli élet pápai jogú klerikusi társaságai nagyobb előjáróinak fenntartott jog. Ennek megfelelően a hatályban lévő törvénykönyv szerint inkardinálni csakis a részegyházba, a személyi prelatúrába, a megszentelt élet intézményeibe, vagy egy erre jogosult társaságba lehet (265.k.). A fenti okok miatt jelent nehézséget az is, amikor egy egyházmegyes pap az evangéliumi tanácsok erejében a megszentelt élet valamely formáját választva a közös életre érez meghívást, amit egy meghatározott mozgalom keretében kíván megvalósítani.

Megfigyelhető, hogy számos papi hivatás útnak indításában a mozgalmaknak igen nagy szerepük van. Ezt megfontolva kívánatosnak tűnne — ahogy arra már néhány esetben példát is látunk —, hogy a helyi ordinárius felügyelete alatt maguk a mozgalmak hozzanak létre saját szemináriumokat, ahol egyaránt lehetőség nyílna a papi életre való felkészülésre és a lelkeség természetének megfelelő sajátos képzésre.

Szerzetesek és a mozgalmak

Az utóbbi években a szerzetesek kisebb-nagyobb csoportjai is csatlakoztak az egyházi mozgalmak tagjaihoz. A tapasztalatok szerint a mozgalmak Isten szavára való nagyobb nyitottsága, az intenzív lelki élet, az igazi testvéri közösség hozzásegíti a szerzeteseket, hogy saját közösségeikbe visszatérve újra felfedezzék eredeti karizmájukat és hivatásukra ismét rátalálva a testvéri közösség szorosabb egységét éljék meg mind az előjárókkal, mind pedig szerzetestársaikkal. Így tehát az egyházi mozgalmak egyesek szerint jótékony hatást gyakorolnak a szerzetesekre, mivel megújulásukat aktívan elősegítik. Az így gondolkodók figyelmen kívül hagyják, hogy a szerzetesi élet immár több évszázados hagyományra visszatekintve mindig is jól körülhatárolt, és az egyház által védelmezett életformát jelentett és jelent ma is, melynek hitelenségét a szent rendalapítók és későbbi társaik igazolták. A szerzetesség korszerű megújulását — amely egyrészt állandó visszatérés a keresztyén élet forrásaihoz és az intézményt létreho-

zó eredeti szellemiséghez, másfelől az intézmény alkalmazkodása a kor megváltozott körülményeihez — maga a II. Vatikáni zsinat is kötelezően előírta.⁹

⁹Vö.: *Perfectae caritatis*, 2.

Továbbiakban, ha a mozgalmi tagság alatt a közös karizmában, a sajátos lelkiségben és az általa meghatározott életstílusban, szervezeti formában illetve apostoli tevékenységben való osztozást értjük, akkor könnyűszerrel azt is beláthatjuk, hogy egy ember nem tartozhat teljes joggal egyszerre két sajátos karizmával rendelkező csoporthoz. A kellemetlenségek és a zavarok elkerülése céljából az egyházi hatóság a szerzetesek mozgalmakhoz történő csatlakozását a nagyobb előjáró engedélyéhez köti (307.k.3. §).¹⁰

¹⁰II. János Pál pápa:
Vita consecrata, 56.

Végül meg kell említenünk, hogy talán szokatlan, de mégsem ritka jelenség a nem katolikusok, illetve a nem hívők mozgalmabeli jelenléte. A hiteles keresztény értékekkel való találkozás gyakran megtérésre indítja őket.

A mozgalmak egyházban betöltött szerepe vitathatatlan, ezért hanyagság lenne, ha nem szentelnénk nekik kellő figyelmet. Biztosak lehetünk abban is, hogy a Szentlélek mindent megújító élő jelei ők a harmadik évezred egyházában. A közösségi életben történő aktív részvétel és a személyes tanúságtétel által az egyház újraevangelizálásában pótolhatatlan szerepük van, különösképpen akkor, amikor „...a helyek, a jelenléti módok és a cselekvés sokasága szükséges ahhoz, hogy az Evangélium szavát és kegyelmét a mai emberek oly változatos életfeltételei közé el lehessen vinni...”¹¹

¹¹II. János Pál pápa:
Christifideles laici, 26.

SZÉPE GYÖRGY
nyelvész

Jegyzetek a karácsonyról

1. Az 1998. november 4-i pannonhalmi SOÁ Konferenciáról Pécsre utazásom alatt írom ezeket a sorokat.

Nyelvészként — kiváltképp vonaton utazva — kevés mondani-
valóm akad erről a témáról; bár némi könyvtári keresgélés után
egy nyelvész mindenben meg tudja találni az érdekes nyelvi vo-
natkozásokat.

Szemiotikusként (többé-kevésbé „szocio-szemiotikus”-ként)
már könnyebb (volna) a dolgom. A karácsony azonban talán
mégsem az a téma, amelyhez minden áron „tudományos” kiin-
dulás szükségeltetik.

2. Hadd kezdjem egy negatívummal. Nem nagyon szeretem az
egyre jobban inflálódó ünnepnapok sorát; meg azt sem, hogy hol
egy szakmának, hol egy ügynek (például színház, tudomány) van
egy, egyetlen saját napja. Ezek olyan csinált dolgok. Még a nem-
zeti ünnepek rituáléja is egyre inkább arra emlékeztet, hogy „ne-
que currentis, neque vellentis...”

A vasárnapokat viszont fontosabbnak tekintem, mint legtöb-
ben. (S az ellen sincs kifogásom, hogy családi körben számon le-
gyen tartva a születésnap és a névnap.)

3. A karácsony, a húsvét és a pünkösöd azonban kivétel.

Ezekre az ünnepekre „szocializálódtam” kora gyermekségem-
től fogva. Hozzá tartozott ezekhez az ünnepekhez a délelőtti isten-
tisztelet a nagykőrösi református templomban; délben a közös
ebéd a nagycsaládban; délután pedig valamelyik idősebb rokon
család közös meglátogatása.

A három — számomra igazi — ünnep közül is kiemelkedik a
karácsony. Ennek ugyanis nemcsak két napja van, hanem az isko-
la körül élők számára — amilyen egész életemben voltam — egy
egész hétig tartó folytatása van, legalább az új évet követő első
hétfőig.

A karácsonyt tehát az én számomra nemcsak egy kettős ünnep
(amelyet a naptár összevissza forgatásával néha három naposra duz-
asztottak fel), hanem az év utolsó hetén a szabadság édes zónája.

Ezen az égövön a tél is része a karácsonynak; pontosabban a
tél által diktált házon belüli magánélet családias jellege, meg a rá-
érős téli séták a már behavazott kisvárosi utcákon.

S ennek a hétnek sajátosak voltak a „szociogramm”-jai is: mássokkal, ritkán látott gyerekekkel és felnőtt rokonokkal futottam össze; olyanokkal, akik az ünnepek közül hazatértek egy-két napra (úgy, mintha ez maradt volna a népek megszámllátásának igazi ideje).

4. Nem vettem zokon azt sem, hogy voltak olyan évek, amikor „nem-ér-a-neved”-et játszott a naptáron is barkácsolni kívánó hatalom.

A *fenyőfa ünnepe* ugyan végtelenül lapos megoldás volt, mert hisz’ az ünnepnek csak a törékeny váza volt ez a túlelvélű fa. A feldíszítés folyamata, a feldíszített fa megpillantása, a gyertyák meggyújtása, a karácsonyi dalok eléneklése, a fa alá elhelyezett ajándékok kibontása együtt keltették azt az ünnepi örömet, amivel nem tud versenyezni egyetlen más ünnep sem. (Nem lehetne az ilyesmin elgondolkozni az új ünnepek kiagyalóinak?)

Minimális történeti-néprajzi ismeretek alapján elmondható, hogy saját eredeti körén messze túlmenően „bevált” ez a katolikus német karácsonyi minta: a nagykőrösi református kisgyermekektől a New York-i „reform zsidó” gyermekekig egyre több helyen ünneplik így, a *szereetet — családi — ünnepeként*. (Egyébként ez sohasem volt a felsőbbtség által sugalmazott neve.)

A *béke ünnepe* is szerepelt a karácsony említési nevei között; ez, persze, sokkal mélyebb jelkép, mint a fenyőfa volt. Csakhogy nem nagyon találtak olyan béke, amelyet minden apropó nélkül meg kellene ünnepelni.

Egy győztes háborút megünnepelhet a győztesek népe egyszer, vagy ha az kormányzati érdek, akár többször is. De csak úgy ideoda vonulni fiataloknak (veteránokkal együtt, vagy azok nélkül) mindenki szeme láttára, nem biztos, hogy elkophatatlan emlékezés.

A nándorfejevári harangzúgás viszont megmaradt. Ehhez hasonló a karácsonyi harangzúgás is, amelyet gyermekkoromban ugyanolyan kivételes hangbéli tüneményként hallgattam, akár csak a szivárványt néztem.

Természetesen a béke: a népek és kormányok közötti béke nem egyetlen nap ügye. Voltaképpen harmóniáról szól a béke. Egyrészt a belső harmónia, a családi béke, a kisebb-nagyobb egymástól különböző embercsoportok — kölcsönös bizalomban való — együttélése jelenti a békét; aztán az emberi fajon belül, az egész élővilágon belül és a Planéta természeti harmóniája is része az én békémnek. Mindez olyan kiterjedt és rétegezett rendszer, amely saját jelképre tarthat igényt.

5. Ezek után ott bujkálhat az olvasóban az a kérdés, hogy „Jó, jó, de mi köze van ehhez egy római katolikus folyóiratnak?”

Ezt már nekik kell tudni, ha már erre a kis írásra készítették; ők bizonyára tudják is. Ami pedig engem illet, azt hiszem, hogy az én válaszom egyszerű is, meg bonyolult is.

Egyszerű, mert jegyzetsorom talán azt mutatja, hogy a — széles értelemben vett — európai emberek nagy része számára a karácsony egy közös, hasonló, emelkedett évszaki időszak lett, mégpedig a vallástól és a közvetlen egyházi hovatartozástól függetlenül.

S bonyolult, mert nem felejthetjük el, hogy nem szűnnek meg a szenvedések, egyenlőtlenségek és kiszolgáltatottságok egy napra vagy egy hétre. De hogy ezek is megszűnhetnek, azt a reményt tartja fenn a karácsonyi csillag, mint a *reménység jelképe*.

A karácsony tehát nem egyszerűen egy kivételes eseményre való visszatekintés ünnepe, hanem — s talán ma már ez az igazi értelme — az előretekintés alkalma: az egész emberiségre szétáradó harmónia harangzúgása és szivárványa.

TRINGER LÁSZLÓ
egyetemi tanár

Békesség nekünk

*Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis
sedent: ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.*
(Lk 1,79).

Az emberek közötti nézeteltérések az emberek közötti nézet-eltérésekre vezethetőek vissza, írja Kelly, a neves pszichológus. Vagyis a békétlenség forrása a dolgokról vallott különböző felfogások.

A béke és békétlenség végpontjai között vajon hol a helyünk?

A vágyva vágyott külső és belső béke sokak számára úgy jelenik meg, mint valami abszolutisztikus adottság, állapot, amelyre vágyunk, amelyet el akarunk érni, amely azonban gyakran elszűnik a szemünk előtt. A békére vágyunk, a békéért könyörgünk, az Úr békéjét kéri ránk a pap. Ugyanakkor a hétköznapi életben újra meg újra leromboljuk a béke palotájának félig felhúzott falait.

A lerombolt béke

A béke szóhoz általában pozitív gondolatokat társítunk. A történelem ugyan gondoskodik arról, hogy az ellenkezőjét bizonyítsa. Sok-sok „békét” kötöttek már, amelyek inkább szenvedést, megaláztatást, pusztulást hoztak, győzőnek és legyőzöttnek egyaránt. A Béketáborban sokunknak békétlen élet adatott. A fegyverek békéjét (Treuga Dei) még az Istenre hivatkozás is csak robbanás előtti csenddé tudta szelídíteni, mely után újult erővel lángoltak fel a harcok.

A béke tiszta fogalmát nézetrendszerek, filozófiák is korrumpálják. Kíméletlen verseny folyik az eszmék piacán. A silány, talmi eszmék pozitív értékek felmutatására, pozitív önmeghatáro-

zásra képtelenek lévén a konkurrens eszme (irányzat, szekta, politikai áramlat stb.) lejáratására törekcszenek.

A béke tiszta eszméjét a tudomány nevében is lerontják. A tudományos kutatások területén rövidtávú futó verseny folyik, amely a „minél többet tudni minél kevesebberről” elvet és magatartást kedvezményezi. Az egyetemek „szakembereket” képeznek, akik nem látnak túl saját területük szűk korlátain. Szakmájuk érdekviszonyait abszolutizálva azokat általános, nemegyszer összcemberi érdekeként tüntetik fel. Kiművelt emberfők sokasága helyett professzionális szakspecialistáké a terep, akik gyakran egymás nyelvét sem értik. A másik szakterület eltérő érdekei szükségképpen békétlenséget vonnak maguk után.

A békét orvosok és pszichológusok is veszélyeztetik, amikor a lélek behegedt sebeit vakmerően feltépik, hozzá nem értésből, türelmetlenségből, az empátia hiányából kifolyólag. Máskor áltudományos vagy még igazolatlan hipotéziseik képeznek alapot a „beavatkozásra”.

A lélek békéjét gyakran papok is felbolygatják, amikor az isteni tökéletesség pozíciójából ostorozzák az emberi gyengeséget, a lélek nyomorát, a neurózist, a depressziót.

A béke forrása

A béke forrása belül van. A békétlenség szokványos megjelenési formái (házastársi, családi, rokoni, baráti konfliktusok, munkahelyi nehézségek, etnikai feszültségek, vallási viszályok, politikai, nemzetközi nézeteltérések) a békétlenségnek nem annyira okai, mint inkább következményei. Az emberi lélek sajátos működése a projekció: a belső harmónia-hiány a külső térbe vetül. Az alkoholisták férj nem azért iszik, mert kimondatlan önbizonytalanságát mossa el alkohollal (das Über-Ich ist alkohol-löslich), mert szánalmas rabja egy kémiai szernek, hanem mert „felesége elhidegült”, mert „munkahelyén nem méltányolják” stb..

Békétlenség ott van, ahol megbomlik az egész és a részek közötti összhang. Ahol a rész-ismeret nem illeszkedik az egészbe. Ahol nagy ellentmondás feszül aközött, amilyen vagyok és amilyennek ismerem magam. Az emberi lélek sokféleképp bontható mesterséges rész-elemekre. Érzelmek és értelem, önismeret és a valós én, vágyak és képességek stb.. Békétlenség fakad a részek közötti feszültségből. A belső nyugalmat újra és újra felkavarja, ha másként látnak és tükröznek vissza ismerőseim, barátaim, mint amilyennek magamat tudom (hamis, torz önkép). A kóros soványságban szenvedő (anorexia nervosa) nem tudja elfogadni önmaga testi valóját (mivel azt „kövérnek tartja”), ezért akár halálra is fogyasztja magát. A neurotikus (természeténél fogva békétlen) akkor is önmaga elfogadtatásáért küzd, amikor értékeit senki nem kérdőjelezi meg. Hiába száz százalékos valami, egy kis porszem elrontja az egésznek az örömét.

A békétlenség sokféle változata a „van” és a „kell” egyensúlyának zavara. A béke-hiány (szorongás, szenvedés) azt jelenti, hogy

a lét (van) megragadására, átélésére képtelen személy a „kellek” világába menekül. Az önfogadásra (önszeretetre) képtelen egyén az „ilyenek kellene lennem” fényében önmagát mintegy görbe tükörben látja viszont. Az önkép és az énídeál („van” és „kell”) egyensúlya (nem egybeesése, de nem is extrém távolsága!) a lélektani alapja annak, hogy belső béke kibontakozhassék.

Az önkép és az énídeál közti eltérés húzóerő lehet, irányt mutat, törekvéseket mobilizál. Túlzott eltérés azonban bénító hatású, a „kellek” világába vezet, belső békétlenség forrása.

A béke lehetőségét önmagunkban hordozzuk, azt belülről sugározzuk kifelé (mint a békétlenséget is). A belső béke forrása az önmagam elfogadása, a helyes önszeretet.

A „harmadik főparancs”

Az „agapészeisz ton plészion szou hósiz szeauton” (Mt 22,39) parancsnak két tárgya van, tehát kettős üzenetet hordoz: „szeresd felebarátodat” és „szeresd önmagadat”. Nem csupán a felebarát szeretetét írja elő, hanem mintaként, kiindulásként, „referenciaként” az önszeretetet állítja elénk. Szívesen nevezném ezt „harmadik főparancsnak”.

A békétlenség végső soron a helyes önszeretet hiánya, amelynek irracionálitása a teremtményi mivolt elfelejtéséből fakad. A végtelen isteni tökéletesség, jóság egy morzsája, akármilyen csekélyke is, szeretetre méltó. A „harmadik főparancs” a „nárcizmus korában” (Vö. Lasch: *The Age of Narcissism*) különösen időszerű, hiszen egyre többen összekeverik az önszeretetet az önimádatallal (a második főparancsot figyelmen kívül hagyják). Az önszeretet nem öncél, hanem a felebaráti szeretet mintája, s a kettő harmóniája teremtheti meg azt a karácsonyi békét, amely nem treuga Dei, hanem az isteni Léttel való élő kapcsolat.

KELEMEN JÁNOS

A Szentlélek poétikája

A Szentlélek helye és szerepe az Isteni Színjátékban

Született 1943-ban Kasán. Egyetemi tanár. 1966-ban a JATE olasz-rosz szakán, 1969-ben az ELTE filozófia szakán szerzett tanári diplomát. 1970-től az ELTE oktatója. 1990 és 1995 között a Római Magyar Akadémia igazgatója, 1995-től 1997-ig a JATE Olasz Tanszékének vezetője. Jelenleg az ELTE Bölcsészettudományi Karán a Filozófia Tanszékcsoport vezetője.

¹„Sacrato poema”, *Paradicsom*, XXIII. 62.; „poema sacro / al quale ha posto mano e cielo e terra” („e Szent Dal, melynek ég s föld munkatársá”), *Paradicsom*, XXV. 1-2.

1. Dante az *Isteni Színjátékot* a Szentírás folytatásának „szent Poémának”, „Szent Dalnak”¹ fogja fel, melynek ihletője a Szentlélek. Így világképében, teológiai koncepciójában s nem utolsó sorban poétikájában kitüntetett helye van a Szentháromság harmadik személyének. Olyanannyira, hogy az *Isteni Színjáték* alapjául szolgáló ars poeticát joggal nevezhetjük a „Szentlélek poétikájának”.

Ehhez a kulcsot a *Purgatórium* egyik híres epizódjában találjuk, ahol Dante Bonagiuntának, a toszkán költőnek arra a kérdésére, vajon ő-e az „ujdon ének”, vagyis a *Hölgyek, akik értitek a szerelmet* kezdetű dal szerzője, így felel:

„Mit a Szerelem sugdos” — válaszolta
ajkam — „megörzöm én és szót a szóra
irom, amint ő bellül mondja tollba.”

(*Purgatórium*, XXIV. 52-55.)

Sajnos Babits Mihály fordítása e kulcs-fontosságú terzinának csak egyik jelentésrétegét adja vissza, melynek fényében Dante költészetének újdonságát abban kellene látnunk, hogy a költő őszintén és híven fejezi ki érzelmeit, vagyis minden irodalmi mesterkéeltség nélkül azt éneklí, amit a „szerelem súg”, s hallgat a szív szavára. Ám a „dolce stil nuovo”, az „édes új stílus”, melyre Dante céloz, filozófiai elmélet volt, mely éppen nem érzelmi spontaneitást, hanem *stúdiomot* követelt a költőtől, s a platonikus szerelem-filozófia hagyományát továbbgondolva azt tanította, hogy a megénekelte Hölgy a nemesbedés eszköze: az iránta való szerelem a nemes szívet jobbá és erényessé teszi és Istenhez emeli. Bonagiunta viszontválasza, amely pontosítja, hogy az ő és az általa említett költők, vagyis a „Jegyző” (Jacopo da Lentini) és Guittonne d’Arezzo felfogásához képest miben jelentett az „édes új stílus” újítást, talán Babits fordításában is közelebb visz ehhez a további, mélyebb értelemhez:

„Ó, testvér, most rálátok a csomóra,
mely a Jegyzőt, Guittonét, s engem, édes
új stíletektől messzetarta!” — szóla. —

„Hogyan követte tollatok beszédes
sugalmazója szavait szorossan,
míg a mienk nem simult üteméhez.

Mást régi és új stíl között bajossan

²Lásd: Vendégség, I. I. 70-110. (Dante összes művei, Magyar Helikon 1962, 185-186.) Az elmélet alkalmazása az *Isteni színjátékra*: *Tizenharmadik levél*, 115-135. (Dante összes művei, 508-509.)

Hiszem hogy különbséget bárki lelhet,
(*Purgatórium*, XXIV. 55-61.)

Ahhoz, hogy továbblépjünk, s az idézett párbeszédben ráismerjünk a „Szentlélek poétikájára”, egyrészt Dante jelentélméletére kell emlékeztetnünk, másrészt szemügyre kell vennünk az eredeti szöveget. Dante átvette és az *Isteni Színjátékra* is alkalmazta a „négy értelem” hagyományát,² vagyis a betű szerinti, az allegorikus, a morális és a misztikus vagy anagógikus értelemnek eredetileg a Szentírásra vonatkoztatott megkülönböztetését. Tamás nyomán úgy vélte, hogy „a betű szerinti értelemnek kell elől járnia, mint olyanoknak, amelynek jelentésében a többiek benne foglaltatnak”, s amely nélkül „lehetetlen lenne a többit, különösen az allegorikust felfogni.”³ Mivel a mondottak fényében a szöveg különböző értelmezési lehetőségeit Dante szerint is egymásra kell építeni, a további vizsgálat nem elveti, hanem elmélyíti az eddig feltárt jelentésrétegeket.

³Vendégség, I. I. 107-110. (186.) Vö. „Ézért semmi zavar nem keletkezik a Szentírásban, hiszen valamennyi értelem az egy szó szerinti értelmén alapul.” Aquinói Szent Tamás, *Summa theologiae*, I. I. Kérdés, 10. Szakasz (Telosz Kiadó, 1994, Bp., 61.)

A *Mit a Szerelem sugdos* kezdetű terzinában ((„l’ mi son un che, quando/ Amor mi spira, noto, e a quel modo/ ch’ e’ ditta dentro vo significando”) a *spira* („lehel”, „áraszt”, „ihlet”, „megihlet”, „inspirál”), a *noto* („feljegyzem”) és a *ditta* („diktál”) igék határozzák meg a minket érdeklő további jelentéssíkot. Dante a *Színjáték* más helyein, ahol explicite idézi a Szentháromság doktrínáját, a *spira* igével írja le a három isteni személy viszonyát és cselekvését (például *Paradicsom*, X. 2., X. 51., XXXIII. 120.), ami itt is feljogosít arra, hogy a *spira* alanyát a Szentlélek attribútumaként értett *Amoréval*, a Szeretettel azonosítsuk. A *noto* ige az isteni üzenet befogadásának aktusára vonatkozik, még fontosabb azonban, hogy a *ditta* alanyát — aki az édes új stílus költőinek diktál vagy tollba mond — Bonagiunta néhány sorral lejjebb *dittatornak* (Babitsnál: „sugalmazója”) nevezi („le vostre penne/ di retro al dittator sen vanno strette”, 51-52.). Régi megfigyelés, hogy a szó a dantei szöveg-korpusz egészében ezen az egyetlen helyen fordul elő olvasul, ahogyan latin megfelelőjének, a *dictatornak* is csak egyetlen előfordulása ismeretes. Az utóbbi *Az egyeduralom* egyik passzusában szerepel, s „Isten predikátumaként” „a Szentírás ihletésére utal”:⁴ „unicus tamen dictator est Deus”.⁵ Az a tény, hogy e terminust Dante ennyire kivételesen és ilyen kitüntetett helyeken alkalmazza, s az a jelentés, amellyel *Az egyeduralomban* nyíltan felruhazza, azt sugallja, hogy költészetének éppúgy Isten a „diktálója”, mint a Szentírásnak, vagy mint Mózesnek, Dávidnak, Jóbnak, Máténak és Pálnak, akik által a Szentlélek szól („qui loquitur in illis”⁶). Bizonyosak lehetünk tehát abban, hogy a Bonagiuntával folytatott párbeszéd az isteni inspiráció poétikáját fogalmazza meg, s ezt Dante kifejezetten saját költészetére alkalmazza. Soha költő nem vette komolyabban a költészetet.

⁴Mineo, Nicolo: *Dante*, Laterza, 1992, Roma-Bari, 196.

⁵*Monarchia*, III. IV. In: Dante, *Tutte le opere*, Newton, 1993, Milano, 1121.

⁶„...mert ez esetben nem Mózes, Dávid, Jób, Máté se nem Pál ellen követik el a bűnt, hanem a Szentlélek ellen, aki általa (helyesen: általuk) szól”, Uo.

⁷Én jártam, hova
legtöbb hull a lángból /
s láttam, mit sem tud,
sem bír elbeszélni, /
ki visszatér e magasabb
világból.
(Paradicsom, I. 4-7.)

⁸Nagy Alkotóm vezette
az igazság;
Isten hatalma emelt égi
kénnyel,
Az ő Szeretet és a fő
Okosság.
(Pokol, I. 4-6.)

⁹Vagyis szeretet, *Pokol*,
103-104.

¹⁰Dante
joachimizmusával a
magyar dantisták közül
Bán Imre foglalkozott
nagy erudícióval. Bán
Imre: *Dante és a
joachimizmus*.
Bán Imre: *Dante
tanulmányok*,
Szépirodalmi
Könyvkiadó, 1988, Bp.,
146-158. A szerző
elutasítja az Agár és a
Szentlélek azonosítását,
vagyis a Veltro= Spiritus
sanctus képletet, 157.

2. Az isteni ihletést nemcsak a hit szilárdságának, s nemcsak a kimondhatatlant⁷ („ineffabile”) kimondó költői nyelv hatalmának, hanem a kifejtett doktrinának is tanúsítania kell. S ez vonatkozik mind a tartalomra, vagyis arra, hogy mennyire igazodik a költő a bevett teológiai igazságokhoz, mind pedig a formára, vagyis arra, hogy milyen gonddal ügyel a skolasztikus teológia nyelvezetének és fogalmiságának hű reprodukálására. Már a Pokol feliratában pontosan, hagyományos teológiai attribútumaikkal (podestate, sapienza, amore) nevezi meg a Szentháromság személyeit,⁸ melyek egyaránt lényegi módon vesznek részt a Pokol megteremtésében: a Teremtő hatalma bűnhődni kényszeríteni a bűnösöket, a Fiú bölcsessége a bűn természetének és mértékének megfelelően kiszabja a büntetést, míg a Szeretet a rossz megbüntetésével helyreállítja a világ rendjét.

Danténak az az igyekezete, hogy hű maradjon az elfogadott (a Tamás, Bonaventura és mások által képviselt) tanítások szelleméhez és betűjéhez, s óvakodása attól, hogy eretek nézetek csapdájába essen, támpontot jelent néhány vitatott kérdés eldöntéséhez. Például kire vonatkozik a Pokol I. énekének jóslata? Ki az Agár, aki majd nem „földet” és „ércet”, „hanem erényt, bölcsességet, szerelmet”⁹ kíván enni, s elúzi a fenevadat? Mivel a rejtvény megfejtése nem lehet valamely konkrét személy (pontosabban igazolhatatlanok a VIII. Henrikre vagy más történeti szereplőkre való utalások), csábító arra gondolni, hogy a szeretet attribútumával is jellemzett Agár nem más, mint a Szentlélek.

Annak, hogy elfogadjuk ezt az időnként felmerülő gondolatot vagy sem, hatása van a *Színjáték* egészének értelmezésére. Elfogadása mellett Dante joachimizmus¹⁰ szólhat. Gioacchino da Fiore profetizmus kétségtelenül komoly hatást gyakorolt rá, nem beszélve arról, hogy a kalábriai apáttal, „ki jós lelkével a jövőbe látott” (*Paradicsom*, XII. 141.), a *Paradicsomban*, a nap körében találkozzunk, ahol Szent Bonaventura mutatja be őt Ágostonnal, Petrus Hispanusszal, Anselmusszal és másokkal egyetemben.

Ellene szól, hogy Dante aligha használhatta a Szentlélek szimbolikus ábrázolására az Agár képét (a galambé helyett), s hogy Joachim Szentháromság-tana és apokaliptikus történeti víziója (a történelem felosztása az Atya, a Fiú és a Szentlélek korára) alapvető pontokon ütközik a hivatalos teológiával, melyet III. Ince trónra lépésétől fogva hosszú időn át Petrus Lombardus *Quattuor libri Sententiarum* című műve képvisel. Ha az Agár mindennek ellenére a Szentlelket jelképezné, akkor úgy kellene értenünk a költőt, hogy Joachim szellemében az új világkorszakot, a Szentlélek eljövételét jövendöli meg, márpedig a „Szent Lélek korának” joachimi látomása egyebek mellett azt feltételezi, hogy a Szentlélek közvetlenül a Fiútól származik, s hogy a maga teljességében csak ezután fog megvalósulni. Dante azonban sehol sem beszél a bekövetkező új világkorszakról (az események után mondott jóslatai

¹¹A zsinat Joachim De *unitate seu essentia Trinitatis* című, azóta elveszett könyvét ítélte el, kifejezetten arra hivatkozva, hogy ellentétes Petrus Lombardus álláspontjával.

¹²Joachim Szentháromság-tanának és fogadtatásának részletes elemzését lásd Tagliapietra, Andrea *Il'prisma'gioachimita*. In: *Gioacchino da Fiore, Enchiridion super Apocalypsim*, Feltrinelli, 1994, Milano.

¹³A gondolatmenet azon alapszik, hogy az interpretációk elfogadhatóságának kritériuma a szövegkoherencia. Egy szöveg hely (például: a „dittator” Bonagiunta aikain) megvilágítása szempontjából releváns egy másik szöveg hely (a Monarchia „dictator”-a), s egy szöveg hely értelmezése nem lehet ellentmondásban egy másik szöveg hely értelmezésével (az Agár=Szentlélek képlet ellentmondásban van a dantei jóslatok nem apokaliptikus jellegével, Dante teológiai ortodoxiájával és a lélek megváltásáról vallott felfogásával).

Itália konkrét politikai viszonyairól és önmaga sorsáról szólnak), és a heterodoxiától való irtózása folytán semmiképpen sem fogadhatta el az eretnek-gyanús trinitas-tant, melyet a IV. Lateráni zsinat 1215-ben elítélt,¹¹ s a fő tekintélyek, mint Tamás és Bonaventura, egyértelműen elutasítottak.¹²

Ezek az észrevételek nem oldják meg az Agár-rejtélyt, de kizárnak egy téves interpretációt, s nemcsak Dante jóslatának, de a költemény egészének lehetséges interpretációit is szűkítik.¹³ Amikor tehát a *Paradicsom* utolsó soraiban Isten úgy jelenik meg, mint Amore, Szeretet, akkor nem a történelem új korszaka kezdődik, nem az Agárra vonatkozó jóslat teljesül, hanem a túlvilági utazás célja valósul meg, véglegesen igazolva a személyes lélek megváltását.

Míg a misztikus-szimbolikus gondolkodású Joachim képzeletében a Szentháromság dinamikus struktúra, mely diakron síkon és metaforák segítségével jelenítendő meg, addig Danténál az egységben lévő különbség és a különbségben lévő egység, az elkülönböződés és az eggyé válás egységének „időtlen”, szinkronikus vonásai a hangsúlyosak.

*Mert az élő Fény, Napjából eredve
s nem válva Attul, sem a Szeretettül,
mely harmadik lesz kettőből születve,
jósága által egy sugárba meggyűl
tükrözve mintegy kilenc égi karban,
mégsem oszolva többfelé az Egyből.*
(*Paradicsom*, XIII. 55-60.)

Ezek szerint a skolasztika nagyjain (és persze Arisztotelészen) iskolázott költő a Szentháromság misztériumán tünődve sohasem téveszti szem elől az azonosság-probléma fogalmi-logikai aspektusát, miközben persze joggal panaszolja fel a nyelv kifejező eszközeinek elégtelenségét, s maga is él azokkal a vizuális metaforákkal, melyeket — mint még látni fogjuk— többek közt éppen Joachimtól kölcsönzött.

3. A Szentháromság a túlvilági utazás tulajdonképpeni célja, hiszen a megváltás beteljesülését, annak az útnak a végét, mely az eltévelyedés, a bűntől való megtisztulás és az Istenhez való visszatérés stációit foglalja magában, az *Isteni Színjáték* utolsó nagy víziója, a Szentháromság közvetlen szemlélete jelzi:

*a fénysűrű mögé, a tiszta mélybe
három kör áradt, élesen kiválván,
háromszín és egy átmérőjű térbe,
És egy a mást, mint szivárványt szivárvány
tükrözte föl, s e kettő lehelése
a harmadik, belőlük egyre szállván.*
(*Paradicsom*, XXXIII. 115-120.)

A három egymásba játszó, Krisztus színeit mutató kör képe, mely a Szentháromságot vizuálisan jeleníti meg, Joachimtól származik, legalábbis a közvetlenül halála után készült, s az ő tanítá-

sait illusztráló *Liber Figurarum* közvetítésével, melynek tábláit Dante minden bizonnyal ismerte. A harmadik kör (mely az első kettőből ered, belőlük „lehelődik”: *si spiri*) a Szentlélek. Amíg idáig eljutunk, szinte crescendo-szerűen fokozódik a Paradicsom énekeiben a Szentháromságra közvetlenül utaló képek vagy szimbólumok száma és intenzitása. A nyitány a X. ének bevezető terzináiban hangzik el.

*Fiát nézve a Szeretettel egyben,
mely mindkettőből mindörökre árad,
a Fő Erő, a Megnevezhetetlen,
mindent, mi térben s gondolatban állhat,
úgy alkotott, hogy kell, hogy benne lelje
az Ő izét, ki jól vizsgálni fárad.*

(*Paradicsom*, X. 1-6.)

Nem véletlen, hogy a Szentháromság művének, a bölcsesség és a teológiai spekuláció legnagyobb próbakövének megidézésével kezdődik a nap körének szentelt énekek sora (X-XIV.). Itt találkozunk a legkiválóbb teológusokkal, filozófusokkal és tudósokkal, akik maguk is három „koronát” vagy kört formálnak (a Tamás és Bonaventura vezette kört, s egy harmadikat, melynek tagjai nincsenek megnevezve). A bölcsenek ez az elrendezése világos előképét alkotja annak a három körnek, melynek képében a Szentháromság végül Dante szemei elé fog tárulni. Mint egy tükörteremben, úgy visszfénylik a Szentháromság képe a szóban forgó versek legkülönbözőbb, s itt nem elemezhető részleteiben: a szótagszámokban, a mondatok grammatikai tulajdonságaiban, a felidézett vizuális formákban, vagy többek közt — a bölcsenek a Szentháromsághoz intézett háromszoros énekében:

*Az Egy Kettő Három ki örökélet,
s Háromban és Kettőben s Egyben úr,
mindent határol és határt nem érhet,
háromszor zendült ajkán jámborúl
minden léleknek¹⁴*

(*Paradicsom*, XIX. 28-32.)

Míg a bölcsenek három köre az utolsó ének három körének, vagyis a közvetlenül szemlélt Szentháromságnak az előképe, addig harmadik, meg nem nevezett csoportjuk kifejezetten úgy jelenik meg, mint a Szentlélek kisugárzása:

*És ím köröttük új fények születtek,
akiket sorba s körbe gyúlni láték,
mint horizonti pírját reggeleknek.
Miként az égen kora este átég
egynéhány csillám úgy hogy nem tudod még,
igaz-e, vagy szemedtől csalfa játék?
úgy, mintha én ott sorban gazdagodnék
új kör fényvel, mely a két régi mása
És mindakettőn túlra hajnalodnék.*

¹⁴28-30. sorok
pontosabb értelme:
„Isten, aki egy (az
Atya), kettő (Atya és
Fiú) és három (Atya,
Fiú, Szentlélek), aki
örökké uralkodik három
személyben
(Szentháromság), két
természetben (Krisztus
isteni és emberi
természete) és egy
szubsztanciában (Egy),
aki nem határolt, de
mindent átfog és
tartalmazza az egész
világot...”.

Óh, szent Fuvallat igaz villanása!
(*Paradicsom*, XIV. 67-76.)

Ahogy a nap körében lévő lelkek három koronájából külön kiemelkedik a Szentlélek ragyogását árasztó harmadik, úgy válik ki az istenlátás víziójában is a három isteni személyt jelképező három egybeolvadó és egyenrangú körből végül a Szeretet; a mű utolsó sora Istent mint szeretet nevez meg:

*Csüggedtem volna lankadt képzelettel,
de folyton-gyors kerékként forgatott
vágyat és célt bennem a Szeretet, mely
mozgat napot és minden csillagot.*

(*Paradicsom*, XXXIII. 142-145.)

A Szentlélek poétikája, amely szerint a „szent Poéma” forrása az isteni szeretet, tökéletes összhangban van a Szentléleknek azzal a felfogásával, amely szerint a világ rendjének is a mindent mozgató szeretet a forrása. A teremtést ugyanaz az inspiráció hatja át, mint az *Isteni Színhátéknak* a túlvilági utazásra emlékező hőstét: a költemény a világrend képe.

De nemcsak a teremtést hatja át és mozgatja a Szeretet, hanem az „Egyet, mely áll három személyből” (*Paradicsom*, XIII. 27.). A Szeretet — sugallja Ágoston nyomán számos további szövegrész — a Szentháromság rendjének, az isteni személyek közti viszonyának is cselekvésre készítő rendező elve, hiszen „az Eszme fénye szeretve nemz” (*Paradicsom*, XIII. 53-54.).

*Minden kedves Olvasónknak
Boldog Újévet kívánunk!*

Viharban

*most megragad, törik a nyelvem
vérzik, leránt, mert énekeltem*

*akár a nyíl, fagy áll a csöndbe
hozzászögez, ráég körömre*

*csak reccsenés, villám meg átok
azt se tudom, kihez kiáltok*

*eső a számba, jég nyakamba
alámerít víz mocska, habja*

*vízszintesen világ zuhog rám
ököllel üt, soroz a hullám*

*mikor kezdődött? hol a vége?
választhatok: keresztre, térdre*

*keresztem a vitorla rúdja
dolgát térdem magától tudja*

*hogy mit s miért, szóval se kérdem
csúszkálók a kereszt tövében*

*és szűkölök, mint kutya kölyke
reménybe, félelembé lökve*

*hajóm forog; ki s merre kerget?
nem adják ingyen a kegyelmet*

Az éj közepén

ismét a
surrogás
a vászon
leng puhán
se zaj, se zörrenés

nyitva a szem
és lát egészet
úgy halva lenni
mintha élnél
s úgy élni, mint
halál után

az Eredet, ki
megelőzött
viharba fordult
Nyugalom, már át-
vonult, de hátra-
hagyta a nyomokat
a nyomait

elnyúlva
fekszenek a
társak, erő
kioldva, ki-
merítettett

a fény sötét
de átvilágít
fényáteresztő testeden;
sőhajtozol:
két ujjam közt az úr
megfoghatatlanul

körülzárt vízzel
rettegéssel
s hússommal jóllakott
ki súlyra mérte a
szelet, méterre tengert;
sétálgatott
a pusztításban

a horkolás
lélegzetek
lecsüngő kézfej
mozdulatlan, álomban
víz alatt

most semmiből ki-
domborodva a szent
mutatkozik: kőkapu
vaspánt, párafa
átvérzett lábfejéhez
a csönd odahever

fényre vágyódik a vesém
kapargatom a zúzóadásokat
s fölülről csorog le
szavam, akár a méz;
lassan kitér az éj
a Napnak; megcsöndesült
vihar szeme vagyok

Tizedelőcédulák

Született 1934-ben. Költő, író, műfordító. A Vigília szerkesztőbizottságának tagja. 1991-94 között a stuttgarti Magyar Kulturális Intézet igazgatója volt. (Részlet egy készülő könyvből.)

Teleki Pál miniszterelnök 1940. augusztus 25-én engedélyezi német, Volksbund-gimnázium létesítését Budapesten. A gimnáziumot Bleyer Jakabról nevezik el, a tanulókat főként vidékről toborozzák. Az ünnepélyes megnyitót szeptember 29-én tartják a Lendvay utcai Német Házban. A tanulók karácsonyig maguk hozta civilruhában járnak, az újesztendőben már úgynevezett „pimpf”-egyenruhát adnak rájuk, barna inget fekete nyakkendővel, fekete bársony rövidnadrágot, fehér térdharisnyát, barna félcipőt, hideg időben fekete bársonykabátkát. Egyelőre öt tanár kezdi meg működését a gimnáziumban; a főbb tantárgyak vallásoktatás, német nyelv és irodalom, földrajz, természetrajz, magyar nyelv és irodalom, matematika, rajz, szépírás, ének, testnevelés. Az internátusban szigorú rend szerint igyekeznek nevelni a tanulókat, vasárnaponként közösen szentmisén vesznek részt a városligeti templomban.

Josef Brasch, az előző fejezetekben többször említett moson-szolnoki Janka Brasch fia, ma nyugdíjas mérnök a württembergi Ottenbronnban, azok közül a tanulók közül való, akik nem tudnak magyarul, ennek valamiféle hátrányát osztálytársai közt érdekes módon egyelőre érzi, s amikor 1941 márciusában Dr. Szentgyörgyi, a kultuszminisztérium tanfelügyelője, egyben a kisebbségi iskolák felügyelője, ellátogat a Lendvay utcába s részt vesz az egyik magyarórán, a magyarul nem tudó tanulókat, mint Brasch, a tanár nem is szólítja feleletre. Dr. Szentgyörgyi jelentésében ezt olvashatjuk: „A nevelési munka az egész vonalon jó. A tanulók a német népcsoport gyermekei, iskolájuk nemzetiségi iskola. Szem előtt tartják a népiséglvet, de azt a körülményt is, hogy a németek már évszázadok óta Magyarországon élnek s ragaszkodniuk kell a magyar földhöz. Az iskola arra tanítja növendékeit, hogy az államot és annak kultúráját tiszteljék, s alkalmat nyújt azoknak a tanulóknak, akik nem beszélnek a magyar nyelvet, hogy itt megtanuljanak magyarul. Az iskola tehát nevelőmunkája révén bizonyítja, hogy a népiséghez és a haza földjéhez való ragaszkodás nem vezet ellentmondáshoz, ellenkezőleg, inkább kiegészíti egymást. Az iskola igazgatója bölcsen ügyel rá, hogy egyensúly teremtsék a fejlődő gyermeklelkében, s igyekszik testileg-lelkileg, gondolkodásban és életfelfogásban egyaránt jónan felnőtteket nevelni. Ennek a felfogásnak végrehajtását tapasztalhattam ebben a nevelőmunkában; olyant, ami mindezeknek ellentmondana, még véletlen megjegyzés formájában sem tapasztaltam.” Dr. Szentgyörgyi tanfelügyelő beszámolójának e részletét csak Dr. Johann Weidlein, a gimnázium igazgatójának későbbi visszaemlékezéseiből magyarra visszafordítva közölhetjük itt, persze azzal a fanyar kiegészítéssel — 1940 novemberében Dr. Brasch, a magyar-

országi Volksbund vezetője látogatja meg a gimnáziumot, s kíséretével végigülve az egyik németórát, amiről a kultuszminisztérium tanfelügyelője beszámol, mindannak ellenkezőjét tapasztalja meglelégedéssel.

A német népcsoport, a Volksbund vezetői 1941 februárjában hozzák nyilvánosságra állásfoglalásukat, amelyben kifogásolják a Bleyer Jakab hajdani minisztériuma által koncipiált iskolarendeleletet, vagyis nemzetiségi vidékeken többé ne a lépcsősrendszer alapján, az együttélők származási százalékarányának megfelelően döntsék el, a magyar vagy a kisebbségi nyelv legyen a helyi oktatás nyelve; ha a kisebbségi nyelv, kapjon-e részt s mennyit, milyen tárgyakban a magyar nyelv. A német falvakban az iskola igazgatója, a mindenkori lelkész, gyakran szembekerül így az iskolaszékkel, a gazdákkal, feszültebb szót sem kerülve a gazdák a papjukkal. Legtöbb helyütt az iskolaszék érvényesíti akarátát, az iskola szinte teljesen németnyelvű, amennyire a kisebbségi származású néptanítók hozott nyelvjárásukat át tudták irodalmi nyelvvé váltani. Az érv, hogy a gyermekeknek jó volna magyarul is megtanulniuk, a zárt etnikum létföltételei között nemigen hat. Ameddig muszáj eljutni a világban, végtére mindenütt akad, aki kérdésre anyanyelven válaszol. Így adódik az a különös helyzet is, hogy Josef Brasch Mosonszolnokról éppen a Volksbund-gimnázium neki egyelőre felemás környezetében döbben arra a fogvatékoságára, hogy nem tud magyarul, s röstelkedik.

A német népcsoport vezetői a bécsi népcsoportegyezményre hivatkoznak, s azt követelik, „a népinémet iskolák tannyelve csak német lehet”. S az iskolakérdés csak abban az esetben tekinthető megoldottnak, ha nemcsak az oktatás nyelve, de a tanítás szelleme is német, s az iskolafelügyeletet a magyar kormány a német népcsoport autonóm jogának ismeri el. Az állásfoglalásnak azt a mondatát, hogy „kizárólag nemzeti szocialista szellemű nevelésről lehet szó”, a magyar cenzúra ezúttal még törli.

A legutóbbi oktatási rendelet a szülő jogát a nyelv megválasztásában még megtartotta. Az állásfoglalás ezt a jogot is kétségbe vonja s törölni kívánja, hiszen megvan a veszélye, hogy az egyház befolyása következtében (az egyház főképpen a katolikus egyházat jelenti) mégiscsak a vegyesnyelvű oktatás mellett dönthetne. A vidéki katolikus papság akkor kerül igazán szembe nyájával, annak népinémet érzelmű részével, amikor a falvakban a Volksbund szerveződni kezd. Jónéhányan közülük mindig is a magyarosítás érdekében szólaltak meg, Csernoch János hercegprímás a húszas években le is inti őket az anyanyelvi oktatás miatt való berzenkedésükben. Serédi Jusztinián már veszélyes nemzetiségi agitációt érez minden gesztusban, amely az anyanyelv használatának jogára utal. Emiatt szembefordul Bleyer Jakabbal, később Huber János soproni kanonokkal, aki Bleyer eszméjével, nemcsak a családi és iskolai vallásos nevelés, az igehirdetés, a hit-

oktatás nyelve körül az összhangot meg kell teremteni, de a német tanító- és lelkészképzésen is el kell gondolkodni, sorozatos cikkekben foglalkozik. Huber a Neues Sonntagsblattban írja, a magyarosító oktatáspolitikának, amely a hazafiság álarcában tevékenykedik, a magyarországi német gyermeklelkek tízezrei válnak áldozatául. S ebben a papságot is hibáztatja. „A magyarországi német nép soha és semmikor nem fog belenyugodni, hogy sokhelyütt magát az istenházát és a vallásoktatást használják német népisége megsemmisítésére.”

A katolikus papság a németlakta vidékeken az iskolából már kikerült fiatalságot is félti. Főképpen a gazdák fiaiból, lányaiból szervezi a KALOT (Katolikus Agrárfiúszági Legényegyletek Országos Titkársága) és a KALÁSZ (Katolikus Leánykörök Szövetsége) helyi csoportjait. A Volksbund szervezői sok fiatalt elvonnak, a falvak ifjúságában addig soha nem érzékelhető ellentét, torzsalakodás, gyűlölet támad. A templomjárókat a lassan nyílt politikálásban kimerülő prédikációk megosztják — amikor egyhelyütt a vasárnap esti verekedés következtében a „sárgalábúaknak” csúfolt Volksbund-ellenes fiatalok a plébánia udvarára menekülnek, üldözőik bedobálják az utcára néző ablakokat. Baranyában olyan fontos közösségi ünnep, mint a pünkösödölés, ugyancsak a gyűlölet szítója lesz — hiszen a zsellér- és napszámos családok legényfiai addig a gazdáktól kaptak kölcsön lovat a bandériumban való részvételükhöz, ez a természetes gesztus, ha korábban csupán némi göggel párosult, mostanra nincs. Az uraság igáslovak azután persze elköthetők erre a szép napra, sörényük befonható többszörösen is pántlikával, a régi közös bandériumból most kettő lett, a helyi fúvószenekarnak értenie muszáj, melyiket jobb, ha kíséri, a másik így banda nélkül marad, s csak énekelve, hujjogotva állhat meg saját leánykörének házai előtt. Ez új ezekben a falvakban, az ünnepet addig nem volt szokás megsérteni, a köznapi ellentéteket félre lehetett tenni.

A papok kétségbeesett beszámolóí feljebbvalóiknak, egymásnak nemzedéki ellentétekről is tanúskodnak, a fiatalok nagyjából mégiscsak belépnek vagy átragadnak a Volksbund ifjúsági tagozatába, a Jugendkameradschaftba. Az időseket tiszteletlenül „lebigottozzák”, „lemaradizzák”, s nem beszélnek velük, ha „a pap szoknyája alá bújnak”. Arról is szólnak néha ezek a beszámoló, egy-egy környékbeli plébános, káplán, talán karrierje érdekében, mégiscsak rokonszenvez a Volksbunddal. A püspöki kar megtiltja, hogy pap belépjen a Volksbundba, s fölhívják figyelmét, működésében legyen volksbundista híveit illetően szigorúbb és intenzívebb.

Basch egyelőre kerüli az összeütközést a katolikus egyházzal, követelését az egyházi iskolák német tannyelvét, a német tanítóképzést, papnevelést illetően persze hangoztatja. A „politikai katolicizmus” nyíltan nincs ínyére, de sürgeti, hozzanak Németországból katolikus énekeskönyveket. A nép úgy tudja, Németor-

szágban Adolf Hitler, bármibe fogna is, előtte a Mindenhatóhoz fordul, tőle kér áldást, segítséget. Pintér László kanonok, lapszerkesztő, a Bleyer alapította népművelési egyesület élén az 1935 áprilisában Péccsett elítélt Basch utóda, bizakodó: valamelyes engedményt téve lehetne találni Basch mozgalma s az egyház között elfogadható létmódot. Pintér fölhívja erre Serédi hercegprímás figyelmét, mint ahogy korábban már igyekezett a magyar katolikus egyházfő figyelmét ráirányítani, „felnő egy öntudatos német fiatal intelligencia, mely perfektül bírja a német nyelvet, a népiségi kérdésekben öntudatos német álláspontot foglal el, és amely — mert a papság csak hiányosan beszél és bírja a német nyelvet — egyre nagyobb befolyást gyakorol a német népre, míg az hol határozatlanságával, hol teljes meg nem értésével elveszti befolyását, sőt sokhelyütt szembekerül a népével”.

Az evangélikus egyházban egy memorandum vált ki döbbenetet, amellyel egy német öntudatú dunántúli evangélikus lelkész-csoport fordul a Magyarországi Evangélikus Egyetemes Egyház vezetőihez. A memorandum kiemeli, hogy a lelkészek és híveik között mind nagyobb a feszültség, a magyarországi némettség öntudatra ébred, s lelkészeitől is kiállást várna a német ügy mellett, azoktól pedig, akik tovább is magyarosítani kívánják, bizonyosan elfordul. Az evangélikus egyház vezetői ingerülten elhárítják a javaslatot, hogy a fennhatóságuk alatt lévő elemi és középiskolákat tegyék népinémet iskolákká, s kivált elhárítják, hogy az evangélikus papnevelés Sopronból fokozatosan tevődjék át a Birodalomba, ebben a támogatás máris megvolna. Legnagyobb fölháborodást az a javaslat kelt, amely szerint Magyarországon három evangélikus egyházkerület területi helyett népiségi fölosztással volna szerencsés — Nyugat-Magyarországon, Dél-Dunántúlon és Budapesten legyen egy püspöki hatalommal fölruházott esperes mint „bizalmi férfiú”, ő képviselje a német egyházkerületeket az egyetemes egyháznál és a német birodalmi evangélikus egyház külügyi hivatalánál. A memorandum előkészítésében részt vett Theodor Heckel püspök, az említett külügyi hivatal vezetője, úgyszintén Molitoris beszercei esperes, aki a második bécsi döntéssel Magyarországhoz visszakerült Észak-Erdélyben a szász evangélikusok által fenntartott iskolákat ekkortájt helyezte a Volksbund hatáskörébe. Bascht az észak-erdélyi evangélikus iskoláknál inkább érdekelte a tervezett három magyarországi egyházkerület ötvenhét elemi iskolája, s leginkább a bonyhádi és soproni evangélikus gimnázium.

Basch természetesen „nagyobbra látott” annál, mint hogy az iskolaügyről a magyarországi egyházak vezetőivel tárgyaljon óvatosan, tőle mindinkább idegen udvariasságú hangnemben. A bécsi döntéssel kapcsolatos állásfoglalás hangjának harsánysága kiemeli: „Ezzel a szerződéssel Magyarországon a német nép védelme a Führer kezébe lett letéve. 1940. augusztus 30-ának napjától, a

szerződés keltétől, a Führer, Adolf Hitler, a világ minden németjének vezére, láthatóan a magyarországi németek védnöke és védelmező ura is lett. A magyarországi németiséget mélységesen áthatja a boldogság és hála érzete, hogy a Führer, még a háború e gondterhelt és nehéz napjaiban is, időt szakított, hogy több mint nyolcszáz ezer magyarországi német jogait mindenféle módon garantálja és biztosítsa." A jogok garanciájának részletezésében az állásfoglalás nem takarékoskodik a föltételekkel, s mindenekelőtt hangsúlyozza, „a magyarországi németiségnek joga van, hogy a német nemzeti szocialista világnézetet vallja magáénak". S fontos, hogy „csak a Volksbundnak van joga eldönteni, ki a német, s ezáltal természetesen övé azon jog gyakorlása is, hogy előbb megvizsgálja, ki vallja magát németnek". S miután még egyszer, más összefüggésben kellően nyomatékosítja, „németnek itt csak az számít, akit a Volksbund annak ismer el", az oktatás ügyével kapcsolatban elmondja: „Az iskolakérdés, a magyarországi németiség egyik legfontosabb kérdése, ugyancsak új alapokra helyeződik. A szerződés úgy rendelkezik, hogy a nevelésnek népinémet iskolákban kell folynia, mégpedig az óvodától az egyetemig. Népinémet iskolának természetesen csak német és nem vegyesnyelvű, s nem népidegen, hanem népinémet tanerők által vezetett iskola tekinthető. Ezzel a jövőben nemcsak a szülők megkérdezése szűnik meg, de a német tanító és az iskola német szelleme nélkülözhetetlen. Hogy az iskolák felügyeletét a Volksbund gyakorolja, s a szerződés e tekintetében a felekezeti iskolákra is vonatkozik, ezután aligha vitatható."

A magyar állam természetesen nem hajlandó intézményeiből átadni, a Volksbundnak tehát saját magának kell iskoláit megszerveznie. A tudatosan Bleyer Jakabról elnevezett budapesti gimnázium a Lendvay utcai Német Házba kerül, kevés tanárral s családiás légkört próbálva ki működni kezd, csakhamar Pécssett is nyílik német gimnázium, Budapesten kereskedelmi középiskola, Baján s a baranyai Németbolyon német nyelvű polgári iskola, kereskedelmi kurzusok szerveződnek, Budakeszin úgynevezett polgári iskolai tanfolyam. Néhány elemi iskola máris a Volksbund hatáskörébe kerül. Hozzá kell vennünk a korábban említett észak-erdélyi evangélikus iskolákat, a szervezés Bácskára s a felvidéki falvakra is áttevődik. Az iskolaharc bontakozik, s a Volksbund oktatáspolitikája, saját mértékével szemlélve nem túloz abban, hogy „a saját középiskolák és felső oktatási intézmények totális hiánya szükségszerűen megfosztotta népcsoportunkat a népinémet kötelmű értelmiségi felsőrétegtől". Valamelyest ellentmond ennek a rákövetkező derű, hogy az „öntudatos német nevelőtestület Magyarországon megértette az idő szavát, és felsorakozott ifjúságunk és népünk nemzeti szocialista szellemben való nevelésére és formálására..."

Ellentmond mindennek Hóman Bálint kultuszminiszter is, aki 1941 májusában tervet nyújt be autonóm német területek kijelölé-

sére Magyarországon — Szegeden, Mannerheim marsall egyetemi díszdoktorrá való avatásán azonban már azt mondja ünnepi beszédében: „A magyar állam humánusan és testvériesen kezeli nemzeti ségeit, és joggal várja el tőlük, hogy lojálisak és hűek legyenek hozzá. Az állam tovább fenntartja magának a vezetés és ellenőrzés jogát a kultúrpolitika minden területén. Sohasem engedhetjük meg, hogy az állam felségjogát az iskolapolitika és a nevelésügy terén, melyet az állam a történelmi egyházakkal együtt gyakorol, bárki is elvitasassa... Az államnép nyelvét valamennyi magyarországi iskolában tanítani kell, és nem lehet eltérni, hogy az iskolákban állam- és nemzetellenes propagandát üzzenek, mert ezt más állam sem tűri.” Hóman még azzal is megtoldja nyilvánvalóan válasznak szánt eszme-futtatását, „aki ebbe a gondolatmenetbe nem tud beilleszkedni, annak itt nem lehet otthona”.

A Bleyer Jakab Gimnázium 1941 júniusában a Lendvay utcából átköltözik a Benczúr utcába, jobb, tágasabb körülmények közé egy villaépületbe. A Lendvay utcai Német Ház így fedelet adhat a Josef Schmidt vezette népinémet tanügyi hivatalnak, az országos népinémet könyvtárnak s egy népinémet tudományos osztálynak. A Volksbund-gimnázium növendékei a Benczúr utcában Max Schmeling volt ökölvívóbajnokért, Kréta elfoglalásának hőiséért rajonganak, egy játékboltban papírrepülőket vásárolnak, német és angol felségjelű repülőket csinálnak belőlük, vékony fonálon hálósobájuk mennyezetére akasztják.

Josef Brasch kezdeti honvágya, szökési kísérletei, az elszenvedett pofonok után tud mindinkább nemcsak a tanulásra gondolni, de intézeti életük látványosabb, persze a politika, a Volksbund aktusaival összefüggő epizódjaiba is szorongva vagy fesztelenül alámerülni. Mivel odahaza a családi párbeszéd megtanították, a körülötte zajló ügyek nem olyan egyértelműek, mint az intézetben hinni vagy velük elhithetni szeretnék, s mivel ő maga inkább hinni szeretné, s nem úgy, mint nagyapja, otthagyni végeredménynek mindenben a kétséget, sokmindenre érzékenyebben reagált. Hans Moser, a híres bécsi színész, filmsztár budapesti föllépeése alkalmából ő, a „pimpf”-ek ott nyüzsgöttek a színpalak mögött, s Moser olyan megvetéssel kérdezte, jó hangosan, hogy mindenki hallja, „ezek” mit akarnak itt. Brasch kiérezte a hangsúly lényegét, s észrevette, nemcsak ő vörösödött el füle tövéig. Föl-emelőbb volt nyilvánvalóan Baldur von Schirach iskolalátogatását végigélni, a gauleiter Basch és mások kíséretében érkezett a Német Házba, vagy a Budaörsi úton egyenruhában fölállni, a jugoszláviai hadjáratra induló s Budapesten átvonuló német katonáknak integetni, több láda narancsot dobálni föl az elhaladó gépkocsikra. 1941. április 6-án volt ez, napsütötte vasárnap, a katonai oszlopok csak déltáját érkeztek meg a Budaörsi útra.

A tájékozatlanság is vethet akaratlanul árnyékot, erre a gimnázium németországi útján szerzett Josef Brasch tapasztalatot. A nő-

vendékek bal karjára háromszögletű jelet varrtak itthon Budapesten, NAPOLA volt ráírva. Németül „Nationalpolitische Erziehungsanstalt”, magyarul annyit jelent, „Nemzetpolitikai Nevelőintézet”. A németországi utazást Arnold Roth, a szászrégeni német gimnázium igazgatója szervezte, a szászrégeni és a budapesti diákok a vonaton ismerkedtek egymással. Bécsben egy hetet töltöttek, maga Baldur von Schirach fogadta őket. Bécsből Nürnbergbe utaztak tovább, onnan Berlinbe, várakat néztek, náci fölvonulásokat, Berlinben megélték első légitámadásukat. Bamberg, a Bodeni-tó melletti Konstanz, Meersburg, a mainau-i virágsziget: Josef Braschnak Németország lett a világ legszebb országa. Az út „csúcának” a bajorországi Sonthofent, Ordensburg várát szánták a szervezők. Ott egy Adolf Hitler-iskola vendégei voltak. Amikor reggeli után fölálltak az asztaltól, a Josef Brasch szomszédjában reggeliző német fiú halkán megkérdezte: „Mit követtek el?” „Semmit” — válaszolta Josef Brasch. „Akkor miért vagytok nevelőintézetben? Nálunk azokat dugják nevelőintézetbe, akik elkövettek valamit.” Josef Brasch elmondta, németországi körutazáson vesznek részt, s mivel a Hitler-fió még mindig nem akart hinni neki, megmutatta németnyelvű diákigazolványát. Egy-egy nap München és Salzburg után utaztak „haza Magyarországra”.

Josef Brascht a szülei a nyári szünetben elküldték Cikolaszigetre magyarul tanulni. Ez a tehetősebb német családokban szokás volt, s a Volksbund sem igen változtatott rajta. Brasch a szünetek idején mindig arra került haza, apja vagy odahaza volt, vagy valahol katona, magyar katona. 1941 áprilisában a déli frontra, a Bácskába vonult be. Azév karácsonyára hazautazva nagy meglepetésére a család körében találta édesapját. Nagyapja és anyja közt a viták és véleménykülönbségek Hitler és a háború körül folytak, „nagy családjukban mély politikai árok húzódott”, fejezi ki magát Josef Brasch. Nagyapja szakaszvezető volt az első világháborúban, Oroszországban és Olaszországban harcolt, megsebesült, tizenöt kitüntetést őrzött mindennek emlékéül. Évekig Mosonszolnok község bírása volt, harmincötben ezt a hivatalát másnak adta. Brasch édesanyja a helyi Volksbund egyik vezetője, apja egyszerűen csak torkig volt a katonáskodással. Brasch egy alkalommal új családtagot is talál, egy dortmundi német fiút — egyezmény alapján a következő bombatámadásoknak, a nélkülözésnek már kitett német nagyvárosokból érkeznek fiatalok Magyarország németlakta falvaiba, a Volksbund-tagok befogadják őket, Mosonszolnokon vagy hatvan fiú tartózkodik így ifjúsági vezetővel és két tanárral. Josef Brasch Budapesten a gimnáziumban legrosszabb jegyét magaviselethől szerzi ebben az időben, intőt kapni nemcsak a Ribbentrop külügyminiszter budapesti látogatásánál, az előírt utcai üdvrivalgás közbeni lökdösődés miatt lehet, hanem egyszerű vasárnapi mise elmulasztásának büntetéséül

is. Kettést kapni magaviseletből, Brasch édesanyja számára ez szinte annyi volt, mint nem jó németnek lenni.

1942-ben a német népcsoport budapesti tanügyi hivatalának térképe a Volksbund-iskolák legsűrűbb hálóját az erdélyi szász részekben mutatja, némiképp Bácskában, kisebbrészt Baranyában, Tolnában, Budapest körül Budakalászon, Budakeszin, Budafokon, Szatmárban Nagykárolyon, Erdődön, Mezőfényen, Vállajon, Nyugat-Magyarországon Gyórsövényházán, Mosonmagyaróváron, Sopronban, Szentgotthárdon. Fontos szerepet szánnak a pécsi Volksbund-gimnáziumnak. A népszámlálás 1941 februárjában feszült légkörben lezajlott, a magyar érdek megkívánná, hogy akik nem magyar anyanyelvűnek vallják magukat, a magyar nemzetpolitikai felfogásnak megfelelően magyar nemzetiségük mellett tartsanak ki. Azok a németek, akik ezt nem teszik, hazaárulóknak számítanak. A Volksbund a nem német érzelmű tanítók leváltását követeli, a magyar kormány kifogásolja a népinémet ifjúsági szervezet, a Deutsche Jugend mágocsi alakuló ünnepe náci külsőségét, hangnemét, szellemét. A Magyarországra látogató Hitler Jugend egyik csoportja meggyalázza a debreceni zsinagógát. Volksbundista diákok városlődi világnézeti táborának zárőnnepélyét a csendőrök felosztatják. 1942. április 20-án, Hitler születésnapján, a volksbundista szülők nagyobb része nem küldi gyermekeit iskolába. Április 21-én egyezményt írnak alá a Levente-szervezet és a Deutsche Jugend baráti együttműködéséről. A DJ tagjai nem mentesülnek a leventekötelesség alól, a DJ azonban önálló levente-egységeknek tekinthető, s ezekbe más nemzetiségű fiatalok nem tartozhatnak. Az ő levente-parancsokaik népinémetek, s a világnézeti nevelés nemzeti szocialista. A pécsi Volksbund-gimnázium tanulóinak mecsekszabolcsi politikai rendezvényét megtámadják, s Pécsen tüntetnek a Volksbund-gimnázium ellen. Virág Ferenc pécsi püspök panaszt tesz Kállay miniszterelnöknél, hogy a horogkeresztes zászlók alatt fölvonuló volksbundisták lefoglalják a katolikus olvasóköroket, zavarják a szentmiséket, a papokat, tanítókat sértegetik. A németlakta falvakból panasz érkezik, hogy a bombázások előtt Magyarországra hozott német gyerekek botránnyosan viselkednek. Miniszterelnökségi értekezlet tárgyalja az evangélikus egyház gondját, egyes papjai német egyház létesítését erőltetik. A parlamentben Reibel Mihály kereszténypárti képviselő, eleki római katolikus esperes-plébános a hazához hű, Volksbund-ellenes németiség megszervezését sürgeti. 1942. június 18-án a Volksbund horogkeresztes zászló kitűzésével ünnepli meg Horthy Miklós kormányzó hetvenegyedik születésnapját, s a méltatásban kiemeli „antibolsevista érdemeit”. Kállay miniszterelnök fogadja Dr. Bascht, aki az utána közzétett kommunikéban úgy tesz, mintha egyenrangú felek megbeszéléséről lett volna szó. Kállay 1942. szeptember 19-én magához rendeli a népcsoportvezetőt, s miután felsorolja a Volksbund magatartásával kapcsolatos

kifogásait, célzást tesz, Hitler a magyarországi németeket úgyis át fogja Németországba telepíteni, addig meg viselkedjenek fegyelmetlenül. Elkészül a Birodalom memoranduma, amelyben visszautasítja a magyar kormány vádját, hogy a Volksbund zavartkeltő tényező lenne, s hangsúlyozza a háborús erőbevetés terén való érdemeit. Bonyhádön megalakul a Hűségmozgalom, 1943 márciusában fölhívást bocsát ki, amelyben fölszólítja a németeket s velük együtt más nemzetiségieket, a Szent István-i állameszme jegyében álljanak ki együtt a magyarsággal a magyar hazáért és a kereszténység védelmére, ami nem zárja ki a nemzetiségi anyanyelv s a szokások megőrzését. A pécsi egyetem kisebbségi intézete Kisebbségi Körlevél című folyóiratában Flachbart Ernő debreceni egyetemi tanár a bécsi német népcsoportegyezmény követeléseivel szemben a nemzetközi jogalapra hivatkozva az egyezmény magyar értelmezését fejti ki. A volksbundista sajtó rendre támadja a Szociáldemokrata Pártot, amelynek igen sok német nemzetiségű tagja van — Peyer Károly már a párt kongresszusán kijelentette, a német nemzetiségi kérdés rendezése a háború után „vagonkérdés” lesz csupán. Basch a Volksbund nagygyűlésén a nemzeti sportcsarnokban, Jagow követ erélyes föllépése miatt, beszédében nem támadja közvetlenül a magyar kormányt.

A Bleyer Jakab Gimnázium növendékeit 1943. február 18-án átvezénylik a Lendvay utcai Német Házba, s az ebédlőben végighallgattatják velük Göbbels beszédét a totális hadviselés proklamációjáról. A növendékek kissé zavartan követnék a sivalkodó hang értelmét, eddig úgy érezték, tanáraik nem túlságosan avatják be őket a háború eseményeibe. Tanáraik politikai ügyekben is ritkán nyilatkoztak meg előttük. Josef Brascht márciusban arról értesítette édesanyja, hogy apja eltűnt a keleti fronton. Mivel ő rádióból, újságból, szülői levelekből diáktársainál alighanem tájékozottabb volt, Kállay Miklósnak a parlamentben elhangzott mondatát, Magyarország elveszített százezer embert, de ne ijedjünk meg, ezek nem magyarok voltak, önkéntelenül úgy értelmezte, hogy Oroszországban ennyi magyarországi német halt meg, velük együtt az édesapja. Kállay miniszterelnök a parlamenti költségvetési vitában, amelynek a nemzetiségi kérdés is témája volt, kérte képviselőtársait, ezt a kérdést soha ne pártkérdésnek tekintésék, bár a háborús idők megnehezítik a magyarországi nemzetiségekkel való bánásmódot. A miniszterelnök gondolatmenetében egy nemzetiségi minisztérium létrehívása is szerepel, s később azt mondja: „A magyarországi németiséget nem sorolom a nemzetiségek közé. A magyarországi németiség ebben az országban mindig mint legkiválóbb és leghasznosabb munkatársaink egyike lépett fel abban a törekvésben, hogy ezt az országot európaivá, erőssé, hatalmassá és ellenállóképessé építse ki. Egy pillanatig sem kételkedem abban, hogy a magyar élet ereje és vonzereje mindig olyan erős lesz, hogy a németiség is örömmel fog részt venni ebben az

együttműködésben. Ha szívélyesen köszöntöm őket, a németeket, tudom, szavaimat úgy fogják fel, hogy ez a köszöntés egyúttal annak is szól, hogy minden tevékenységüket arra irányítják, hogy a mi oldalunkon állva magyar érdekeket szolgáljanak.”

A kultuszminisztérium költségvetési vitáján Varga Béla kisgazdapárti képviselő a Volksbundot támadja. „A Volksbund hívei azt hirdetik, hogy csak ők nevelhetik a svábokat”, mondja.

Balás Károly kormánypárti képviselő követeli, a nemzetiségi tanítókat a magyar nemzet érdekében a kormány felügyelje. Porubszky Géza kormánypárti képviselő szerint a nemzetiségieknek semmi okuk nem lehet panaszra. Mindent megkapnak, amire igényük van, de államot az államban ne képezzenek. Csoór Lajos képviselő a magyar nyelvnek a népcsoportok iskoláiban való fejlesztését sürgeti. Meg kell akadályozni minden olyan törekvést, amely a magyarosítás ellen irányul. Szinyei-Merse közoktatási miniszter beszédében azt mondja, a magyar kultúrpolitika soha nem gondolt arra, hogy a magyarországi nemzetiségeket elnyomja. Minden nemzetiség őrizze meg nyelvét, szokásait, sajátosságait. „Amint eddigi beszédemben már hangsúlyoztam — fejezi be a kultuszminiszter — európai szellemű, de alapvetően keresztény magyar világnézetet vallok... Csak addig van európai létjogosultságunk, míg ezt a magasrangú tiszta és történelmi magyar világnézetet képviseljük. Ennek a világnézetnek minden iskolába, minden művelődési intézménybe be kell hatolnia...” Bósz Fülöp a Südostdeutsche Rundschauban azt írja, mármost nyílt kérdés, a kultuszminiszternek ez a kijelentése objektív kritika ítélete előtt megállja-e a helyét. A német népcsoport az iskolaiügyet mindig a németiség legfontosabb problémái közé sorolta. Basch Ferenc népcsoportvezető beszédeiben ismételtén elmondta, a népcsoport kívánságai csakis népi felügyelet alatt levő iskolák engedélyezésével teljesíthetők. A népinémet képviselők hivatalának vezetője, Hamm Ferenc, Varga Béla lelkész és képviselő véleményével szállt szembe, s megfelelő részleteket olvasott föl a bécsi egyezményből — ezek véleménye szerint biztosítják a német népcsoporthoz tartozó emberek gyermekeinek, „hogy a magyar iskolákra is érvényes feltételek mellett népi német iskolai nevelésben részesüljenek”.

Hamm Ferenc képviselő szembefordul Varga Béla és Bajcsy-Zsilinszky Endre kisgazdapárti képviselőkkel, akik a Kisgazdapárt és magyar parasztellenzék nevében támadják a német népcsoportot. Hamm szerint az igazi magyar paraszt ma bajtársi egyetértésben áll a hadszíntéren a német paraszttal. Hamm a német népcsoport gazdasági eredményeit sorolja, a német falvak házai előtt idén virág és gyep helyett napraforgó és más haszonnövény terem, mondja. Utal rá, hogy Délvidéken közel nyolcvan német tanító másfél éven keresztül nem kaphatta meg állami tanítói

kinevezését, mivel a magyarok által befolyásolt közvélemény megnehezítette a döntés meghozatalát.

Basch népcsoportvezető ebben az időben funkcionáriusképző tanfolyamokon vesz részt, személyesen vezeti vagy beszédet mond. Móron a nyugati terület százharminchét hivatalvezetője előtt a német népcsoport jogairól beszél. „Még sohasem követeltünk olyasmit, ami másé, hanem mindig csak azt, ami jár nekünk. Mindig nemzeti szocialista vonás volt valamely jogért harcolni, de az is, hogy e jogból csipetnyit sem szabad engedni. Azt el lehet tőlünk várni, hogy tekintettel legyünk fölérendelt érdekekre, de azt sohasem, hogy lemondjunk jogunkról. Azok az idők sohasem fognak visszatérni, hogy a gyerekeknek megint szegyenkeznük kell szüleik miatt és a szülőknek azt kell megélniük, hogy saját gyermekeik saját népiségük renegátjaivá váljanak.” Basch 1946-ban a népbíróság előtt, amely halálra ítélte, azt mondta, nem volt meggyőződéses szocialista. Himmler „javíthatatlan demokráciának” nevezte (Paul Flach: *Dichtung und Wahrheit über das ungarländische Deutschtum*).

Josef Brasch negyvennégy nyarán jól ismerte a BBC szünetjelét, nagyapja esténként a londoni híreket hallgatta. Ő édesanyjával hitt a csodafegyverben, nagyapja ilyenkor csak egy-egy „fáradt mosolyt” szánt rájuk. November elején édesanyja azt írta Budapestre, látta Pöhm urat, hajdani internátusvezetőjüket Hegyeshalmon, együtt menekülő családjával. Janka Braschnak az volt a föladata, hogy a menekülteket széjjelossza a környező falvakban, mivel a menekülszerelvényeket épp nem engedték be Németországba. Néhány nappal a levél érkezése után a Bleyer Jakab Gimnáziumot evakuálják. A növendékeket a pécsi és a szászrégeni Volksbund-gimnázium tanulóival együtt Sopronon, Bécsen, Prágán át a szudétaföldi Reichenbergbe viszik. Az evakuálást a népcsoportvezetés rendeli el. Dr. Weidlein igazgató nem kíséri el tanítványait, tovább kell képviselnie a gimnáziumot Budapesten s majd átadnia a felelős hatóságnak.

A menekülő Dr. Weidlein családjával Magyarország elhagyása után egy bécsi menekülttáborba kerül, onnan Reichenbergbe utazik a tanítványai után, 1945 februárjában az iskolák tanulóit Felső-Ausztriába evakuálják. „Igazi odüsszeia volt — emlékezik Dr. Weidlein —, amíg a Braunau melletti Mossbachban újra rá nem találtam tanítványaimra. Mossbachban éltük meg az összeomlást, az amerikaiak bevonulását, de a tábort a braunauai járási hatóságok támogatásával továbbvezettük. 1945. december 18-án a tábort feloszlatták. A táborban még ottlevő magyarországi tanulókat, hárman voltak, Németországba vitték részint együtt a szüleikkel; négy bácskai tanuló a Bad Ischl-i iskolatáborba került, amelyet egy svájci tanár vezetett. Én magam 1946. január 23-án a württembergi Schorndorfba kerültem.”

Gloriat énekellünk

Uj esztendőre es kis karacson Után való Vasámap Nóta. Dum virgo etc. (98. old.)

¹A refrain a továbbiakban sehol nem tünteti fel.

Eőrül vigádgy Oh áldott szűz
Menyországi szép drago tűz,
Mert fiadát szűzen szűlted,
Senkitül mar ne is félcséd,
Dicséret áldas kis Jesusnak
Sz: Josephel szűz Anyának,¹

Angyal az Sz: Josephnek,
ő almabon meg ielenik,
hogy űk semmit ne filninek,
Izraélben bé terninek,

Mert az kegyetlen herodes,
á kitül válal filelmes,
el veszet ű hadaivál,
es minden csalárdcsagival;

Véven az kiseded Jesuskát,
Mariat es az ű Sz: Annyát,
egyiptusnak az földirül,
iővének bé Izraélby.

Eő azért az Máriávol,
Ur Jesusnak Szent Annyávol,
el indulanak örömmel,
bé meninek názeretben,

Es örüllünk mi is vigan,
Jesusnak halakot ádván,
ez Uj esztendőben iutván,
Lelkünkben is meg ujulván. Amen.

***

Ad notam jelzése: De S. Inocentibus M.N.J.C. (246. old.)

Kegyetlen heródes,
vir szomjúhozó les,
Jésus utan Czirkáló
álnokság foráló;
mire sok Sereged
kivont éles törőd,
hól van ellenséged

Földi Királságod
el veszteni félted,
azert az kis Jesust
halálra keresed:
ártatlan magzátok,
virít ki ereszted;
de magad el veszted.

Alnok herodesnek,
főllobbánt haragia
Kisdedekre forált,
rút dűhős szándéka:
végben vétettetett
Juda határában,
Betlehem városban.

Oh aldatt Apro Szenték,
Kikben semmi véték
Jesúsért meg őlettek,
ugy menyben mehettek:
Oh Szent ártatlanság
Christusnak nagy vighság,
Angyali méltóság Amen

***

Uy es Viz kereszt napra
Puer natus notáiáro. A ref-
raint sehol nem írja ki a to-
vábbiakban. Feltételezhe-
tően természetesnek ve-
szí, ha az első szakasz-
ban föltűntette. (102. old.)

Három szent kiral nap támodátrul,
Az ui idő. jövének az Persiábül
R: Ez Uy esztendőt meg áldgyad,
bú sirrál is főll ruházzad,
jőjön aldasod.,

Egy Uy hirt nekünk hozának -
Születisit mi Urunknak
Ez Údóban,

Hogy mi nekünk Uy királunk,
Születtetik hirdettetik

Az Ur Jesusnak viláгат;
Lattuk az égen Csélláгат.

Immar mostán Betlehemben,
jöttünk az aldot Városby.

Ra vigyázvan meg ismirtük, —
Írásokbul meg értettük,
Cséllág hordoován Azomban,
Jerusalem Varossaban,

Az mint lőt ebben az Urtul,
Kiványunk az Uý királtul,

Aranyat Tómjent Myrhávol,
Ajandikozzak az Uý kiralt

Az Ur Jesus ez Sz: nápon,
es jelen valo uý esztendőby.

Tárcson minket bekessigben,
Az Urnak Szeretetiby Amen.

***

A Vépi Énekeskönyv 102. oldalán lévő éneke mellé kívánkozik az azon időből való, igen jó változat ugyan-csak Vas megyéből, az 1770-es ivánci kéziratos énekes könyvből. (6.o.)
Adi id Tempus De trium Reg. No. ave Mundi.

Szent Kyrálok nap tamodrul,
jövének az Persiabul,
ió hirt hirdetnek Világnak,
Születését mi Urunknak.

Az kis Jesusnak Csillagia,
előttők mendegel vala,
Bőtlehemben szép Sugára,
ki teriedett nagy Csudára.

Kyrálok látván Őrúlnak,
Térdet haitnak illy Vezérnek,
Hol áll Csillag oda mennek,
Ott van Ura Mindeneknek.

Bé menvén házban Imádák,
Máriát Szent Szűznek mondák
az Proféták Ugy találták, ~. Olvassák,
itt már Szentül föl találták.

Egy napon Ott maradánok,
Máriátul bucsuzának,
aiándékokat hagyának,
igy Jesusnak Udvarlának. Amen.

***

Alius Cantus

Vépi Énekeskönyv
(88-89. old.)

Oh Emberi Embertelenségnek, vad allopottya,
hogy az Iñt ú meg nem ismire ki alkutoja,
hala adatlansággol, haraggal es haddal,
tamod ellene, dul ful mint fene,

Nazaretbűl mind ki bontakoztunk édes virágom,
Bethlehemben számot adnyi Jöttűnk édes Jesusom,
mikor méhembem voltál, bennem fogantattál,
világro Jöttél im kergettettél,

El kűl mennűnk kedves Országunkbul édes virágom,
Angyál mondgya, számot adnyi A Egyiptusban fussunk édes Jesusom,
Országunkbul uzettűnk, es kikergettettűnk,
édes virágom édes Jesusom;

Oh ki lészen mi nekűnk gyámolunk, édes virágom,
idegenben ki lészen táplalonk, édes Jesusom,
Jai nekem idegennek, szarándok sűllérnek,
édes virágom édes Jesusom,

Sietnűnk kűl raitunk az ellenségh, édes virágom,
Herodesnek fegyvere utánnunk, édes Jesusom,
ellened maid fegyverrel, Dűhűskűdik néppel,
Oltalmám te vagy, kirlek most ne hagy, Amen

LOVÁSZ IRÉN

Erdélyi Zsuzsannával

(II. rész)

Miért, hogyan, milyen körülmények között költözték át Erdélyből a Felvidékre, illetve Csallóközbe?

A román megszállás, majd Trianon után édesapámnak, aki a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatója s egyetemi tanár volt, el kellett hagynia Erdélyt. Középbirtokos családból származó édesanyja révén volt még néhány hold földje — jobbára szőlő, gyümölcsös — Ekel község határában a már említett Viharos pusztán. Hosszú, keserves utazás volt 1920 őszén a zsúfolt vagonban, nagy kerülővel a Felvidéken, Kassán Pozsonyon át le Komáromig. Az újfenti trianoni viszonyok miatt nem jöhettek közvetlenül Pesten át. Talán édesapám rendezetlen állampolgársága is közrejátszott, hogy az akkor már Romániával szomszédos Csehszlovákiába Magyarországot nem érintve juthatott el. Vigasztaló kép nem lehetett számára az alig négy és az alig két éves fia — akik az áldatlan körülmények között vérhast kaptak... — nemkülönben velem állapotos édesanyám és riadt fiatal húga, aki a fronton elesett vőlegényét nem feledvén soha nem is ment férjhez. Minket választott új családjának, és hogy segíthessen az idegenbe szakadóknak, velünk jött a számkivetésbe.

Hogyan alakultak egyetemi tanulmányai? Milyen hatásokat tart ma is fontosnak?

Újságírónak készülvén érettségi után a közgazdasági egyetemre iratkoztam be. Úgy véltem, itt szerezhetem meg a szakmához szükséges gazdasági-politikai ismereteket. Hamar rájöttem, hogy a számok uralta sok tárgy nem az én világom. Átmentem a bölcsészkarra magyar-olasz-filozófia szakra. Választásomat családi hagyományaim kétségkívül befolyásolták. Az olasz mellett meg racionális okok szóltak: németül, franciául már elég jól tudtam. Újabb nyelvet akartam tanulni, amelynek gyors elsajátításához a latin ismerete hozzásegített. Így is lett. Az első félévben még magyarul kollokválhattunk, az év végén már különösebb gond nélkül ment olaszul is. A háborúvég rendkívüli állapotai, tanáraink szétszélédesései miatt csak 1945-ben doktorálhattam. Bölcsészkarra éveim álomszerűek voltak. Csodálatos világba pottyantam bele. Mintha egy pezsgő vízzel meleg medencében lubickolnék. Elsősorban a nagytekintélyű Horváth János tanszékéhez kötődtem, ahol jól összeforrt közösség alakult ki. Ilyen nevek jutnak eszembe fölidézve jellemző alakjukat: Gerézdi Rabán, Kenyeres Imre, Karinthy Ferenc, Urbán Ernő, Pamlényi Ervin, hogy csak néhányat említsek közülük. Humán érdek-

lődésem a kar tudós tanárai messzemenően kielégítették. Történelmi órákra éppen úgy bejártam, mint művészettörténetiekre, vagy Járdányi Pál Collegium musicum-jaira. Minden érdekelt, talán túl sok minden. Még a lyukas óráimat is kitömtem valamivel. A sors fintora, hogy egyetlen néprajzi órára sem ültem be. Az otthon szellemi és tárgyi környezete lefedte számomra a néprajzot. A Pázmány Péter Tudomány Egyetem nemcsak kegyes anya — alma mater — volt, hanem szigorú apa is, aki a tudomány, a tudás iránti tiszteletet megkövetelte. Ennek jegyében megkövetelte a tudományközvetítők, professzorok megbecsülését, amelyre ők mind fölkészültségükben, mind külső megjelenésükben is rászolgáltak. Ha nem is akármilyen elvárásaiknak eleget tettünk, minket is megbecsültek. Keményen hajtottunk a jó jegyekért. Valami büszkeség nem engedte, hogy bukducsoljunk. Az időben még viszonylag kevesen jártak egyetemre. Aki ment, tanult, ha nem, könnyen lemorzsolódott. Pais Dezső, Alszegehy Zsolt, Zsirai Miklós a tudás, a tisztesség, a jól végzett munka követelményét jelenítik meg, melyhez az idők drámaira fordulásával az emberség, a segítőkészség gesztusai is társultak. A nemzeti történelemre, történelmi értékekre alapozott hazaszeretetük azt sugallta, hogy lehetünk jó magyarok magyarkodás nélkül is, s elfogadhatjuk a nem magyarokat is a nemzet részeinek, közösségalkotó sorstársaknak.

A huszadik századi magyar történelem jelentős eseményeit átélte: két háború, kommunista hatalomátvétel, forradalom, rendszerváltás. Milyen személyes emlékei flúzódnak hozzájuk?

Nehéz erre a kérdésre válaszolni. Regény kerekedne ki belőle, ha ezen sűrű évek belső történéseit, élményeit földézném. Érintőleg meg nem érdemes ilyen nagy horderejű sorsmozgásokról szólni. Annyit talán mégis, hogy az első világháború és következményei engem csak közvetve érintettek, szüleim már említett sorsán keresztül. Trianont nyögte az ország, s nyögték a különösen érintettek, a létükből kiforgatott családok. A bizonytalan jövedelmek mellett sokukat az eladósodás réme fenyegette. A rémből gyakran valóság lett. Nálunk is. Az 1929-es katasztrofális fagykár elvitte az egész termést, s ezzel a következő év anyagi alapját. A nagy háztartás fönntartása, a napszámosok fizetségére nem volt fedezet. Maradt a bankkölcson rideg kamatjaival. Nem is csekély. Négy év múlva ráment a pusztára. A pesti élet kiadásait, öt gyerek iskoláztatását nem fedezte édesapánk nyugdíja. Még kevésbé a ház rendbehozását, amelyet teljesen lelakott állapotban kaptunk vissza. S az út ismét a bankba vezetett. Édesapánk hirtelen halálával a kevésből még kevesebb lett. A ház eladását nem kerülhettük el. Újabb költözés, immár bérházba Budára, a Vízivárosba. Apaközpontú családkunk érzelmileg erősen megtépázva igyekezett előre haladni. Végülis eljutottunk a diplomáig. Ki-ki a maga területén tisztességgel megállta a helyét. Ilona húgom irodalomtörténész, Mihály bátyám

hidrogeológus, Pali bátyám jogász-közgazdász. Sokat betegeskedő Bandi öcsém tisztviselő (volt). Ő már sajnos nem él.

A második világháború alaposan megviselt mindnyájunkat. Lé-
vén széles rokoni-baráti körrel rendelkező nagy család, hadköteles
fiatalokkal és politikailag érintett személyekkel, a félelem korán
tanyát vert körünkben. Okkal: front, fogság, szörnyűséges hét he-
tes ostrom a Vár alatt. Bujkálás a nem éppen erénycsősz szovjet
katonák elől. Külön rémes fejezet zsidó származású barátaink sor-
sa s a lehetséges segítség nyújtása.

A külügyi szolgálat néhány éve egy bár háborút veszített, de
nagy lendületű országban sok-sok év terhéért kárpótolt minket.
Nem sokáig.

A Rákosi irányította hatalomátvétel a maga koncepciók pereivel,
kitelepitéseivel — Pali bátyámék tragédiáktól sem mentesen
nagyon súlyos formában szenvedték végig teljes egzisztenciavesz-
téssel —, kollégáim és barátaim meghurcolásával, ÁVH-sok láto-
gatásaival, kezeléseivel. B-listázások, pályatorések, állásvesztések.
S a mámoros '56 és a rémálmú november 4. Hogy mi minden kö-
vette, jól tudjuk. S hogy milyen veszteségekkel járt teljes valójá-
ban, soha föl nem mérhetjük. Nekem anyaként '56 felemásra sike-
rült. Előtte való napon mentünk el gyűjtőútra Sopron megyébe
tíz napra. Ahogy érkeztek a helyzetjelentések és a harci cselekmé-
nyekről a hírek, egyre nagyobb aggodalommal, félelemmel, nem
alvással tapadtam a rádióhoz. A legkisebb gyerek egy éves volt, a
legidősebb hét. Végül kiborultam. Bevittek a kórházba, ahol ad-
dig altattak, amíg a főorvos egy osztrák gyógyszer szállító teher-
autóval haza nem küldhetett. Mindezeket az éveket jobb nem em-
legetni. Amit keservesen megsínylett az ország, azt keservesen
megsínylette az egyén, kivéve a .... — de hagyjuk. Úgyis tudjuk,
kik tartoznak ebbe a kategóriába, kik akartak úgy építeni, hogy
mindent leromboltak, ami a nemzeti lét számára meghatározó és
jövőbe mutató. 1990 törvényszerűen következett be. A nincsré, a
mínuszra hosszú távon nem lehet alapozni, amiképpen nem lehet
a habokra, a fölhalmozott adósság hullámveréseire sem.

*A rendszerváltás ho-
zott-e változásokat az
életében? Összefüggés-
be hozható-e az új poli-
tikai szellemiséggel
magnövekedett közéleti
szereplése?*

Talán jobb kifejezés a szakmai szereplés, bár kétségkívül van közé-
leti vonzata is. Hiszen hajtott íróasztalmunkám mellett sok előadást
tartok szerte az országban. Hol erősen szakmai sűrítménnyel, filo-
lógiai igényrel, például egyetemeken, főiskolákon s persze konfe-
renciákon is, hol meg szélesebb érdeklődés kiváltotta oldottabb for-
mában (könyvtárakban, művelődési központokban, székházakban,
civilszervezetek rendezésében). Sok esetben templomokban, ha a
fölkérő éppenséggel templomgazda, vagyis plébános. Hozzájárult
e tevékenység fölfutásához a Csanád Béla kezdeményezésére 1989-
ben megalakult KÉSZ-ben (Keresztény Értelmiségiek Szövetsége)

betöltött szerepem is. A magyarságismeret és néprajzi munkaközösség vezetőjeként szabadegyetemi sorozatokat szerveztem, s tartottam magam is előadásokat nem hagyva ki a vidéki KÉSZ-csoportokat sem. Az ereszteikeiben recsegő rendszer esendőségét megérezhette népünk, mert már korábban is tűntek föl jelző fények. Valahol a lelkek mélyén felcsendült a Rorate hangja. A népi szent költészet fölüdítette az eltikkadtakat. Az orszájárást valójában még 1971-ben kezdtem el Jancsó Adrienne-nel s a sajnálatosan 25 éve halott csodálatos Török Erzsivel. Egyházzenei áhítataink során zsúfolásig megteltek a templomok, a székesegyházak. De alig múlt el másfél év, a hatalom megaláztatott.

Sokmindennel magyarázható, hogy ma is van igény a puhameleg szent költészetre, Mária ringató énekére a hideg karácsony tájkán és igény van a katartikus föltöltődésre a Krisztust sirató anyai fájdalom hangjára az életígérő tavasz idején is.

A rendszerváltás óta nem kell gyomrunkban gombóccal föllépni a „prédikaszékre”, legyen az tényleges, vagy képletes.

Az előadói tevékenység mennyire vonja el a tudományos munkától?

Nagy élmény a hallgatóság mély csöndje, majd zajos tetszésnyilvánítása, még nagyobb élmény a szemekből sugárzó melegség és öröm. Vitathatatlan azonban, hogy mindez az íróasztalmunka rovására megy. Készülő könyveim kéziratos állapotának prolongálására. Öngyöttrő kettősséget eredményez. Gyakran határoztam már el, hogy több fölkerést nem fogadok el. Végülis nem tudtam következetes maradni.

Különben a rendszerváltozás jelentős módosulást nem hozott az életemben. Meghozta a szabadságnak már '45-'46-ban élvezett örömét, semmihez nem hasonlítható bódulatát. Aztán nagyjából minden maradt a régiben, amelynek valós jegyeit egy gusztustalanul lebonyolított, megalázó nyugdíjazás még jobban kiemelte. Hogy egzisztenciálisan és szakmailag elviselhetővé váltak a rákövetkező évek, azt egy széles kitekintésű, minden érték iránt fogékony marxista filozófusnak, Lukács Józsefnek köszönhetem. A kutatásaim folytatásához szükséges anyagi fedezetet intézetén keresztül éveken át biztosította, s közben átörökített a Soros Alapítványra is. Így vált lehetővé, hogy nem ragadtam le végleg a kátyúban, hanem tovább húzhattam a kocsit telerakva egy szerteágazó s távoli időkig lehatoló hagyomány hangzó és leírt anyagával, hazai és külföldi terepen és könyvtárakban végzett munka eredményeivel. Soros-ellátottságom idején volt egy kis munkaközösségem — az internetikus munkacsoport —, amelynek magasán kvalifikált tagjai segítettek hazai nemzetiségi gyűjtéseim leírásában, fordításában, mások a zenei lejegyzésekben, egyesek meg a gépelésben, archiválásban. Ma ennek nyoma sincs. Mindent egyedül csinállok, már amit tudok egyedül. Nem tudok hitelesen dal-

lamot lejegyezni. nem tudom nyelvészeti igényeknek megfelelően leírni ó-sváb, ó-olasz gyűjtéseimet, nem beszélve az egyedülállóan különleges ún. italo-albanesi (olasz-albán) anyagról. Ez utóbbit keserves körülmények között szedtem össze Szicíliában és Calabriában a török hódítás elől ötszáz évvel ezelőtt Dél-Olaszországba menekült és ősi kultúrájukat is magukkal vivő, sőt megőrző albánoktól. Erre a „jó szerzésre” még az olasz kollégák is csettintgettek, akik előzőleg le akartak beszélni tervezett gyűjtőútjaimról. Hivatkoztak zord körülményekre, konok, makacs népre s még a maffiára is. Hiába hivatkoztak. S nekem lett igazam, mint mindig, ha jó ügyért erőn fölöltre is kész vagyok — Isten nevében.

Szívügye volt és sok energiáját vitte el az esztergomi Népi Vallásosság Múzeum / Gyűjtemény megteremtése.

Szívügyem volt és ma is az, csak jelenleg Csipkerózsika álmát alussza. Még Bálint Sándorral a hetvenes évek derekán terveztük a népi vallásosság tárgyi emlékeinek az összegyűjtését és szakgyűjteménybe való elhelyezését. 1979 végén döbbsentem rá, hogy itt az ideje lépni. Új évtized kezdődik s az ily idő alkalmas valaminek az elindítására. Megnyertem hozzá Lékai László közreműködését, aki messzemenően támogatta kutatásaimat. Az Új Ember, első, 1980. január 6-i számában oldalnyi közleményt jelentettünk meg. Felhívásunknak, majd az időközben megismételteknek, hatalmas visszhangja lett. Áradtak a küldemények. Bíboros úr segítséget is adott egy nővér és egy székesegyházi tisztviselő személyében, akik a csomagokat bontogatták, listázták. Gyakran mentem ki segíteni és az egésznek a szellemi irányítását megadni. Kaptunk hozzá helyiségeket és elkezdtük a múzeumi működést teljes munkakörben Böszörményi Máriával. Fiatal végzős kollégákat is munkába állítottam. Sajnos nem maradtak a területen, ma már mindegyik elismert néprajzos. Az anyagból állandó kiállítást is rendeztünk a Bazilika Szent István-oldalkápolnájában. Vendégkönyvi lelkes bejegyzések tanúsítják látogatottságunkat és sikerünket. Joggal, mert létrehozása a maga nemében egyedülálló tett volt Kelet-Európában.

A nép adta szívvel-lélekkel, csodálatos levelek kíséretében. Becses emlékei, tárgyai megnyugtató jövőjét az érseki felügyelet alatt látta biztosítva. Mi is ilyen értelemben és ígérettel kértük. Ma már hiába fogalmaznék ékes felhívásokat. A nepperek széthordtak mindent, kifosztották az országot.

Bíboros úr halála után néhány évvel az érsekség és a város közti megállapodás alapján a gyűjteményünket tároló házat átadták és az anyagot beládázták. Várja jobb sorát a Bazilika galériájában. Én meg várom föltámadását, a szent folklór tárgyi kiegészítőinek, a népi vallásos élmény kifejezőinek újbóli megjelenését.

Van valami hallatlan értékünk és még sincs. Lett valamink, amit az egyéni kötődés tartott meg, a szeretet mentett át s a bizalom helyezett a kezünkbe. És most?!? Várjuk azt a ma még teljesen tönk-

rement állapotban lévő épületet, amelybe majd egyszer elhelyezhetjük. S addig? Addig nem lehetne-e közös gondunk valami köztes megoldást találni, hogy ne csak a molyok és a gombák járjanak jól, hanem a szent tudomány, a vallási néprajz és a népi áhítattörténet? Jól járnék én is, mert megnyugodnék s talán Barna Gábor is, aki vinné diákjait Szegedről, a népi vallásosságkutatás bázisává alakuló tanszékéről. Tette volna már többször, de a lezárt ládák nem beszélnek, legföljebb a szű perceg bennük. Eszembe juttatja gyűjtőúti cuccolásaimat, amikor szent tárgyakkal, törött karú Krisztuskákkal, öregkönyvekkel megpakolva rogadoztam haza. Az uram csak nézett. Aztán 1980-ban végső helyére kerülhetett mindez, még bíboros úr is segített Horváth kanonok úrral a kiszállításban, csak akkor sorsukat másképpen képzelte el. Én is. Kegyes öregeink is.

Beszéljen a külügyes éveiről. Egyáltalán hogyan lett diplomata?

A sors hozta így. Eötvös-kollégista bátyám egyik barátja hívta föl a figyelmem arra, hogy a külügyminisztérium pályázatot hirdet római ösztöndíjra. Jó tanulmányi eredményeimnek köszönhetően sikeresen pályáztam. Máig sem felejttem, ahogy egy másik nyertessel, Randé Jenővel, a későbbi neves diplomatával elindultunk Rómába 1943 januárja elején. Római tevékenységem a kulturális szférában — zene, irodalom, népművészet —, szervezéseimet s előadásaimat pozitívnak minősítették, így aztán természetes volt, hogy egyetemi tanulmányaim végeztével külügyi szolgálatba hívtak. 1945-ben meg kineveztek — nőnek elsőként — miniszteri fogalmazónak. A sajtóosztályra helyeztek olasz, időnként spanyol referensnek. Úgy éreztem, adottságaimnak, nyelvtudásomnak megfelelő helyre kerültem. S ha nem is lettem újságíró, a sajtóval állandó kapcsolatban voltam. A magyarság ügyét szolgálhattam, s tehettem ezt nem is akármilyen akciórádiusszal. Közhely már, hogy milyen nagy úr a sajtó. Régen sem volt kisebb. Háborút vesztett, kivérzett népről volt szó. Hitler utolsó csatlósának kikiáltott, nyomorultnak tekintett országról, amelyről le kellett mosni a ráhajigált sarat, és szét kellett kürtölni gigászi erőfeszítéseit. Még ma is kapkodom a levegőt, ha arra gondolok, hogy mit teljesített ez a nép. Az eszeveszett tempó és az eredmény összhangban volt. Az ország talpra állt. Alig másfél év alatt eltakarította a romokat, megkezdte az újjáépítést, stabilizálta fizetőeszközét: bevezette a forintot. Meghajtom fejem azon évek előtt, s bizony külügyi teljesítményeink előtt is. Szélesre font információs hálónk és gazdag dokumentációs anyagunk volt, amely a legkülönbözőbb érdeklődésű újságírót is kielégíthette. Nagyszerű érzés volt, amikor nagy nyugati lapokban jeles beszámolók, riportok jelentek meg rólunk. Engem az egyik holland lap külpolitikai rovatvezetője „Tellermitterchen”-nek nevezett el (tányérnyácskának lehetne fordítani), mivel országjárásaink, fogadásaink során jól megpakoltam tényérjaikat. Sok újságíró ugyanis a háborúban, és a

megszállás során tönkrement országból jött. Bár mi sem dúskáltunk a földi jóban — külügyi menzán gyakori fogás volt a kukoricalisztből készült gombóc, kemény, mint egy ágyúlövedék, a mellé adott híg lekvárnak köszönhetően valahogy le tudtuk nyelni — protokolláris alkalmakkor igyekezetünk kitenni magunkért. Dívott még a cserekereskedelem, s egyik vidéki utamról csinos libával jöttem meg. Örült a család, nem sokáig. Egy olasz újságíró Bécsebe küldött ki lapja. Nem hízókurára. Sehogy sem érezte jól magát a „città morta” — holt városban. Gyakran rándult le Pestre tudósítani és — jóllakni. Mindig lógó orral, búsan tért vissza posztjára. Egyszer aztán megsajnáltam, s az előtte való napon vételezett libát odaadtam neki ajándékba. Könnyes lett a szeme, s meghatottan emlegette a sokszáz éves magyar-olasz barátságot. S még könnyesebb lett egy egész busznyai sajtóemberé, akiket elvittem a Szigetközbe. Saját szemükkel látták a zajló Dunán lélekvesztővel menekülő csallóközi magyarokat, köztük egy hetedik hónapban lévő fiatalasszonyt. Mindez a magyar-szlovák lakosságcsere időszakában, 1947-ben történt. Ekkor már javában folyt Rákosiék hatalomátvétele. A koncepciós perekről, a letartóztatott, megkínzott kollégákról, barátokról, menekülőkről érkezett híreket kiegészítette még sok minden, ami az ilyen állapotok velejárója volt. 1948 január végén menesztették a külügyi állomány nagy részét. Valaminek brutálisan vége szakadt, ami gyönyörűen indult '45-ben.

Szerette ezt a munkát?

Több, mint szerettem, az életem volt.

Hogyan lesz egy filozófus külügyérből néprajzos?

Kirúgott diplomataként esélyem sem volt az elhelyezkedésre, ha csak nem fizikai munkára. Aztán Isten gondolt egyet. Küldött egy nagyszerű férfit, aki társam lett, és küldött egy zseniális muzsikust, aki főnököm lett. Az égi gondoskodás mintaszerű volt. Előbb lépett életembe a férj, Dobozy Elemér, s amikor őt is kitették és állástalan maradt, jelent meg az elfogadható munkaviszonyt biztosító főnök, Lajtha László. Sorsunk sajtóságosan interferált egymással. Lajtha Lászlót minden állásából kiakolbóltották, mivel a Nemzeti Zenede igazgatójaként nem írta alá a Mindszenty-ellenes förmedvényt. Havi kétszáz forintból éltek nyugdíjas zeneszerzőként. Mikor sem lelkiileg, sem anyagilag nem bírták — amit lehetett, eladogattak — emigrációs útlevelet kértek. A vele történtek híre eljutott Párizsig, Londonig, s itt élő világhírű barátaimig. Hívták, jöjjön. Minden földi jó várja, fiai már amúgy is kint vannak kutatóutakon. Közben az első Velencei Biennálén egyik filmzenéje aranyérmet nyert. Kínos helyzet alakult ki a hatalom számára. Egyezkedni kezdett vele, végül — hogy saját főnöke lehessen, mivel közintézményben vezető állást nem kaphatott, beosztott meg nem akart lenni — egy kis népzenei gyűjtőcsoport szervezésével bízták meg. A feltételeket ő

diktálta. Azt vesz föl, akit ő akar, s azt kutat, amit ő akar: történeti népzene: instrumentális, vokális egyaránt, függetlenül témájától, világi-vallási jellegétől. Így született meg a Lajtha-csoport, valamint Noé bárkája, amelyre a kommunizmus hajótöröttjei közül többen fölkapaszkodhattak: szétszórt szerzetesek, kitelepített „osztályidegenek”, deklasszált és félretett elemek. Mint jómagam, aki a csoport ún. szövegeje lettem. Eleinte ódzkodtam, hogy nem tudok néprajzosul. Könnyedén mondta: Nem baj, majd megtanulja. A véreben van. Kijelölte a könyveket, szakirodalmat. Valóban gyorsan megtanultam, s otthonosan mozogtam a területen. Hozzásegített a tizenkét évi zenetanulás is. Talán szerepe lehetett a családi készség mellett a viharosi évek népi környezetének, földközeli létének.

Látta-e hasznát és értelmét korábbi tanulmányainak, munkatapasztalatának kapcsolatainak későbbi szakmai és magánéletében?

Mindennek van haszna, értéke, amit jó meggyőződéssel, jó lelkiismerettel, s ami a legfontosabb: jól csinálunk. Minden, amit élményben, életismeretben megszerzünk, az a miénk marad. Főlhalmozott készletként működik, és bármely helyzetben meríthetünk, töltekezhetünk belőle. A nagytempójú, zsúfolt programú, forгатagos külügyi élet alapos életiskola volt. Bár a néprajzos pálya és a külügyi életvitel egész más körülmények között zajlott, más színpadon játszódott, egyvalamiben megegyeztek — ez az emberekkel való kapcsolatteremtés szükségessége, állandó igénye, ténye volt. Néprajzi munkám az ötvenes évek falujának dermedtségében indult. A beszolgáltatások, a lesöpört padlások, a szájalmas kuláksorsok friss élménye bizalmatlan embereket, bezárt életformát eredményezett. Azidőben utcáról néprajzos nem nagyon kopogtathatott be egy házba. Csak a papság közvetítő segítségével oldódott félelmük. Nélkülük se ajtó, se lélek nem nyílt ki. A külügyben a tudásanyag, az információ átadása a követségeknek, s a mindig mohó sajtónak, a néprajzban a rengeteg gyaloglás, cepekedés, a fürkésztekintetű néppel való kapcsolatteremtés igyekezete s a tudásanyag megszerzése. Mind a két életszíntéren a szó szerepe válik hangsúlyossá az eredményes kommunikáció érdekében.

Hogyan sikerült összeegyeztetni a négygyerekes anyaságot a szakmai elfoglaltsággal, havi nyolc-tíz napos gyűjtőmunkákkal?

Egyáltalán nem bokázva, tánclépések lendületében. Kemény agymunkával, szervezéssel s bizony erős pszichikai terheléssel. Azon időben öt hónap szülési szabadság járt. Sírhatott otthon a csecsemő, vonatra kellett szállni. Ahogy közeledett a gyűjtőút ideje, kezdett liftelni a gyomrom. Legjobban aztán az indulás napján, amikor is mindent újra át kellett gondolni, majd sínre tenni, hogy nélkülem is menjenek a dolgok. A rokoni-barátnői karból beszerveztem egykét nyugdíjast, aki az uram megérkezéséig a gyerekekkel volt, amíg a kis cseléd lány végezte a házimunkát. Hol voltak még akkor a háztartási gépek? Egy biztos, az utazás előtti órák agyi feszültségét csak nehezen oldotta a vonatkerekek kattogása, s a magamra kényszerített kétórás csönd. Azalatt senki nem szólhatott hozzám. Nem

voltam jelen. Esténként rövid telefonok haza, hogy minden rendben van-e a otthon? Persze ennyi gyerek mellett nem is lehetett mindig minden rendben. Ilyenkor a verejtékes félelem, álmatlan éjszakák a másnapi telefonhívásig s tartalmától függően a hazautazásig. Hozzá kell tennem, hogy ha az uram nem az, aki, bizony a mégoly szervezettség mellett is meggondoltam volna, ott merem-e hagyni a gyerekeket. Fantasztikus apa volt és hát — orvos. Ha kellett, azonnal kéznél. Sokszor kellett.

Mit jelentett az a mondas, hogy viszi a műsort? Mi van mögötte?

Számomra igen fontos kulturális tevékenység Kelet-Szlovákiában, 1965-68 között, a már lágyabb dubceki időszakban. Tálasi István professzortól származik a kijelentés jellegű kérdés: „Már megint viszi a műsort?” — „Igen, már megint viszem” — válaszoltam neki. Az égi időzítés nagyszerű volt egy viszonylag laza periódusban s közvetlen az 1968 decemberével kezdődött imádságkutató hajrá mintegy energiagyűjtő oldottabb állapotában. Odaíti partnereim a kassai Batsányi Kőr és a CSEMADOK helyi szervezetének vezetői voltak. Elsősorban Görcsös Mihály és Béres József. Nagykaposon, nagyapám szülőhelyén rendezett Erdélyi János ünnepségen ismerkedtem meg velük. Egy stózi kirándulás Fábry Zoltánál és egy sajtósági apró történés adta meg az ötletet, hogy elevebbé tegyük a mai szóval mondva: a magyar-magyar szellemi érintkezéseket, nem elvtársi, hanem kulturális alapon. Három nagy lendületű év következett. 1968 lenyeste szárnyainkat. Gyanúsak lettünk, leállítottak minket. Egyszer-egyszer még próbálkoztunk, utoljára 1973-ban Jancsó Adrienne Petőfi évfordulós műsorával Kassán, Eperjesen és Szepsiben, aztán semmi. Minden megdermedt a Moszkva felől fújó hideg szélben. Pedig milyen fantasztikusan indult az ún. stózi nagy találkozással, a kassai Batsányi-esttel 1965 májusában. Csehországi és szlovákiai magyar írók találkoztak Stószon és Kassán Illyés Gyulával, Keresztury Dezsővel, Fodor Andrással. A szívbéli örvendezés után a társaság ketté oszlott: Keresztury Dezső elment Rozsnyóra a vele tartókkal, majd mások meg Illyés Gyulával s Flórával Királyhelmecekre és Nagykaposra. Aztán volt Bartók-ünnepség és ballada-est. Majd Arany-est és Rákóczi-emlékülés. Aztán Kazinczy nyelvművelő napok és Kodály-ünnepség. Közben megfordult Stószon és Kassán Németh László majd Simon István is már egyéni út keretében, és ismét sokan Fábry Zoltán temetésére, köztük Czine Mihály is. Voltak népzenei-népköltészeti előadásaink, amelyekkel nemcsak a városokba mentünk el, hanem falvakban is tájoltunk. A közös munkánk egyszerű volt. A kassaiak megadták az időpont — évfordulók — meghatározta témát. Biztosították a helyszínt és a jó értelemben vett propagandát. A többi már az én itteni gondom volt: előadók, művészek kiválasztása, fölkérése az időbeli egyeztetés stb. A már említett írókon kívül

eszembe jut Ádám Jenő, Bartókné Ditta, Bárczi Géza, Béres Ferenc, Comensoli Mária, Csajbók Terézia, Esze Tamás, Faragó Laura, Gáti István, Jancsó Andrienne, Kodályné Sárka, Lendvai Ernő, Sándor Judit, Sólyom Nagy Sándor, Sziklai Erika, Szücs Lóránt, a Tátray vonósnegyes, Török Erzsébet és Vargyas Lajos, a Régi zene együttes, Moldován Domokos, Csengery Adrienne, Sárközy Gergely stb., és vég nélkül válogathatnék a sok-sok szereplő közül, akik nemcsak vitték a műsort, hanem életre keltették géniuszaink lelkét, fölvilágotították szellemét. Ha még futja időből, megírom e gyönyörű vállalkozás történetét, hisz levelek, újságcikkek, fényképek sora segít az emlékezésben. Mindenkit felsorolnék, aki akkor vonatra szállt velem, hogy elinduljunk Kassa városába... Külön tiszteletreméltó, hogy mindenki Isten nevében vállalta a részvételt. A legszebb talán az volt, amikor egy kis faluban, Bélyben az istállóból kialakított művelődési házban kialudt a villany, s két szál gyertya fényénél furcsa, misztikus alakzatok kísértettek a falakon egy-egy szélfulalatra. A megjelenített balladai hősök szellemei? Se Török Erzsébet, se Jancsó Andrienne-t nem zavarták meg. A végén tombolt a kendőscsizmás hallgatóság.

Tudós férjének közismerten erős egyénisége volt. Önt is kemény fából faragták. Mi a titka az Önök családi harmóniájának?

Kapcsolatunk két erős ember szabad társulása volt. Elfogadtuk egymást olyanak, amilyenek voltunk. Egyik sem akarta a másikat birtokba venni, uralni, de még csak alakítgatni sem rajta. Az összegyalulódás szükségszerű folyamata észrevétlenül zajlott le. Segítette az egymásnak születünk kökemény tudata, s az akkori évek még keményebb valósága. Az Úristen megadta nekünk, hogy találkozásunk pillanatában bevágott agyunkba a fölismerés: megérkeztünk egymáshoz. Most már nagyobb baj nem lehet. Együtt vagyunk, mindig együtt leszünk. Mindez egy házimulatságon történt. Hajnalra teljesen tisztában voltunk egymással. Ő búcsúzásnál már közölte a házigazdával, hogy ha hozzámegyek, elvesz feleségül. Nálam nem volt feltétele. Nem volt *ha*. Hazaérve azt mondtam édesanyámnak: „Megismertem valakit, férjhez megyek.” Félálomban válaszolt: „Ne hőbölögj lányom, nem mész te férjhez soha, neked az Atyaisten sem jó.” Hát bizony, nagyon válogattam. Ebben igaza volt. Így csak annyit válaszoltam neki: „Majd meg tetszik látni, hogy nem hőbölögök”. Nyolc nap múlva, háromszori találkozás után megkérte a kezem, eljegyzett, s némi késsedelemmel elvett. A késsedelem oka: kutató orvos, kardiológus volt a II. sz. Belklinikán, és megismerkedésünk idején éppen magántanári habilitációját írta. Megegyeztünk, hogy előbb leadja, dolgozzék nyugodtan; és én elvonultam vidékre barátaimhoz, pici keresztlányom orvosszüleihez. Minden hétvégén meglátogatott. Az ő tudata és a két-hónapos vidéki élet hozott végleg egyenesbe, mert azért voltak gubancok, Selye János stresszelméletét az élet igazolja. Ez alatt a két

hónap alatt bevágtam egy angol nyelvkönyv mind a negyvennyolc leckéjét, minden nap egyet. Így maradt idő az alapos ismétlésre is. Amire megjöttem Pestre, pocsék kiejtéssel, de tudtam angolul. Amennyire a külföldön nem volt szükségem az angolra, annál inkább az összehasonlító néprajzi kutatásaim során.

Milyennek látja gyerekei egyéniségét? Melyik mit visz tovább a szülők karakteréből, adottságaiból?

A szakmáját egyik sem. Egy se lett orvos, az uram bánatára. Egy se lett néprajzos, az én kisebb bánatomra. Mind fizikai, mind szellemi jegyeikben erősen kevert társaság, elegyes tálalás. Az uram révén, aki orvos létére teljesen otthonosan mozgott a humán ismeretekben s a zeneirodalomban, s maga is jól zongorázott, úgy látszik a művészi, s a humán vonulat vált markánssá. A két lány zenei pályára ment, bár az idősebbik képzőművésznek készült, de kikártázták a felvettek sorából. A kisebbik fiú is mehetett volna, mert zongorázott, zenét szerzett s különösen a csellóban haladt kiválóan. Gondolt egyet: jogra iratkozott be és ügyvéd lett. A nagyfiú latin-történelem szakon végzett. Ókorász akart lenni, mániája volt a pun birodalom s Karthágó. Elképesztően tudta a történelmet-földrajzot. Helye is megvolt már. Az utolsó pillanatban, munkába állás előtt kép nappal derült ki, hogy megfúrták. Tanárnak nem lett volna jó történelemszemlélete miatt. Nem fogta az agya a marxizmust, pontosabban nem akarta fogni. Elment a könyvszakmába, s gyökeret vert az üzleti életben. Tölünk biztos nem, talán rác származású anyósom családjától örökölte az e pályára szükséges érzéket.

Hatalmas élmény és hatalmas adomány a nagy család. Kár, hogy kevesen részesülnek benne. Nem tudják, mit vesztenek. Egy biztos, életem legsikerültebb „húzása” házasságom, és vele ez a tehetséges négy gyerek s immár az unokák.

Hogyan érzi magát szakmailag? Egyre másra kapja a kitüntéseket. Ez azt jelenti, hogy már nemcsak külföldön ismerik el kutatási eredményeit, amiképpen az 1983-as Európa-díj vagy a '96-os nagy Pitrè-díj jelzi, hanem itthon is méltányolják?

A rendszerváltás óta szinte minden évben kapok valami elismerést. Nehezen tudnám jellemezni, hogy milyen érzéseket váltanak ki belőlem. Eléggé vegyeseket. Ezek az ékítmények egy kicsit a szépen tudunk temetni kategóriába sorolhatók. A halottnak szép-szép a hangos megdicsőülés, de életében kellett volna több hang, több nesz körülötte. Esetleg nagyobb darab kenyér az asztalára. Puritán neveltetésünk, egyszerű gondolkodásunk velejárója, hogy mindent a maga helyére teszünk, s sokszor a közfelfogástól eltérően súlypontosunk. Mindez talán nehéz életünknek is következménye, mivel nem szoktuk meg a napos oldalt, annál inkább az árnyékosat. Édesapám halála óta, tizenöt éves koromtól, mindig gond volt a kenyér. Papírforma szerint egy neves orvos társaként könnyebb lehetett volna az életem, csakhogy Rákosiék alatt a magunkfajtanak nem süttött föl a nap. Különösen, hogy '51-ben őt is eltávolították a klinikáról, s még kiváló rehabilitációját sem minősítették át kandidátusi fokozatnak. Egy darabig állás nélkül volt, majd valami nagyon

szerény SZTK-alkalmazást talált. Különb is az uram nem praktizáló, hanem vérbeli kutatóorvos volt, Korányi-tanítvány. Nevéhez fűződik a sztereoelektrokardiográfiai vizsgálati módszer, melyet könyvben is megjelentetett. Nyugaton már nem tudta publikálni, mert lehullott a vasfüggöny. Az új szívdiagnosztikai eljárás, amely a szív működéséről az addig használtknál sokkal teljesebb képet adott, besült Magyarországon. További finomítására sem volt lehetőség klinikai háttér nélkül, szomorú SZTK-körülmények között. Még később sem, amikor kapott egy kis belgyógyászati osztályt, s legalább gyógyíthatott. Ennek a szellempazarló abszurd helyzetnek nemcsak szakmai s anyagi vetülete volt, hanem magyar is. Ugyanezen az elven alapuló módszert évekkel utána egy amerikai kardiológus is kidolgozta, s az ő neve alatt került be a szakmai köztudatba. Igazi magyar kutatói sors. Lásd Jedlik Ányos és Siemens esetét. S bármily furcsán hangzik, az én egzisztenciám sem volt biztos. Lajtha László szerződéses munkaviszonyt tudott csak biztosítani. Ez tizenhét évig tartott. Halála után (1963) sem neveztek ki, amikor a Néprajzi Múzeumba kerülve a csoport a Népzene Osztály munkáját látta el. Ötven éves voltam, amikor abbamaradt a minden év végén föltörő szorongás: és ha nem hosszabbítanak? Többször volt rá esély. Ortutay Gyula aztán 1971-ben véglegesített, amikor is az archaikus népi imádságok föltárása és akadémiai bemutatása nyomán átvett a Néprajzi Kutató Csoportba. E gesztusa a szent anyag védelmét is biztosította az ideológiai kifogásokkal szemben. Az átvétel adminisztrációjába hiba csúszott. Nem értettem, miért olyan alacsony a fizetésem. Kiderült, hogy összetévesztették a bér alapot az alapbérrel, s valahogyan nyelvvizsgáim is elsikkadtak. Elfújta őket a szél, ahogy elfújta a kandidatúrát is, amelyet, számomra máig is érthetetlenül, meghíúsítottak. Az időben négy főiskolás gyerek költségeit és a már nyugdíjas apa csökkent jövedelmét kiegészíthette volna a kandidátusi pótlék. Bizony számítottam rá. Túl naiv voltam.

Valójában nem panasznapot akarok tartani, hisz nincs is okom rá, csak hát ezek a tények kibuggyannak az emlékezet tárházából, mivel nagyon is a valósághoz tartoznak. Érdekes, akkor törnek föl a mélyből, ha újabb kitüntetésről érkezik hír. Biztos, hogy örülök neki, de el is szomorít. Eszembe juttatja igen küzdelmes életem nehéz időszakait. Szerencsére minden könnyűvé vált, ha az uramra s a gyerekeimre néztem. Ezek a kitüntetések nagyon is megtisztelők és talán kifejezik a társadalom köszönetét, elismerését, csak nem alkalmasak arra, hogy most is meglévő filozófiai gondjaimról eltereljék a figyelmem, vagy csökkentsék azokat. A szép oklevelek medailonok a szekrényben elfeküsznek egymás igen jó társaságában, ám agyam zibbasztó kérdéseit nem szélesztik szét.

Mit tart a véletlenről és a szükségyszerűről az életben?

Nincsenek véletlenek, mégha azoknak is látszanak bizonyos váratlan történések, mint a vízből kiugró ezüsthévízű kis halak. Ők is útjukat járják. Váratlan életfordulatok vannak, elrendelések, amelyek menetében a véletlen a sors jelzése, irányjelzése. Érzéklni és dekódolni kell a jeleket. A „véletlen” így válik szükségyszerűvé. Mindegy, hogy minek nevezem, a lényeg egy: a helyzet egyértelmű, lépni kell és menni az intés irányába. Lehet nem szeretni, lehet fanyalogni, de nem lehet tétlenkedni. Észre kell venni a háttérben álló Úristent, és tudatosítani jelzéseit. Ennyi az egész.

Erdélyi Zsuzsannát mint fáradhatatlan tudósasszonyt ismeri a szakma és a nagyközönség. Neve és alakja örökre összekapcsolódott azzal a kutatási területtel, amire életének utóbbi három évtizedét áldozta. Ő az archaikus népi imádságok feltárója, gyűjtője, kiadója, szakértője. Az ő kutatásai alapján egy új magyar folklórműfaj keletkezett, jóllehet ezek a szövegek a népköltészet egyik legrégebbi rétegét alkotják. A népi imádságok témái, állandósult nyelvi formái révén a késő középkorban eredeztethetők, szövegüket és mondásuknak gyakorlatát a ferences vallási élmény hívta életre és terjesztette el Európában. A szóbeliség rendíthetetlen erejével, az írástudatlanok felelősségével a nálunk nem léteznek, jobbik esetben elveszettnek tekintett középkori szakrális műfajok (passió-epika, Mária-siralom-líra, szent dráma) megőrzött bizonyítékai. Az imádságok tágabb környezetét vizsgálva Erdélyi Zsuzsanna jelentős kutatásokat végzett a szóbeliség-írásbeliség összefüggései és általában a népi Mária-költészet területén. Összehasonlító elemzéseivel nemcsak a magyar irodalomtörténet, nyelvtörténet, folklorisztika, de a nemzetközi filológia és vallástörténet gazdagodását is szolgálta. Az általa összegyűjtött anyag alapul szolgál a legújabb nyelvészeti, kommunikációelméleti, kulturális antropológiai szempontú vizsgálatokhoz is. Munkásságát a Hegyet hágek, lőtől lépék. Archaikus népi imádságok című (1974, 1976, 1978) könyve, kiadványai, egyéb számos publikációja, tudományos, ismeretterjesztő előadásai alapján sokan ismerik és tisztelik. Több mint tíz rangos nemzetközi és magyar díj, kitüntetés is jelzi tudományos pályájának széles körű elismerését.

Kevésbé ismert azonban mindaz az emberi, családi háttér, ami emögött van. Egy ilyen típusú szakmai út az emberi, lélektani, társadalmi, történelmi körülmények ismeretében és figyelembevételével válik különösen értékesé. Itt most Erdélyi Zsuzsanna elsősorban mint ember és mint nő nyilatkozik meg. Azt szerettem volna megtudni, milyennek látja a saját életét, a családjáét a 20. századi magyar történelem és jelentős élettapasztalata szűrőjén keresztül. Azt gondolom, ő nem elsősorban szakmai, hanem sokkal több, emberi és női minta az új generációk számára: négy gyerek felnevelése, család, munka, hivatás, kívülről göröngyösnek tűnő és vargabetűkkel tűzdelt szakmai karrier, a magyar nép zivatáros évtizedei közepette, mégis kiegyensúlyozott, derűs ember, akiből a mai napig hihetetlen erő, bizalom és szeretet sugárzik. Így a karácsonyi ünnepkörben, amikor a gyermek és ezzel az anyaság különös tiszteletet és fényt kap, talán az ő földi, emberi példája is messzebbre mutathat, többekhez elérhet.

Lovász Irén

KÖSZÖNTŐ

A jó tanár példája

Török Endre 75 éves. Rá is érvényes, amit Faragó Vilmos írt Mátyás Ivánról: őt is a „Jézus hozta”, december 23-án született. S valóban ajándék, hiszen iskola-teremtő tanár, egyike a ritka nagy pedagógus-egyéniségeknek. Amikor végigballag az egyetem karkai folyosóin, megfényesednek a diákcarkok, íme, az ember, akitől tanácsot kérhetnek, aki nem professzori magasságból szól hozzájuk, hanem szeretetének magvait hinti el közöttük. Az irodalmat nem holt olvasmányok hadának tekinti, hanem mindig tiszta vizű forrásnak, ahová újra meg újra érdemes elzarándokolnunk, hogy megújuljunk és nem kihunyo ideálokra találjunk.

A korszak, amellyel foglalkozik, talán a legfényesebb irodalmi példákat kínálja. Tolsztoj és Dosztojevszkij, Gogol és Turgenyev százada, az orosz vallásbölcselet felvirágzása, a tévelygő ember önmagára ismerésének korszaka, amikor a felelősség, a szeretet és az erkölcsi igény ismét a szintézis felé haladt. Aki úgy ismeri e századot, mint Török Endre, az magától értetődő módon lesz az irodalom mélységeibe hatoló tudós és erkölcsös ember. Ami Tolsztojt és Dosztojevszkijt oly nagyra tette, a „közös emberi érdek” megtalálásának és ábrázolásának reménysége, az óhatatlanul búvkörébe vonja a velük foglalkozót, életművüket feltárót. Török Endre láttató módon fogalmazza meg, miért küzdöttek ezek az óriások a bűn ellen, miért hangoztatták, hogy Isten országát kell keresnünk: „Tolsztoj és Dosztojevszkij megsejtette a legitim bűnösség terjeszkedését: a technikai civilizáció embere a többit keresi és ezért semmi sem adatik meg neki, maga akarja megszerezni. De a szerzés, minthogy szerzés, nem a lélek jóindulatával történik, nem is történhet. A szerzésben az erőszak joga hat, márpedig ahol erőszak van, ott van a gonosz.”

Az orosz vallásbölcselet virágkora első kiadásának — most jelent meg a második — Török Endre által írt bevezetőjéből idéztük e gondolatot, de fölhasználhattuk volna kiindulásul azokat az élethalakító eszméit is, amelyeket korunkról meditálva fogalmazott meg la-

punkban, arra irányítva figyelmünket, hogy csak akkor élhetünk küldetésünk szellemében, ha a jóra törekszünk, s másokat is erre ösztönzünk.

Szolovjovról, az emberiség egészéhez forduló bölcseletről írta egyik legszebb tanulmányát. Az orosz küldetésstudat leghatásosabb megfogalmazója túlhaladt Bergyajev megállapításán, vitatta, hogy az orosz nép lelkében és gondolkodásában folyvást összeütözik a nyugatiság és keletiség eszméje. Szolovjov egységesíteni vágyott a két eszmevilágot, hiszen — mint írta — az isteni Kozmosz egyetemes egység. Török Endre beleérzésének, megértésének oka alighanem abban rejlik, hogy ő maga is egységesítő, egyetemes távlatokban gondolkodó tudós, egy ideális szellemi létrend felé tájékozódó személyiség. (Érdemes egyszer nyomon követni ezt az egységesítő szándékot a Kortárs általa szerkesztett évfolyamaiban, amikor a politika által ellenőrzött magyar irodalomban igyekezett értékszempontjait érvényre juttatni.)

Török Endre a jóra és az igazságra tanít és vezérel. Hiánypótló — ember.

A gondolkodó tudós

Kenyeres Zoltán is élete határkövéhez érkezett: hatvan éves. Ez az az életkor, amikor az ember elkészíti addigi élete és tevékenysége mérlegét, s bármennyire idegenkedjék is a nyilvánosságtól, bele kell törődnie, hogy mások is ezt tegyék. Hiszen napjaink irodalomtudományának, irodalmi életének, egyetemi oktatásának vezető személyisége, s ha szívesebben tölti is idejét unokái körében, nemcsak az ő növekedésüket és fejlődésüket kíséri örvendező figyelemmel, hanem tanítványaiét is, akik közül sokan már eddig is eredményes pályát futottak be.

Bármilyen magaslatra érjünk is el, abban nemcsak a tudás, a folyton fejlesztett ismeretek, hanem az ösztönző, békességes családi háttér is. Kenyeres Zoltán a szülői házból az irodalom szeretetét, értésének magasfokú képességét hozhatta magával: édesapja is, édesanyja is megbecsült irodalomtörténész, a hosszú ideig súlyos betegsége miatt ágyhoz kötött Kenyeres Imrének máig adósaí va-

gyunk, tanulmányainak, bírálatainak kötetbe-
gyűjtésével. S élete során továbbra is megada-
tott neki ez a kiegyensúlyozott, szeretettől át-
járt magánéleti háttér, amely nyilván hozzá-
járult ahhoz, hogy ne csak saját gyermekeit
nevelje apaként, hanem nemzedékek sorát is.
Keménységet, szigorúságot is tud mutatni,
valójában azonban a helyesen értelmezett és
gyakorlott szeretet vezérli oktatói-nevelői
munkájában, amelyet a megtalált hivatás örö-
me színez át, teljesít ki.

Beleszületett az irodalomba, hamar kü-
lönbséget tudott tenni értékes és kevésbé ér-
tékes között. Ha monográfiáit — magában ál-
ló, kitűnő munka a Weöres Sándorról írt Tün-
désríp —, tanulmányköteteit olvassuk, elő-
adásait hallgatjuk, szembetűnő, hogy sosem
alkalmi feladatoknak szenteli tudását, hanem
az irodalom legjelentősebb törekvéseit, moz-
gatóit tárja föl, s a különféle múló divatoknak
be nem hódolva kutatásaiban a történetiség
elvé vezérli. Hajlama és értékelvű szemlélete
magától értetődő természetességgel vezérelte
századunk irodalmának magaslati pontjára, a
Nyugathoz; mindannak, amit e folyóirat címe
jelképez, s mindazoknak, akik műveikkel
nagyra és maradandóvá tették, ma ő a vezető
kutatója, s irányításával fiatal tehetségek sora
tárja föl a Nyugat-korszak meghatározó, má-
ig ható kulturális törekvéseit. Mintegy téve-
kenysége irányát kijelölve jelentette meg Ady
Endréről írt könyvét, amely a költővel foglal-
kozó hatalmas szakirodalom egyik legbecse-
sebb darabja, kutatói vonzalmaira következ-
tethetünk azonban Irodalom, történet, írás
(1995) című összefoglalásából is, amely a ma-
gyar irodalomtörténet-írás első nagyszabású
áttekintése.

Az irodalom életében sokféleképp lehet je-
len lenni. Van, aki folytonos „színe változás-
sal”, uralkodni látszó iskolák vezetőihez tör-
leszkedve keresi érvényesülését, s van, aki
nem törekszik, nem fut, hanem meggyőződés-
se csillagát követve dolgozik. Kívánjuk Ke-
nyeres Zoltánnak, hogy jó csillagai vezéreljék
további pályáján is.

A VIGILIA

MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON

A napokban jelent meg a Magyar Katolikus
Lexikon 4. kötete. Mint ahogy az 1993-as első
kötet előszava írja, e lexikon „elsősorban a ka-

tolikus hívek egyházukkal és hitükkel kap-
csolatos tájékozódását kívánja segíteni, de
természetesen minden jóakarátú, igazságot
kereső és tudni vágyó ember számára szeret-
ne adattár és kézikönyv lenni.” Annak ellené-
re, hogy a több kötetesre tervezett kiadvány
még igencsak az ABC elején tart, ilyen cson-
kán is megmutatkozik rendkívüli informáci-
ógazdagsága, bizonyítva, hogy valóban egy
katolikus szemléletű művelődéstörténeti össze-
foglalás kerülhet könyvespolcunkra, közössi-
gek, plébániák és (nemcsak katolikus) iskolák
könyvtáraiba. Katolikus, azaz egyetemes, te-
hát nemcsak a vallási fogalmak (például: *bűn*,
búcsú, *baldachin*, *caritas*, *cölibatus*, *cserkészlet*, *dog-
ma*, *egyházi birtok*, *elégítél*, *ereklje*), egyházi he-
lyek és személyek, filozófiai és teológiai meg-
határozások alkotják a címszavakat, hanem a
legtágabban vett katolikus kultúrkör és eszme-
világ, megtartva — mintegy *konzerválva* — a
2000 éves tanítást és hagyományt, ugyanakkor
— a II. Vatikáni zsinat lendületével — kibőví-
tve olyan fogalmakkal, melyek hitünkhez köt-
hetők. S mivel a teremtett, tehát az Isten által
megszentelt világban *minden* a Teremtőre ve-
zethető vissza, e lexikont forgatva is rádöbbe-
nünk világunk és hitünk gazdagságára és
szépségére. Túl az egyházunkban használatos
latin kifejezések és szólások magyarázatára, a
római jogi és egyházi jogi terminus technikusok-
kon, egyházi műemlékeken és tárgyakon, egy-
háztörténeti eseményeken, más vallásokról is
fontos, tárgyyszerű eligazítást kapunk (például:
buddhizmus, *Bultmann*), megismerve a katolikus
tanítást vagy állásfoglalást mondjuk az *eretne-
kekről*, a *szektákról*, vagy akár *Engelsről*. A gaz-
dag néprajzi anyag (például: *abrossz*, *aráhámsfa*,
borbálaág, *búzaszentelés*, *dologtíltó napok*, *fa-
gyösszentek*, *fonó*) mellett alapos magyarázatot
kapunk például a bronzművészegről vagy a fa-
szobrászatról, de értékelni tudjuk az ásványok
(például: *achát*, *cirkon*) szépségét és hasznát is.
Érdemes fellapozni, hogy mit mond e lexikon
az *alkoholizmus*, *automatizálás*, *barátság*, *birtoklás*,
cigányok, *család*, *csillagászat*, *csók*, *demokrácia*,
egészség, *Európai Befektetési Bank*, *fizika* címsza-
vokról, hogy hogyan magyarázza az *extázis*,
élet, *én-te kapcsolat* vagy az *energia* lényegét. Az
Erdély-lyel kapcsolatos tudnivalókat több tucat-
nyi címszó 50 oldalon tárgyalja, s a személyne-
vek között a plébánosok, püspökök, pápák,
szerzetesek és a szentek mellett a szellemi-tu-
dományos élet kiválóságait is megtaláljuk.
Rendkívül szépek és kifejező erejűek a szö-
veg közti színes táblák, melyek az egyházmű-

vészert ismert remekein túl eddig alig ismert rejtett kincseinkre is felhívják a figyelmet (például a Szent Erzsébetet ábrázoló freskó az őfehértói templomban, vagy a gyöngyöspatai templom életfa-oltárképe). A fogalmak friss, rövid, elfogulatlan és tömör magyarázatát kapjuk, bármiféle (akár jogosnak vélt) elmarasztalás, negatív értékelés nélkül (lásd például az *Állami Egyházügyi Hivatal* vagy a *békemozgalom* címszavakat). Mindez persze nem jelenti azt, hogy a katolikus tanítás ne jelenne meg világosan, vagy hogy a modernitás jegében a maradandó érték elsikkadna. Erre a lexikonra fokozottan érvényesek Sík Sándornak még 1923-ban elhangzott szavai, hiszen olyan világnézetet mutat be, *„amely nem ismer (...) megalkuvást, szűkkeblültséget, nem fél tudománytól (...), élettől, modern problémáktól (...), nem botránkozik (...) hanem (...) mindenestül benne él a mai életben (...), de Isten szemén át néz mindent.”*

SZENDE ÁKOS

KOLLÁZSOK KOLÁR-MÓDRA JIRÍ KOLÁR KOLLÁZSAI A LUDWIG MÚZEUMBAN

Jirí Kolár cseh költő és képzőművész kollázs-kollázsát a Budapesti Őszi Fesztivál keretében nyitották meg a budapesti Ludwig Múzeumban (Kortárs Művészeti Múzeumban). Az idén nyolcvannégy éves, Franciaországban élő művész a hatvanas-hetvenes években csiszolta ki azokat a kollázstechnikákat, melyeknek sok ékes köve ott csillog most a Ludwig Múzeum falain. Láthatunk például rollázsokat, azaz közismert festmények, szobrok fényképeinek keskeny csíkokra szabdaltnak, függőlegesen és vízszintesen elnyújtott változatait. Ezzel a technikával az alkotó megtöri hagyományos látás-érzékelésünket. Olyan hatást keltenek az így készült képek, mintha gyorsan pergő filmkockák futnának előttünk, vagy mintha egy széttöredezett, homályos szemüveget adott volna ránk Kolár. Nemcsak azért érdemes elsétálni a Ludwig Múzeumba, hogy még azt is megtudjuk: mi az az interkollázs, vagy magrittázs, hanem azért a többletért, amit kevés technikákkal és anyagokkal kísérletező művész tud „belekollázsolni” az alkotásaiba; ez pedig a szellemes humor és az esztétikum egyszerre történő megjelenítése. Nincs olyan „Kolár-kollázs”, melyben ne csilanna fel az igazi cseh humor, vagy amely a

magá komolyságával ne érintene meg bennünket. Így válik Van Gogh, Tiziano, vagy Manet festményeinek reprodukcióiból új, teljes értékű Jirí Kolár műalkotás.

VARGA JUDIT

A MAGYAR PIARISTA RENDTARTOMÁNY TÖRTÉNETI NÉVTÁRA

A METEM-Könyvek 21. köteteként megjelent katalógus az örökfogadalmat tett vagy növendékként elhunyt magyar piaristák életpályájának fontosabb adatait (születés, szerzetbe való belépés, fogadalmak, papszentelés, állomáshelyek, rendi beosztások, az esetleges rendből való kilépés, halál) tartalmazza 1666-tól 1997-ig, azaz a kötetben az élő rendtagok is szerepelnek. Az 1666-os kezdő évszám magyarázatra szorul. Ez a privigyeyi iskola illetve rendház alapítási éve, s bár a piaristák magyarországi megtelepedését 1642-től, a podolini alapítás évétől számítjuk, a történelmi Magyarországnak ez a szepességi szeglete 1782-ig Lengyelországnak elzárkosított terület volt, így az akkor nem tartozott a magyar provinciához.

A névtár elsősorban a történetkutatók számára készült, felmutatva a levéltári-történeti kutatási segédlet valamennyi fontos jellemzőjét: az adatok latinul szerepelnek benne, s a függelékben szereplő kiegészítések (Balanyi György történeti áttekintése, a provinciák és rendházak, az előljárók, a püspökké szentelt és az akadémiai tagságot nyert piaristák jegyzéke) és a mutatók (a névtárban különböző nyelveken előforduló fontosabb helynevek felsorolása, a szerzetesi nevek listája, a beöltözési évek illetve a provinciák szerinti mutató valamint a laikus testvérek felsorolása) a tudományos igényű kutatást-feltárást szolgálják. A névtár másodsorban maguknak a piaristáknak szól, nemcsak azért, hogy napi szentmiséiken megemlékezhesenek rendtársaikról haláluk évfordulóján, hanem, hogy e mű is — mint a kopott, mohával benőtt, jól vagy kevésbé ismert nevek a sírköveken — segíthesse a rendi folytonosság, hagyomány és identitás ápolását és megőrzését. A névtár végül a tágabban vett piarista családnak, az öregdiákoknak, a diákoknak és szüleiknek szól, akik számára a tudomány nyelvén és tudományos rövidítések sokaságának felhasználásával összeállított, az idegeneknek száraz

adathalmazt jelentő névsor iskolai emlékeket, rendkívüli tanáregyenéseket idéz. A tisztelgő megemlékezés így nem elsősorban a közismert nagy neveknek, például Dugonics Andrásnak, Sík Sándornak, Schütz Antalnak vagy Öveges Józsefnek, hanem — mint ahogy XII. Piusz pápa a piaristákat méltatta — a rend minden egyes, akár „ismeretlen” tagjának, „aki hétköznapi munkájával, amelyet többnyire nem becsül meg érdeme szerint a világ, ezer és ezer gyermeket vezetett el a tudásra és mindenféle vallási meg polgári erényre.”

A névtár a rendi levéltárban őrzött életrajzi és bibliográfiai adatok (famíliák, kötet-katalógusok és rullák, de főképp a Léh István által Catalogus provincialisnak nevezett cédulakatalógus) kiegészítésének és számítógépes rendszerezésének az eredménye, mely végső soron Kotlai András rendi levéltáros munkáját dicséri. (*Magyar Piarista Tartományfőnökség, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1998.*)

SZENDE ÁKOS

„ÁRKÁDIÁBAN ÉLÜNK MI IS?”

Tom Stoppard: Árkádia (a Katona József Színházban)

Tom Stoppardra az intellektuális drámaíró címkéjét szokták ragasztani, mert komoly szellemi munka kibogarászni azt a keszkesza irodalmi, filozófiai, szellemtörténeti utalásrendszert, amelyet a kortárs angol szerző egy-egy művében elegánsan és rejtve összebogoz Stoppard drámáit — így például az Árkádiát is — több szinten lehet értelmezni. Ugyanis ha valaki háromórás szórakozásra vágyva téved be a színházba, akkor együtt izgulhat a dráma huszadik századi szereplőivel, akik megpróbálják kideríteni, mi is történhetett száz évvel korábban annak az ódon angolszász kastélynak a könyvtárában és parkjában, amelyben most ők élnek modern életüket. A két idősk (19-20. század) Bernard irodalomkritikus és Hannah író nő fantáziálásai által érintkezik egymással, hiszen mi nézők egyszerre láthatjuk a színpadon megelevenedni a 19. századi valóságot, illetve fültnü lehetünk Bernard és Hannah Byron és koráról alkotott téves, heroizáló képzeteinek, amely tulajdonképpen a dráma értelmezésének második szintjét képezi. Az Ascher Tamás által színpadra vitt előadás minden ré-

szecskeje magával ragadó. A rendező valamennyi stoppardi csomót kibogozgatta, és a tőle megszokott rendszerezettséggel, átgondoltsággal vezeti át a nézőt e dráma idő- és viszonyrendszerének útvesztőin. Akárcsak egy angol krimiben, lassan tisztul ki bennünk a kép a történekről, kapcsolatokról, miközben körvonalazódik a két kor tudományos és erkölcsi értékrendje is. Ascher Tamás Holle anyóként szépen lassan havazza tele a néző fejét, gondosan ügyelve, hogy egy szürke folt se maradjon a megértés mezején. Egy harmadik, rendezői időskiből reflektál hópihével, azaz színészeivel, tervezőivel. E rendezői mestermunka Khell Zsolt díszlettervezővel natúr fa színű könyvtárszobát faragtatott, amelynek finoman kidolgozott részletessége gyönyörködteti a nézőt, szinte a (nem feltétlenül angol stílusú) könyvtárszoba polcain porosodó könyveket szívhatjuk magunkba mindkét kor levegőjét. Nem véletlen a natúr fa színezés — mintha egy rekonstruált enteriört látnánk, melyben otthonosan mozognak mind a 19., mind a 20. századi alakok. Khell Zsolt időtlenítő tere ugyanakkor egybeolvasztja a Byron-kutatás kiindulópontjául szolgáló tűzvész előtti és utáni történeti sikot is, nagyszerűen kiegészítve a rendező koncepcióját. Botos Éva, Máté Gábor, Bertalan Ágnes, Bodnár Erika — kivétel nélkül nagyszerűen játsszák a rájuk bízott főszerepeket, és várnak minket is a régóta áhított három órányi Árkádiában.

VARGA JUDIT

HONBORÚ ÉS MÁS SZOMORÚJÁTÉKOK Csiki László: A hely szellemei

Nem könnyű, esti olvasmány a József Attila és Déry Tibor-díjas Csiki László legújabb, sorrendben immár 21. kötete. Aligha alszik el valaki mellette, vagy kakaózik/teázik hideg téli délutánokon, amikor csak szellemi táplálkozásra rendezkedett be a nappalijában. Nehezen megy most nekem a száraz, hideg olvasás, kívüállás, hogy ne bosszantsa egy kicsit magát a nyájas olvasó (pillanatnyilag én), ha felfogja az írások jelentését, még talán üzenetét is, esetleg a múltra asszociál, és tovább gondolja a dolgot, belemegy a személyes élményekbe is, de a szerző a higgadt és hideg stílusával képes ügyesen kontrollálni az olvasó indulatait, csillapítani őket. *A hely szellemei*

(a címadó színjáték), *Az erkély*, a *Tizenhárom remény* és a *Máma Klára* semmiképpen sem örömszövegek, nehezen rágom át magam rajtuk, s bevallom, hol cinikus, hol fáradt vagyok. Emlékszem, milyen jót derültem, míg olvastam Spiró György *Honderújít* képernyőről, és milyen lendülettel gördítettem a szövegen. Hát *A hely szellemei* ennek pontosan az ellentéte, a kötet semmiképpen sem vidít fel, nehezen megy az olvasás, a kötelező olvasmányok sebességével haladok.

A kötetben között színjátékok és filmnovellák témái egy picit sem hálásak, és nem kényeztetik el az írókat sem (bár ez halvány vigasz az olvasónak), szabadsága korlátozott, pennája megkötve, gondolkozásmódja rögzítve van, s mindig oda kell figyelnie, hogy elkerülje a déja vu legkisebb látszatát is. Könnyebb lenne Csikinek a jó kis jelenbe helyezni különböző sztorikat, és így kalandozni stílusok, beszédhelyzetek, terek között, mert akkor jó barátunk, a szinte elengedhetetlen humor megtenné a magáét. Könnyebb a múlttól úgy írni, hogy nosztalgiával gondolunk a velünk/szereplőinkkel történt rossz dolgokra, és csak legyintünk, de ez ebben a kötetben nem így van. Az első világháború utáni gyötrődést, szinte nevetséges, elnagyolt helyi konfliktusokat, az 56-os forradalmat, majd a 89-es rendszerváltást venni témául igen merész és nehéz, s aki ezt megteszi, igen soknak szükséges elégtételt szerez, bár úgy érzem, szerencsére mind kevesebb ilyen írásra lesz szükségünk, és ezek kora már lejár. Mindinkább csak dokumentumszerű írásokra, filmekre vár az ilyenfajta emlékezés, emlékeztetés. Az írásokban szereplő konfliktusok valójában kötelező olvasmányok közé sorolhatók, s ez kulturálpolitikai szempontból fontos vállalkozás. Ha csak a könyv külsejéről ítélnék, a vészjósló feketeség, a vörös szín, a szerző gondterhelt arca sokféle asszociációra adna alkalmat.

Mészöly Miklós *Jelentés öt egérről* novelláinak hideg világára hasonlít leginkább ez a négy írás, de néhol Ottlik Géza is eszembe jut. A sikertelen revolúciók és pitiáner rekonstrukciók hosszú sorával foglalkozik/gyötrődik Csiki László családi, kisközösségi drámákon, konfliktusokon keresztül. Stílusa rideg, tárgyilagos, szereplői lelkekben előszeretettel nem vájkál, mintha nem is érdekelné, mi történik ott, csupán megfigyel. Kafkával kezdődő és Hrabalon keresztül a kelet-európai prózát adalékként szinte végig-

kísérő idők és terek turmixa, nem definiáltsága nem hiányzik írásaiból, bár az újdonság átütő konkrét erejével sajnos egyik sem bír. A forradalmak sorra elbuknak, a végük már előre látszik, a helyreállítás pedig nem látványos, hóhér és akasztott beletörődik, és együtt él, vegetál. Csiki László rendkívül jól ábrázolja azt a poshadt és kimerült társadalmat, amit valójában a rendszerváltás sem volt képes kimozdítani tespedtségéből, elmarad a nagy és elégtételt nyújtó visszarendezés. *Kírta aztán a községházánál egy papírlapra, a lécezett falújságra: „A tisztelt falusfeleket szeretettel, becsületükre hivatkozva kérem, szállítsák vissza a kúriába a bútor, felszerelést, egyéb házi és gazdasági holmit, amit onnan évtizedek során megszereztek. Köszönöm, hogy megőrizték számomra. Szapolyai Klára.” (Máma Klára).*

A kötet annyiban különbözik a fent már említett hagyományos kelet-európai abszurd irodalmi hagyománytól, hogy a helyszínek, összefüggések Budapest és Erdély között hihetetlen könnyedséggel ingáznak, s ezáltal misztikus tér keletkezik, ahol sok dolgot nincs szükség részletesen megmagyarázni, és az író minket nem is fáraszt ezzel. Mégis úgy tűnik, ez mégsem egy valódihoz hasonló, megfogható tér, amiben hús-vér forradalmárok, „aradi vértanúk” közlekednek, hanem elképzelt, még csak nem is virtuális, hanem egy kicsit gyengécskén kreált tér, mely hadilábon áll a valósággal. Mintha először meg lett volna a koncepció, közölnivaló, s utána a megfelelő mondatokat kellett csak a szereplők szájába adni és konkrét eseményeket kitalálni, hogy fennálljanak a tételek. Csiki László a kötetben a mondanivalóra koncentrált, az üzenetet bármilyen módon továbbítani akarja nekünk. Ezért *A hely szellemeinek* bohóca, papja, a verse, halállal is dacoló, megsebesült fiatalok, a bölcs, börtönt már megjárt öregek (link to: Déry Tibor *Szerelem*), a fegyvercsörgetés (már ismerős elemek) nem képes szerves egységbe olvadni a szöveg többi részével, és ez csökkenti a kötet élvezhetőségét.

Csiki László kötetét pihentén vegyük kézbe, tartsunk szünetet a színművek között, hallgassunk áriákat lemezjátszónkon (zeneszerző nevet reklám miatt nem említek), majd miután letettük a kötetet, szellőztessük ki a fejünket. (*Ister Kiadó, 1998.*)

SZÜTS ZOLTÁN

SOMMAIRE

- GYULA PULAY: Chrétien, hongrois et européen
 MÁRIA PUSKELY: Edith Stein, la pédagogue
 LÁSZLÓ LUKÁCS: L'Église: communion et mouvement
 PÉTER MÁRTON
 ANTALÓCZY: Les mouvements de renouveau dans l'Église d'aujourd'hui
 JÁNOS KELEMEN: La poésie du St Esprit dans la Divine Comédie de Dante
 ■ Entretien avec Zsuzsanna Erdélyi

INHALT

- GYULA PULAY: Christ, Ungar und Europäer (in der EU)
 MÁRIA PUSKELY: Edith Stein, die Pädagogin
 LÁSZLÓ LUKÁCS: Die Kirche: Communio und Bewegung
 PÉTER MÁRTON
 ANTALÓCZY: Die Erneuerungsbewegungen in der heutigen Kirche
 JÁNOS KELEMEN: Die Poetik des Heiligen Geistes in der Göttlichen
 Komödie von Dante
 ■ Gespräch mit Zsuzsanna Erdélyi

CONTENTS

- GYULA PULAY: Christian, Hungarian and European (Union)
 MÁRIA PUSKELY: Edith Stein, the teacher
 LÁSZLÓ LUKÁCS: The Church: Communio and movement
 PÉTER MÁRTON
 ANTALÓCZY: The revival movements in the Church today
 JÁNOS KELEMEN: The poetics of the Holy Spirit in the „Divina Commedia” (Dante)
 ■ Interview with Zsuzsanna Erdélyi

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT

Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,

POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, VÁRNASI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Alap

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:

Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII.

ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft, negyed évre 300, — Ft egy szám ára 115, — Ft. —

Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.)

vezetett 1971941404 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Köszöntő
A jó tanár példája
A gondolkodó tudós
- Magyar Katolikus Lexikon
JIRÍ KOLÁR Kollázsok (a Ludwig Múzeumban)
- A Magyar Piarista Rendtartomány
történeti névtára
TOM STOPPARD Árkádia (a Katona József Színházban)
- CSIKI LÁSZLÓ A hely szellemei

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Szende Ákos, Szűts Zoltán és Varga Judit

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Keresztény századok – a 14. század
(Bertényi Iván összeállítása)
- Az ezredvég reménye
- A szolidaritás esélyei és kihívásai
- Megújuló egyházmegye,
megújuló plébánia
- Atya és atyaság

ISSN 004260242-4

9 770042 602425